

60 זוהדר

20 HADEREKH

زوهديرج

גיליון 60 מיוחד דצמבר 2025

זו הדרך 60 שנה

גיליון מיוחד

דצמבר 2025

"Zo Haderekh"
Special 60th anniversary issue
December 2025

תודה לכל התורמים להכנת הגיליון.

עריכה : תמר גוז'נסקי
עיצוב גרפי : רוי יהב
דימוי כריכה : דוד ריב

קבוצת חשיבה ופעולה : אסף טלגם, דויד מרגלית, אפרים דויד
דימויים : דוד ריב, איתי בנימיני

פרסום זה הופק בתמיכת הנציגות בישראל של קרן רוזה לוקסמבורג,
באמצעות מימון המתקבל מהמשרד הפדרלי הגרמני לשיתוף פעולה כלכלי ולפיתוח.
תוכן פרסום זה הוא באחריותה הבלעדית של מערכת "זו הדרך".

מערכת "זו הדרך" - רחוב הס 5, תל-אביב 6126102
ת"ד 26205, zohaderekh@gmail.com

פרסום שוטף וארכיון גליונות "זו הדרך" באתר :
www.zoha.org.il

דפוס עופר דיגיטל, תל-אביב

תוכן העניינים

דבר המערכת

מאמרים

8.....	הכיבוש והקפיטליזם - עמודי התווך של המשטר בישראל עאדל עאמר
12.....	הפשיזם בישראל וכיצד להיאבק בו עופר כסיף
16.....	דברים שראיתי בדרך הזו חדוה ישכר
20.....	להישיר מבט למה שקורה בעזה זוהר אלון בראיון עם ד"ר דותן הלוי
24.....	תקווה עבור הפלסטינים עסאף כפורי
28.....	שותפות השלום - שנתיים של מאבק נגד המלחמה עמרי עברון
34.....	בצלן של השנתיים האחרונות עודד גולדרייך
40.....	מהגוש נגד הכיבוש לסירוב דויד מרגלית בשיחה עם סרבני גיוס
46.....	רוזה לוקסמבורג: חיוניותה של המחשבה המהפכנית ענת מטר
54.....	הקפיטליזם הישראלי: כלכלה וחברה בעידן מלחמה ופשיזציה אפרים דויד
62.....	לידתו של "קול העם" היומי תמר גוז'נסקי
64.....	הארגון ישראלים למען שלום - שנתיים של פעילות ענפה בגרמניה נמרוד פלשנברג
68.....	הזכות לתפוח הגדול טליה מרגלית

תרבות

76.....	"נשאר ונמשיך לשיר" אסף טלגם בראיון עם אמל מורקוס
82.....	שירת מלחמה: אנתולוגיה אסופת שירי משוררים
88.....	הנעל סיפור מאת השאם נפאע
90.....	כייס סיפור מאת סלאהטין דמירטש

דבר המערכת

ב-2025, שישה עשורים לאחר הקמתו, "זו הדרך" הוא השבועון השמאלי היחיד המתפרסם בשפה העברית בישראל – ולמעשה בעולם כולו. כשהחלו בהוצאתו כשבועון ב-1965, כביטאונה של המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י) בשפה העברית, עיתונים מפלגתיים שלהם עמדות שמאל לא היו כה חריגים בנוף התקשורתי בישראל. אך במרוצת השנים נותר "זו הדרך" יחיד מסוגו בתקשורת העברית. כיום הוא מוסיף לחתור באומץ נגד הזרם. יחידותיו זו מטילה עליו אחריות כבדה: לשמש כימה תקשורתית לעמדות השמאל העקבי בישראל ולדווח על מה שנעדר כדרך כללי התקשורת הממסדית והמסחריים: מאבקי העובדים וזכויותיהם, הנעשה בשטחים הפלסטיניים הכבושים והתפתחויות בשמאל במזרח התיכון ובעולם.

בשנתיים האחרונות, על רקע מלחמת ההשמדה הנוראה ברצועת עזה, אחריות זו כבדה מתמיד. ההרג ההמוני והחורבן מדגישים את הצורך בתקשורת אלטרנטיבית לוחמת, שאינה מייפה את המציאות, לא מסתירה מקוראיה את זוועות המלחמה ופשעיה ונוקטת נגדם עמדה נחרצת. יחד עם נאמנות לעקרונות השלום, הצדק החברתי והשוויון היהודי-ערבי שהנחו את "זו הדרך" מגיליונותיו הראשונים, מחייבים אותנו אתגרי השעה להתחדש ולהתפתח. בשנים האחרונות השיק "זו הדרך" אתר אינטרנט המתעדכן על בסיס יומי, שהודות לו השבועון הוותיק הוא מקור חי לידיעות חדשותיות. במקביל פיתח "זו הדרך" נוכחות פעילה בפייסבוק, באינסטגרם וב-X וכן ניוזלטר וערוצי חדשות בוואטסאפ ובטלגרם. למרות אמצעייה הצנועים של המערכת, עשרות אלפי קוראים נחשפים מדי חודש לידיעות ולמאמרים ב"זו הדרך". בשלוש השנים האחרונות של מאבק ציבורי המוני ברחובות נגד ממשלת הימין ונגד המלחמה, חולקו מדי שבוע מאות עותקים של השבועון המודפס בהפגנות ברחבי הארץ. השבועון המודפס מופץ היום באופן סדיר בקרב הציבור בתל אביב, בירושלים, בחיפה ובמודיעין. מאות מנויים ברחבי הארץ מקבלים את השבועון באמצעות הדואר. את עיקר עבודת ההפצה – כמו גם את הכתיבה והעריכה – עושים בהתנדבות פעילים מסורים ומחויבים למטרה.

כביטוי נוסף של המשכיות בצד התחדשות, מאגד הגיליון שלפניכם מבחר טקסטים מאת כותבות וכותבים יהודים וערבים, ותיקים וצעירים, המשקפים את סדר היום העיתונאי והערכי של "זו הדרך". בגיליון תמצאו ניתוחים שמאליים של הפוליטיקה והחברה בישראל; ראיונות עם פעילים במאבק נגד מלחמת ההשמדה והכיבוש; מבטים היסטוריים על העיתונות הקומוניסטית בישראל; הרהורים על ההתפתחויות הפוליטיות בזירה העולמית; ומדור עשיר המוקדש לתרבות מתקדמת ואנטי-מלחמתית הכולל ציורים, איורים, שירים וסיפורים קצרים. כמו כן כלולים בגיליון מאמרים מאת עורכי העיתון בעבר, תמר גוז'נסקי ואפרים דויד, הממשיכים לתרום תרומה חיונית למערכת ולמלא בה תפקידים מרכזיים.

בציון 60 שנים לשבועון, אנו גאים להמשיך את מורשתו – מורשת עשירה של מאבקים פוליטיים וחברתיים ועמידה לצד העובדים, המקופחים והמוחלשים – וגם לעדכנו ולהתאימו למאבקים של זמננו.

נמשיך בזו הדרך.

מערכת "זו הדרך"

דצמבר 2025

מאמרים

הכיבוש והקפיטליזם - עמודי התווך של המשטר בישראל

עאדל עאמר

מציאות המלחמה בישראל איננה מצב חירום זמני, אלא שיטה סדורה המושתתת על שני עמודי תווך: דיכוי לאומי ודיכוי מעמדי. הכיבוש משמר עליונות לאומית והקפיטליזם מעמיק את הניצול החברתי. זו אינה תקלה במערכת אלא ליבת הסדר. כל ניסיון לקדם שינוי חברתי עמוק מבלי להתמודד עם העליונות הלאומית נידון מראש לכישלון. באותה מידה, אי אפשר להתמודד עם מאבק לאומי צודק מבלי להתמודד עם הסדר הכלכלי שמחזיק את הדיכוי הזה בחיים. מכאן נגזרת גם אחריותה ההיסטורית של מפלגה קומוניסטית: לפעול לפירוק מנגנוני הדיכוי הללו ולבנות אלטרנטיבה סוציאליסטית, דמוקרטית ויהודית-ערבית.

במשך יותר ממאה שנה ממלאת המפלגה את תפקידה זה בעקביות. היא נאבקה למען זכויות עובדים, למען שוויון אזרחי ולאומי, למען שלום צודק ולעצמאות פלסטינית. אבל בשנתיים האחרונות נדרש מאבקנו נגד הכיבוש והאפרטהייד לעמוד במבחן קיצוני במיוחד. מלחמת ההשמדה כלפי עזה לא הייתה עוד סבב של אלימות, אלא שלב עמוק יותר בתהליך של נישול העם הפלסטיני מאדמתו ושל העמקת הפשיזם בישראל. כמעט לבדה במערכת הפוליטית, הניפה המפלגה הקומוניסטית את הדגל נגד מלחמת ההשמדה, בעד עסקת חטופים "כולם תמורת כולם", ובעד הסדר מדיני ישראלי-פלסטיני. מסגרות אחרות בחרו לשתוק, להתיישר או להתפתל; אנו בחרנו להיאבק בעקשנות, באומץ ובעקביות.

התגברות הלאומנות והפשיזם בישראל אינה סטייה מן הנורמה אלא חלק אינטגרלי ממנגנון השליטה. בכל פעם שצורכי השלטון דורשים ללכד את הציבור סביבו, הוא מצביע על אויב מאיים: פעם זו איראן, פעם לבנון, תמיד הפלסטינים. הנפנוף באויב מאפשר לממשלה לטשטש את כישלונותיה – הצבאיים, הפוליטיים והחברתיים – תוך חיזוק התחושה של לכידות לאומית המספקת לה משענת פוליטית יציבה. אלא שבאווירה מלכדת זו נוצרו גם סדקים: יותר ויותר ישראלים הבינו שלחץ צבאי לא ישחרר את החטופים; שאין אפשרות לניצחון צבאי מוחלט של סוגיה פוליטית; וכי ללא סיום הכיבוש וכינון מדינה פלסטינית לא יתכן ביטחון לשני העמים. בסדקים אלה מתחיל שינוי – לא שינוי פתאומי אלא תהליך פוליטי וחברתי הדורש ארגון, שכנוע, סבלנות וכוח עמידה.

מתקשים לעמוד מול הפחד

המלחמה נוצלה לקידום טרור משטרתי בחברה הערבית בישראל. צעירים נעצרו בעילה של פוסטים ברשת, מנהיגים הוטרדו, הפגנות נאסרו. פחד הוחדר במכוון בידי השלטון. אבל משטר הפחד הזה לא שבר אותנו. התמדנו להפגין כחוק, התעקשנו לממש את הזכות הדמוקרטית גם בתנאים עוינים, וכך נוצר מרחב שהחזיר למאבק צעירות וצעירים רבים. כחלוף הזמן, שטף גל של הפגנות את היישובים הערביים. זה קרה לא משום שהמשטר התרכך, אלא משום שהציבור החליט שאינו מוכן לשתוק עוד. זו אחת ההצלחות המשמעותיות ביותר של המאבק שלנו בתקופת המלחמה: בניית אומץ קולקטיבי מחודש אל מול הפחדה מתוכננת.

במקביל לכך, הפשיעה המשתוללת ביישובים הערביים מאיימת על עצם המרקם החברתי של הפלסטינים אזרחי ישראל. הפשיעה אינה בעיה "קהילתית" או "פנימית", אלא תוצר של מדיניות מכוונת של הזנחה שיטתית. הממסד מניח לפשיעה המאורגנת להתעצם, ואז משתמש בה כדי להצדיק הסתה ואפליה.

המאבק בפשיעה הוא חלק מהמאבק הכולל למימוש הזכות לחיים בכבוד ובביטחון. פתרון אמיתי לא יגיע מהמשטרה של בן גביר, אלא מהשקעה עמוקה בתשתיות חברתיות, חינוך ותעסוקה — ומהובלה קהילתית.

שאלת הרשימה המשותפת

בתנאים אלה עומדת על הפרק שאלת הקמתה מחדש של הרשימה המשותפת לקראת הבחירות הקרובות לכנסת. המאבק נגד הפשיזם השולט היום מחייב חזית פוליטית רחבה. שותפות אלקטורלית איננה מטרה בפני עצמה: היא כלי למאבק. לכן ההתעקשות שלנו ברורה: איננו חותרים לרשימה טכנית המבוססת על סידור כיסאות, אלא לרשימה המבוססת על מצע פוליטי ברור — הפלת ממשלת הפשיזם, סיום המלחמה והכיבוש והבטחת שוויון לאומי ואזרחי מלא לשני העמים. לצערנו, כמה כוחות פוליטיים במגרש הערבי ממהרים לוותר על תוכן פוליטי לטובת חישובים קואליציוניים. לכן אם יימצא בסיס אמיתי לאחדות פוליטית סביב עקרונות — נהיה שם. אם לא — נמשיך לפעול בכוחות עצמנו, ונמשיך לקדם שותפות בכל מקום שניתן.

המאבק שלנו איננו רק נגד הכיבוש, ההסתה והדיכוי משטרתי. הוא מופנה גם נגד הרעיון המארגן של העליונות היהודית — ליבת הפרויקט הציוני. טיפוח עליונות זו נעשה לא רק בשוליים הפוליטיים או ברטוריקה, אלא במדיניות של גזל קרקעות, בתקציבים, בשוק העבודה ובמערכת החינוך. במשך שנים מנסה הממסד להציג את זה כעניין של "קיצוניים", אבל יישום העליונות היהודית הוא לב הסדר המארגן של החברה הישראלית. כמובן שישנם יחידים וזרמים ציוניים המאמינים בשלום ובצדק. אך כל עוד הדמיון הפוליטי שלהם עודנו כבול לרעיון העליונות היהודית, הם לא יוכלו לממש שוויון אמיתי. פירוק ההיגיון של העליונות היהודית הוא אחד התנאים לשינוי פוליטי עמוק.

כיבוש קולוניאליסטי של עזה לא יביא שלום

הפסקת האש שהוכרזה לאחרונה (10.10) איננה סיום המלחמה - זהו שלב חדש בניסיון לבסס משטר קולוניאליסטי בעזה. מאחורי הביטויים הנאים בדבר "שיקום הרצועה" מסתתרים אינטרסים כלכליים אדירים של תאגידי ענק, בנקים בינלאומיים וכוחות אימפריאליסטיים, המעוניינים בין השאר להשתלט על עתודות הגז בים מול חופי עזה. מדובר בדפוס פעולה מוכר: הרס, החלשת ההנהגה המקומית, ואז בניית "סדר חדש" עם הנהגה נוחה למערב. אם לא תיבלם, תהפוך מערכת זו את עזה לגרסה מקומית של מה שראינו במקומות אחרים במזרח התיכון.

את דפוס הפעולה הזה ראינו באפגניסטן, בסוריה ובמקומות נוספים. תנועות פונדמנטליסטיות טופחו שם כשותפים נוחים לאינטרסים אימפריאליסטיים, שימשו כלי שליטה, ולבסוף הותירו את העמים עצמם ללא ריבונות אמיתית. כך הוקם משטר הטליבן במימון סעודי ובחסות אמריקאית; כך פעלו ההסכמות האזוריות בסוריה; וכך עלולה להיראות עזה אם לא ייפרץ המעגל הזה. תנועות פונדמנטליסטיות אינן כוח אנטי-אימפריאליסטי אמיתי אלא כלי שרת של הסדר הקיים. הן ממומנות, מחומשות ומתואמות עם האינטרסים של הקפיטליזם העולמי אשר מעוניין בשמירה על הסדר הקיים.

חלק מרכזי באסטרטגיה של הכיבוש שבא לידי ביטוי בעסקה הוא הניסיון הנמשך לנתק את רצועת עזה מן הגדה המערבית; להעמיק את הפילוג הפוליטי הפלסטיני; ולהחליש את האפשרות להקמת מדינה פלסטינית עצמאית, מאוחדת וריבונית. הפרדה זו נועדה לרסק את התנועה הלאומית הפלסטינית; לבנות את עזה כישות מבוקרת ומנוהלת כלכלית בידי גורמים זרים; ולרוקן את הגדה המערבית מתשתית מדינית

ממשית. זו הסיבה שהמאבק על עזה איננו רק הומניטרי — הוא מאבק פוליטי על עצם אפשרות קיומה של מדינה פלסטינית. ישראל ובעלות בריתה מבקשות לשמר מצב של פיצול קבוע כדי למנוע פתרון צודק, ואנו נעמוד נגד הניסיון הזה בעקביות.

דרושה הכרעה פוליטית

במציאות זו לא די בהצהרות על רצון בשלום. דרושה הכרעה פוליטית גם בזירה המקומית. אי-אפשר להתעלם מהעובדה שה"אופוזיציה" הקיימת אינה מספקת כל חלופה אמיתית. כאשר מי שמתיימר להוביל את מפלגת "המחנה הדמוקרטי" מגן על מדיניות הממשלה, מכחיש פשעים בעזה ונוקט אותה שפה לאומנית, ברור שאינו שותף לשינוי. הקולות הבודדים באופוזיציה הזאת השומרים על שפיות אינם משנים את התמונה. שותפינו האמיתיים נמצאים בציבור, בתנועות עובדים, בקמפוסים, בתנועות השלום והדמוקרטיה ובקהילות המסרבות לשתוק. שם מתגבשת האלטרנטיבה הפוליטית.

אנחנו נאבקים למען סיום הכיבוש, להכרה במדינה פלסטינית עצמאית, לשלום צודק, לשוויון לאומי ואזרחי ולחלוקה צודקת של המשאבים. אנחנו נאבקים למען חברה שתשבור את חומות העליונות הלאומית ותציב במקומן סולידריות, חירות וצדק. לא מדובר בחזון רחוק או במילים יפות; מדובר בכיוון פעולה ממשי. צעד אחר צעד, בשותפות יהודית-ערבית, אנו יכולים להפר את הסדר הקיים ולבנות עתיד שוויוני וצודק באמת.

עאדל עאמר הוא מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית הישראלית.

Fascist Art

David Reeb, 2025

הפשיזם בישראל וכיצד להיאבק בו

עופר כסיף

המונח "פשיזם" משמש לעתים קרובות גידוף גרידא או סיסמה חלולה. אך כדי להיאבק בפשיזם ולהביסו – והרי זו מטרתנו – עלינו להבינו היטב ולנתחו באופן מדעי.

לפני כמעט מאה שנה כתבו הקומוניסטים גיאורגי דימיטרוב ופלמירו טוליאטי על הפשיזם ככוח פוליטי, עממי וריקאציוני, המשרת את ההון הגדול באמצעות גיוס המוני, בעיקר מקרב הזעיר-בורגנות והאיכרות הקטנה, תוך ניצולם של מצבי משבר ואי-ביטחון ושימוש ברטוריקה אנטי-אליטיסטית ולאומנית. ה"עממיות" הפשיסטית, מה שלעתים מכונה היום פופוליזם ימני, מתבטאת בעיקר בעידודם של פחדים ושנאות באמצעות הפצת תיאוריות קונספירציה ותוך מציאת שעיר לעזאזל בדמותו של מיעוט כלשהו – דתי, אתני או פוליטי – או גוף חברי, כביכול, דוגמת "הדיף סטייט". לא פעם נעשה שימוש גם בניפוח דמותו של אויב חיצוני, ואף במלחמה ככלי לגיוס המוני. כפי שאמר הפושע הנאצי הבכיר הרמן גרינג במהלך משפטי נירנברג: "אפשר תמיד לגרום לאנשים ללכת אחרי המנהיגים. זה קל. כל מה שאתה צריך להגיד להם זה שהמולדת תחת מתקפה ולהאשים את שוחרי השלום שהם מסכנים את המדינה".

התפיסה הפשיסטית

נקודת המוצא של האידיאולוגיה הפשיסטית לגווניה היא הלאומנות האורגנית, כלומר השילוב של דם ואדמה. לפי התפיסה הפשיסטית, עם הוא קבוצת אנשים בעלי מוצא וקשר דם משותפים, ובין העם לבין אדמה מסוימת קיים קשר עליו אסור לוותר. לעם כקבוצה בעלת דם משותף, כביכול, שמורות הזכות והחובה לשלוט באדמה. העם לפי הגדרה זו קודם בחשיבותו לפרט (וממילא לזכויותיו) ולכל קבוצה והתארגנות (כמו, למשל, התארגנות של מיעוטים או של עובדים). היחיד חייב להיות משועבד לקהילה הלאומית. לכן שולל הפשיזם כל רעיון או פרקטיקה שהוא מגדיר כפוגעים בשלמות העם.

הפשיזם טוען: הליברליזם מעלה על נס את זכויות הפרט על חשבון שלמות העם, כוחו ואחדותו; הדמוקרטיה מעודדת פלגנות, וכחנות, אי-הסכמה לאומית, ביקורת וספקנות ומחלישה את העם אף היא; הסוציאליזם, בעיקר בנוסחו המרקסיסטי, מבכר מאבק מעמדי בתוך העם ואחדות מעמדית בין העמים ובכך חותר תחת אחדות האומה ועליונותה. כל אלה, מדגיש הפשיזם, יוצרים חולשה לאומית ופירוד אותם יש למנוע ולחסל.

כדי לממש את מטרותיו ולחסל את יריביו, שואף הפשיזם לגייס את ההמונים לצדו. להשגת מטרה זו גיבש הפשיזם כלים הכוללים:

1. מדינה חזקה (טוטליטרית) בה מרוכזת העוצמה כולה בידי רשות אחת בלתי מוגבלת (הממשלה) בכלל, ובידי השליט "הכל-יכול" בפרט. תפקידה של רשות זו הוא להגביל את ארגוני החברה האזרחית (בעיקר כאלה המזוהים עם זכויות האדם, העובדים והמיעוטים) ולגייסם לטובת המשטר; לצמצם עד כדי ביטול מוחלט את חירויות האדם וזכויות האזרח; לבטל את קיומה של אופוזיציה אפקטיבית; ולחסל את עצמאותן של מערכת המשפט והתקשורת.

2. מיליטריזציה של החברה: הערצת הצבא עד כדי סגידה לו ולשירות בו ועידוד המלחמה והאלימות כאמצעים לאיחוד העם ולהאדרת עוצמתו. השירות הצבאי ככלל, וההקרבה בשדה הקרב בפרט נתפסות לעתים קרובות כביטוי הנאמנות האולטימטיבית לעם ולמדינה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה התקבע ברחבי אירופה ביטוי חדש – "שלטון השוחות" (באנגלית trenchocracy). הרעיון היה שלחיילים שחוו את זוועות המלחמה בשוחות יש סמכות מוסרית ופוליטית עליונה על פני אזרחים אחרים. סמכות זו מעניקה להם זכות מיוחדת להשפיע על קבלת ההחלטות במדינה, עד כדי שליטה בה. פשיסטים רבים, כמו מוסוליני, אף טענו שיש להעתיק את האומץ, ההקרבה והמשמעת שנתגלו בשדה הקרב למסגרת הפוליטית האזרחית ולהפוך את האומה לסוג של יחידה צבאית בה היררכיה, נאמנות וציות הם הערכים העליונים.

3. פולחן המנהיג: גיוס ההמונים והלהבתם סביב דמותו של אדם הנתפס כמורם מעם. דמות כזו מזוהה כהתגלמות העם עצמו והמדינה; לא כעליון על החוק, אלא כחוק עצמו וכמקורו. כל ביקורת על המנהיג הופכת מעצם טבעה הפרת חוק, בגידה בעם ובמדינה, וכפירה בעיקר. לכן הענישה על ביקורת חייבת להיות חמורה.

4. הסתה נגד מיעוטים ורדיפתם: הפשיזם תמיד משתמש בשעיר לעזאזל, בזר ובשונה, כ"מותג שלילי", כסמל הרוע המוחלט או הסכנה המושלמת נגדם חייב העם "האונטני" (הנאמן והלא בוגדני) להתאחד.

הפשיזם בישראל

רבים מן המרכיבים הללו קיימים בישראל מראשיתה, מעצם הגדרתה כמדינה בה ממוסדת עליונות היהודים על פני האחרים – בעיקר על פני העם הילידי הערבי-פלסטיני. אולם מאז הקמת ממשלת הכהניסטים הנוכחית, וביתר שאת מאז טבח 7 באוקטובר, הפשיזם, הן כפרקטיקה והן כאידיאולוגיה שלטת, הוא כוח הגמוני בישראל.

מתחילת ההפיכה המשטרית, ובעיקר מאז פרוץ המלחמה בעזה, חל בישראל תהליך מואץ של "טוטליטריזציה": שילוב של חקיקה דרקונית, איומים והפעלת אלימות בשטח. תהליך זה בא לידי ביטוי בצעדי השתלטות של הממשלה על אמצעי התקשורת ומערכת המשפט וחסול עצמאותם; בהשתקה ואף בהשעיות ובניסיונות הדחה של ח"כים מהאופוזיציה העקבית (בעיקר מחד"ש); ברדיפה של מתנגדי השלטון ובמעצרי שווא שלהם (מורים ומרצים, רופאים, משפטנים, מפגינים, פעילי מפלגות, תנועות פוליטיות וארגוני חברה אזרחית); במינוי מקורבים לתפקידים בכירים ("שומרי סף"); ובטיפוח מערכת החינוך כמנגנון שכל מהותו שטיפת מוח לאומנית וגזענית.

תהליך נוסף הוא המיליטריזציה המואצת של החברה. מדינת ישראל והחברה הישראלית נולדו מיליטריסטיות. בן גוריון חזר וטען שתפקיד הצבא אינו רק "ביטחון" אלא גם "בניית אומה", וכך אכן תפקיד הצבא מיומו הראשון. לכן, למרות העליות והמורדות בעניין, נתפס הצבא תמיד כ"פרה קדושה" האסורה בשחיתות. עם זאת, בשנים האחרונות – ותחת הממשלה הנוכחית במיוחד – הפכו הצבא והשירות בו פולחן שלא היה כדוגמתו. זאת למרות הסתירה המובנית בין כיוון זה לבין הניסיונות לחקיקת פטור לחרדים משירות צבאי.

מאז 7 באוקטובר, לא רק שהשירות הצבאי והאדרתו הפכו תנאי כמעט הכרחי להשמעת קול שייחשב לגיטימי בציבוריות הישראלית, אלא שהשתתפות בפשעי מלחמה בעזה מוצגת שוב ושוב, במפורש או במרומז, כהוכחת נאמנות לעם ולמדינה. התנגדות לפשעים אלה מוגדרת כבגידה. גם הימנעות מגיוס מסיבות דתיות מוקצית מחמת מיאוס בשיח השולט. דווקא בחלקים ממה שמכונה "אופוזיציה" (במיוחד אצל "הגנצים") ישנו ניסיון להעתיק את השפה הצבאית הקרבית לתחום האזרחי תוך שימוש בסיסמת "האחדות", בדומה לרעיון "שלטון השוחות".

פולחן האישיות סביב נתניהו איננו חדש, אבל בממשלה הנוכחית הוא הפך טירוף דעת של ממש. כל דבר שיעשה הדוצ'ה הציוני או יימנע מלעשות ייחשב מוצדק ומתבקש בעיני חסידיו ושוחרי טובתו, רק מעצם העובדה שהוא העושה זאת. שחיתות, שקרים סדרתיים, הזיות מטורללות, הפקרת אזרחים וחיילים למוות מיותר, הרס מוסדות המדינה, החרבת היחסים עם מדינות אחרות, האדרה עצמית וכמובן רצח עם – כל אלה לא רק לא מורידים מיוקרתו בעיני חסידיו אלא אף מעלים את קרנו בעיניהם. ממילא, כל ביקורת עליו מוצגת מייד כרדיפה בידי מבקשי רעתו ("האליטות" ו"הדיפ סטייט") עד כדי בגידה בטובת המדינה והעם. חלק ממסע ההחרבה של "שומרי הסף" והתקשורת נעשה בדיוק בתירוץ של היותם רודפי "המנהיג העליון".

לבסוף, מאז פרוץ המלחמה גברה ההסתה נגד מיעוטים ורדיפתם. המיעוט הערבי-הפלסטיני בישראל הוא כבר מזמן שער לעזאזל ושק חבטות, ולא רק בידי הימין הפשיסטי אלא גם בידי רבים ממי שמתיימרים להיות חלופה לו. אולם בשנתיים האחרונות שינתה האלימות השיטתית נגד הציבור הערבי – הן מצד המשטרה וכנופיות ימין והן מצד כנופיות פשע שנהנות מעידוד ומחופש פעולה חסרי תקדים – את פני החברה באופן מהותי.

בימינו, הדעה-הומניזציה של העם הפלסטיני כולו והאלימות כלפיו, בשטחים הכבושים ובישראל גם יחד, נורמלו לרמה בה השמדתו כעם נתפסת כלגיטימית אם לא מחויבת המציאות. יהודים דמוקרטים וארגוני חברה אזרחית הפועלים למען זכויות אדם או מתנגדים לכיבוש ולשאר פשעי ישראל, הפכו אף הם "גייס חמישי" ויעד לאלימות ואף לרצח. כפי שהפוגרומים בשטחים הכבושים אינם נחקרים והפורעים אינם נענשים, כך עכשיו גם בתוך ישראל: פרעות נגד צופי טקס הזיכרון האטרנטיבי בבית כנסת ברעננה; השתוללות נגד יושבי אוהל משפחות נרצחים ליד הכנסת; ניסיון לינץ' בח"כ איימן עודה ובי – מעשי אלימות אלה ואחרים מתבצעים בהעדר הגנה ומניעה משטרתית, ללא מעצרים וענישה, ללא שמץ של גינוי מצד הממשלה ויו"ר הכנסת. כך גם כלפי משפחות חטופים ונרצחים המתנגדות למלחמה ולממשלה, אשר מוכות ומוטרדות תדיר, כולל בידי המשטרה עצמה.

המאבק בפשיזם

יש הטוענים כי החברה הישראלית כולה הפכה פשיסטית וצמאה לדם פלסטיני, ועל כן אין מנוס מהתערבות בינלאומית. לפי גישה זו, שינוי לא יבוא מתוך החברה אלא אך ורק מלחץ חיצוני על ישראל מצד ממשלות ומוסדות בינלאומיים שונים. למרות שיש בהחלט הכרח להיעזר בקהילה הבינלאומית ולעודד לחצים מצידה, תהיה זו טעות קשה לאמץ את הייאוש של המצדדים בגישה זו, המרימים ידיים בכניעה ומכריזים שאין תקווה לשינוי מתוך החברה הישראלית עצמה.

ראשית, כקומוניסטים חובתנו לפעול בחברה בה אנו חיים. שנית, כקומוניסטים ברור לנו שבכל חברה קיימים סתירות וניגודים וזו אינה שלם מונוליטי בעל השקפה אחת יחידה. בד בבד, כל חברה נראית בצלמו

ובדמותו של הצד ההגמוני שבין הניגודים. כך, חברה קפיטליסטית איננה חברה שכולם בה קפיטליסטים אלא כזו בה אמצעי הייצור, דפוסי הייצור ומבנה העל נשלטים בידי ההון הגדול. כך גם לגבי חברה או מדינה פשיסטית: זה אינו מצב בו כלל מרכיבי החברה או אזרחי המדינה פשיסטים, ויתכן שאפילו לא הרוב ביניהם, אלא מצב בו ההגמוניה נתונה בידי הפשיסטים. תפקידנו ההיסטורי וחובתנו המהפכנית הם לחדד את הסתירות בחברה הישראלית וכך ליצור בלוק היסטורי אנטי-פשיסטי, כפי שתיאר הקומוניסט האיטלקי אנטוניו גראמשי.

כיום, כך נראה, הסתירה העיקרית היא בין תומכי הפשיזם ורצח העם בעזה לבין מתנגדיהם – שרבים בהם מודאגים מהשפעת המלחמה על הציבור הישראלי ולא דווקא מגורלם המחריד של העזתים. דווקא לציבור זה של המתנגדים עלינו לפנות, שכן ברור שקיימות רק שתי חלופות: המשך המלחמה, ההרס וההרג בשני הצדדים, או שלום וביטחון לכולם. הסתירה בין השאיפה להשמדת עזה לבין הרצון האנושי בביטחון ובחיים מחייבת את הישראלים לבחור – וכאן עלינו להיכנס. יוזמת שותפות השלום על 70 הארגונים החברים בה היא בהחלט צעד ענק בכיוון הנכון אותו יש לחזק ולחדד.

ההיסטוריה מלמדת, שהפשיזם מנצח לא רק בגלל עוצמתם ויכולותיהם של הכוחות הפשיסטיים. תורמים לכך גם היסוס והתנהלות רופסת של מתנגדיו וקורבנותיו, אשר נרתעים ממאבק להגנת החירויות והמרחב הדמוקרטי כל עוד הלהבות לא הגיעו ממש אליהם. אז הנה הלהבות הגיעו, וניתן לכבותן רק יחד. עלינו לפעול בשיטתיות כדי שחוגים נוספים בציבור הישראלי יגלו שסלחנות או שתיקה של גופים ואישים פוליטיים כלפי מדיניות הרצח והפשיזם מובילה לכינונה של דיקטטורה פשיסטית המסכנת את כולנו.

הכותב מכהן כחבר כנסת מטעם חד"ש.

דברים שראיתי בדרך הזו

מחווה לשבועון "זו הדרך" במלאת לו שישים

חדוה ישכר

קשה, ואפילו אי אפשר, לחגוג ששים שנה לשבועון שמאל רדיקלי שעה שישראל ממשיכה במלחמת הנקם וההשמדה שלה בעזה. בעת שאני כותבת את מאמרי הזה, סוף אוגוסט 2025, נמנים בעזה רבבות הרוגים מאש הצבא, רובם אזרחים, ובכללם לפחות 20 אלף ילדים וילדות, ומידי יום נוספים אליהם עשרות בני אדם, חלקם מבקשי סיוע שנהרגים בדרךם לתחנות החלוקה. רעב המוני שורר בעזה ותת-תזונה חריפה, הרס, ועוד הרס, ומחיקת תנאי מחיה, גירוש ומוות, וארבעים ושמונה חטופים-שבוים, חיים ומתים, עודם מופקרים שם בידי ממשלת החורבן שלנו.

אבל היות שהתכנסנו כאן לכבודו של שבועון "זו הדרך", אתמקד בעיתונאים העזתים שנהרגו, או חוסלו ברצועה בידי הצבא הישראלי, בעת מילוי תפקידם, במטרה למנוע מהם למלא אותו. אוגוסט היה קטלני במיוחד לעובדי תקשורת בעזה. ב-10 בחודש חוסל בתקיפה אווירית הכתב הבכיר של רשת אל-ג'זירה בעזה, אנס א-שריף, שעה ששהה באוהל העיתונאים הסמוך לבית החולים שיפא. יחד אתו נהרגו עוד ארבעה עובדי תקשורת. חיסולם עורר זעם וגינויים בתקשורת הגלובלית, כמו גם אצל הארגונים הבינלאומיים להגנה על זכויות עובדי תקשורת, המסתייגים מטענת ישראל כי א-שריף מילא גם תפקידים בחמאס. כעבור שבועיים תקף טנק של הצבא בירי פגזים את בית החולים נאסר בחאן יונס שבדרום הרצועה. בתקיפה ובתקיפה חוזרת שכוונה למחלצים, נהרגו לפחות עשרים בני אדם, ביניהם ארבעה אנשי רפואה וחמישה עיתונאים וצלמי עיתונות. מרים אבו-דקה, עיתונאית וצלמת עצמאית נמנתה עמם. היא תיעדה בבית החולים, המוכר כאחד המרכזים הרפואיים הבודדים שעוד פועל באמצעיו הדלים, את המאמץ הרפואי להצלת ילדים שסובלים מתת-תזונה. עכשיו גם קולה הושקע.

לפי נתוני משרד העיתונות הממשלתי ברצועת עזה, מאז מתקפת חמאס הנפשעת בשבעה באוקטובר, נהרגו או חוסלו עד כה לפחות 242 עיתונאים ועובדי תקשורת. ארגוני העיתונאים הבינלאומיים מאשימים את הצבא בהפעלת טקטיקה של השתקת עיתונאים ועובדי תקשורת בעזה, כדי שלא ידווחו על ממדי הפורענות ופשעי המלחמה שהוא מבצע ברצועה. הם דורשים לכנס את מועצת הביטחון של האו"ם לדיון חירום בהפרות החוזרות ונשנות מצד ישראל של החלטת המועצה מ-2015, הקוראת למדינות להגן על עובדי תקשורת אשר פועלים באזורי מלחמה וסכסוך. עד כה לא קבעה מועצת הביטחון דיון בנושא, וספק אם יוחלט לכנס אותה לדון בו, מן הטעם הידוע לכול: הווטו האמריקאי הכל יכול. סימכו על הנשיא טראמפ.

שתיקת מרבית כלי התקשורת המרכזיים בארץ ביחס לשואת עזה היא בגידה בלתי נסלחת באתיקה העיתונאית ובצרפני התקשורת, וכתם מוסרי שלא יישכח להם. לכן, "זו הדרך" ושותפיו המעטים לעיתונאות המכבדת את זכות הציבור לדעת (גם כאשר חלקו הגדול מסרב לדעת את האמת) ממלאים תפקיד מוסרי-היסטורי כשהם מתעקשים להפר את קוד ההשתקה ולפרסם את הקולות והעדויות, המראות והנתונים המזעזעים והמבעיתים המתקבלים מעזה, ואשר הממשלה וצבאה מנסים למחוק ולהעלים באלימות בלתי נתפסת.

פתיחה בנימה אישית

ב-17 בספטמבר 2019, יום הבחירות לכנסת ה-22, בתשע וחצי בערב, התייצבתי בקלפי שהתנדבתי לשמש בה כמשקיפה על ספירת הקולות מטעם חד"ש שברשימה המשותפת, שהתאחדה מחדש לקראת הבחירות. לאחר שהצגתי את עצמי הפנו אלי כל חמשת חברי הוועדה את פניהם בהבעת תמיהה, ואחת מהם שאלה: "מה את עושה במשותפת?" תהיתי: "מה השאלה?", והיא המשיכה: "אבל את לא ערביה". ברווח הזמן שנותר עד סגירת הקלפי ניסיתי להסביר למה חשוב בעיני שיהודים דמוקרטים יצביעו לרשימה המשותפת, אבל הרגשתי שאני מדברת לקירות, והשתתקתי. ספירת הקולות עברה עלינו בשקט, הוועדה הייתה יעילה וזריזה, ועד מהרה עברנו על פתקי ההצבעה ומצאנו ארבעה לרשימה המשותפת, רוב קולות למפלגת כחול-לבן, אחריה העבודה-גשר, ואילו הליכוד תפס את המקום הרביעי. לפני שנפרדנו הוצאתי את גיליון "זו הדרך" מסוף החודש הקודם ששמרתי בתיקי בדיוק לרגע כמו זה, והצעתי לה אותו כמזכרת ממני. היא הסתכלה על השער, קראה את הכותרת, ואמרה: "אולי בפעם אחרת".

בשער בלטה לעין הכותרת "סערת עודה", שסיכמה את תגובות דוברי מפלגות הליכוד וכחול-לבן לדברים שאמר איימן עודה בריאיון שהעניק לנחום ברנע מ"ידיעות אחרונות". בריאיון אמר עודה שאינו פוסל את הצטרפות הרשימה המשותפת לקואליציית מרכז-שמאל, והכרזתו תפסה את כותרות העיתונים ביום שלמחרת פרסומה. דבריו על הנושאים שיעסיקו את חד"ש בכנסת לכשתוקם, ושלדעתו עליהם להעסיק את הציבור כולו, לא עניינו את העיתונות המוסדית. ב"זו הדרך" נכתב באירוניה דקה ומרירה שלראשונה מאז הוקמה חד"ש (ב-1977, לקראת הבחירות לכנסת התשיעית), זוכה אחד מראשיה, פעמיים בשבוע אחד, בכותרת ראשית בעיתון הנפוץ ביותר בישראל. אכן, מאורע יוצא דופן על רקע ההתעלמות התקשורתית הכללית מהרשימה המשותפת ומקמפיין הבחירות שלה, אגב זלזול בבוחרים הערבים-פלסטינים, ותוך שיבושים מביכים בהגיית שם הרשימה המשותפת, אם בכוונה אם מתוך בורות.

כבר במוצאי יום הבחירות ידענו על הצלחת הרשימה המשותפת, ולפי תוצאות האמת היא הפכה למפלגה השלישית בגודלה בכנסת עם 13 מושבים. ב"זו הדרך" יוחסה ההצלחה גם להצבעה היהודית שגדלה ביותר משליש לעומת נתוני ההצבעה לשתי הרשימות הערביות בסבב הבחירות שהתקיים רק חצי שנה קודם לכן, ובהן הן קיבלו יחד 10 מנדטים בלבד. אני משערת שלקחי ההצלחה של הרשימה המשותפת באותו סבב בחירות יניעו, ואולי כבר ממריצים את התחדשותה של הרשימה, לקראת הבחירות הצפויות בשנה הבאה.

פתחתי בסיפור זה כיוון שהזיקה המפלגתית ההדוקה של "זו הדרך" לחד"ש ולמק"י המוציאה אותו לאור, היא המאפשרת את הופעתו העקבית והסדירה של השבועון לאורך כל שנותיו, ומאפינת את הקו האידאולוגי שהעיתון מזוהה אתו. אך בו בזמן אותה זיקה פוליטית ואידאולוגית מאתגרת את מערכת "זו הדרך" להוכיח שהיא לא ביטאון, או לא רק ביטאון מפלגה, אלא שבועון המחויב לעיקרי המרקסיזם, אך גם לאתיקה העיתונאית האוניברסלית.

הדפוס הוא המסר

בפתח גיליון יובל ה-50 של "זו הדרך" התייחסה תמר גוז'נסקי לשבועון המודפס וכתבה: "המספידים את המילה המודפסת משוכנעים שזמנה עבר, וכי את מקומה תפסו מרחבי המרשתת. 'זו הדרך' לא זנח גם אופן זה של פרסום אולם השבועון ממשיך להופיע בדפוס, גם אם בפשטות ההולמת את המסר של דיבור לא מצועצע על העיקר, כמו גם את האמצעים הכספיים המצומצמים".

חלף עשור, והשבועון מתמיד לראות אור בדפוס שבוע אחר שבוע, באותה פשטות ההולמת את המסר, אבל עם תוספת חדשנית של צבע. ומאז עד היום הוא מופץ בהפגנות של גוש השמאל כאילו היה פנזין חתרני העובר מיד ליד באסיפת פועלים סוערת.

גם המסר נשאר נאמן לנושאים הפוליטיים והאקטואליים שהעסיקו את "זו הדרך" מראשית הדרך, ובהם: הסכסוך הישראלי-פלסטיני והכיבוש מאז 67'; מאבקי עובדים ועובדות; אפליית המיעוט הערבי-הפלסטיני; ביקורת הקפיטליזם; הקיפוח העדתי; זכויות נשים; וגם דיווחים מרחבי העולם הסוציאליסטי. הנושאים הנבחרים האלה, המיוחדים בחלקם למציאות הישראלית, נבלעים כיום בחור השחור שאליו אנחנו נשאבים מאז טבח שבעה באוקטובר, ומעט מקום נותר לנושאים מליכת הסוציאליזם שאחד החשובים בהם הוא מצב השמאל עצמו.

המדיה החברתית היא המסר החדש

נראה, וזו התרשמותי, ש"זו הדרך" מצא את הפתרון לדילמה של "ביטאון או עיתון" בבידול השבועון המודפס, שזיקתו למפלגה ברורה, מאתר "זו הדרך". האתר המקוון, הצעיר והדינמי, נגיש לקהלי יעד חדשים שחלקם הגדול לא זוכר את המאה ה-20, הודות לשימוש שוטף ועדכני במדיה החברתית על כל צורותיה. בכך הוא מצטרף לרשתות ולעיתוני השמאל העקבי במערב שתורמים לא מעט למה שמסתמן כהתחדשותן או תחייתן של תנועות סוציאליסטיות.

זה קורה שעה שמפלגות שמאל ומרכז-שמאל מבוססות באירופה ובארצות הברית כמו פודמוס בספרד, סיריזה היוונית, או המפלגה הדמוקרטית בארצות הברית נחלשות. במדינות כמו דנמרק, בלגיה, נורבגיה, צרפת וגרמניה, מתעורר השמאל הרדיקלי כתנועת התנגדות לימין הפשיסטי המתחזק הודות לתמיכה שהוא מקבל גם ממעמד העובדים. בארצות הברית נתקבלה הצלחתו של זוהרן ממדאני, מועמד המפלגה הדמוקרטית וחבר בתנועת הסוציאליסטים הדמוקרטים של אמריקה, שיתמודד בבחירות לראשות עיריית ניו יורק בבחירות נובמבר הקרובות, כזריקת עידוד לתנועה הפרוגרסיבית שבהנהגת ברני סנדרס ואלכסנדריה אוקסיו-קורטז. בבריטניה עסוקים ג'רמי קורבין וזארה סולטאנה, שניהם חברים בכירים לשעבר במפלגת הלייבור, בהקמת מפלגת שמאל חדשה. קהל יעד חשוב של התנועות החדשות הם משתמשי המדיה החברתית שמפיצים במיומנות דיגיטלית את המסרים הפוליטיים והאידיאולוגיים שלהם, בין אם הם תומכים בהם או מתנגדים להם.

ובכל זאת, ולמרות ההכרה ביתרונות המדיה הדיגיטלית בהפצת מסרים ובטיפוח קהילות, המפגש בין העין הקוראת לדף המודפס והמרשרש הוא חוויה שאין לוותר עליה. חשוב לשמור מכל משמר על המילה המודפסת, על העיתון המודפס, ובהקשר שלנו – על השבועון "זו הדרך". המילה המודפסת, כפי שכתב מרשל מקלוהן בספרו "גלקסיית גוטנברג", אפשרה את קיומו של החושב הפרטי, האישי, המוח שיכול להתרכז, לנתח ולשקול. הוא סבר שהחשיבה שלנו בעת קריאת טקסט מודפס שונה ומעמיקה יותר מזו המתפזרת במרחב האלקטרוני. עלון חברתי או פוליטי, עיתון שמאל עצמאי או כתב עת בדפוס, הם תשובה מרובת שורשים עמוקים לתקשורת התאגידית. הם אנטי-פשיסטיים במהותם, ויש להם ניסיון של מאות שנים במאבקים נגד משטרים אפלים. לכן הם נכס שאין לוותר עליו. הדפוס, כתב מקלוהן, יצר את "הפרסונה המודפסת", את אלה מאתנו שהקריאה והכתיבה מגדירים אותם, והם סומכים על העין יותר מאשר על האוזן. למרבה המזל יש עוד אנשים כאלה.

אבטיח

איתי בנימיני, 2025

להישיר מבט למה שקורה בעזה

שיחה עם ד"ר דותן הלוי

זוהר אלון

ד"ר דותן הלוי הוא ההיסטוריון של עזה, חבר "הפורום לחשיבה אזורית" מבית מכון ון ליר, מרצה בכיר במחלקה להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת ת"א. ערך את קובץ המאמרים "עזה: מקום ודימוי במרחב הישראלי" יחד עם עמרי חנה בן יהודה (הוצאת גמא 2023).

במאמרו ביומון "הארץ" (09.08.25) "נכון, לא מספיק להגיד 'לא בשמי', אבל זו התחלה חשובה", כתב ד"ר דותן הלוי: "מי שחש שהחרבת עזה, הטרנספר, ההרג והחורבן אינם נעשים בשמו, הוא שותף פוטנציאלי לפרויקט האמת והפיוס שכבר מתקיים. אכן, אין זה די להגיד לא בשמי, אבל זו התחלה חשובה. הצעד הבא הוא לאזור עוז להכיר בפשעים שנעשים בשמנו כבר שנים ארוכות, לקבל עליהם אחריות ולפעול כדי למנוע אותם: להתנגד לכיבוש בשטחים, לסרב לקחת כל חלק במלחמה בעזה ולבנות באופן פעיל איים של שוויון וסולידריות בכל מסגרת אפשרית בין יהודים ופלסטינים. רק מהם תצמח בעתיד חלופה למשטר הבלהות הנוכחי".

ריאיינתי אותו ימים אחדים לאחר שהנשיא טראמפ הכריז על "תוכנית 21 הנקודות" ולאחר הכניסה לתוקף של הפוגה מסוימת במלחמת ההשמדה ברצועת עזה.

מה דעתך על תוכנית 21 הנקודות של הנשיא טראמפ להפסקת המלחמה בעזה ולהחזרת החטופים הישראלים?

ניסוח התוכנית ב-21 נקודות מזכיר לי את תוכנית 11 הנקודות של הנשיא האמריקאי וודרו וילסון מ-1917. השאלה היא של הגדרה עצמית, של המקום, של הצדדים המנצחים והמפסידים, מה יעשו המעצמות והאימפריות המנצחות. לאחר מלחמת העולם הראשונה קבע הנשיא וילסון כי מיעוטים לאומיים לא יסופחו למעצמות המנצחות והשטחים עליהם יושבים מיעוטים לאומיים יינתנו כפיקדון זמני מטעם "חבר העמים" (הקהילה הבינ"ל) למעצמות – ככה גובשו המנדטים שאנחנו מכירים שהיו על עיראק, עבר הירדן ופלסטין. המסר הזה הוא דיפרנציאלי: מיעוטים אירופיים, לבנים ונוצרים קיבלו עצמאות ואילו מיעוטים ערביים שחיו תחת האימפריה העות'מאנית לא זכו בעצמאות כי הם "לא היו מוכנים" לשיטת האימפריות המנצחות. לא מצאתי בתוכנית טראמפ קבלה של זכות הגדרה עצמית לאומית פלסטינית אלא הכרה אמריקאית בשאיפה הפלסטינית לעצמאות. יש בכך הקבלה לתוכנית 11 הנקודות של וילסון: שלילת ההגדרה העצמית של העם הפלסטיני.

חלק מהתמריצים להיות חברים במועצת המנהלים, שלפי תוכנית טראמפ תתפעל את עזה, הם כלכליים. גם הממשלות המנדטוריות היו מבנה כלכלי, כפי שהראתה ההיסטוריונית שירה פנחס. לקבלני ביצוע, לבעלי מניות ולספקולנטים תמיד יש הזדמנות להרוויח כסף רב בתהליך שיקום. ההיסטוריה של האזור מזכירה לנו רפרטואר של מושגים של חברות צ'רטר שונות כמו חברת הודו המזרחית ששלטה בהודו במאות ה-17

וה-18. תוכנית הבינאום של רצועת עזה היא חיסול השאיפה לזכות השיבה. בתוך הלאומיות הערבית מי שהתנגד לכוח צבאי מצרי, היה הפת"ח שהוקם בכווית. עזה בעבר לא קיבלה את רעיון הבינאום שלה.

ברצועת עזה יוצב כוח צבאי בינלאומי?

בין השנים 1948 ל-1956 התחולל ברצועת עזה, תחת שלטון מצרים, מאבק פנימי בנימוק של חוסר תקיפות של המצרים נגד ישראל. 75% מתושבי רצועת עזה היו פליטים שלא קיבלו את המצב כנתון. המצרים לא פרעו את התחייבותם להחזרת הפליטים לשטחי 1948, ולכן דחפו התושבים את המצרים להסלים את הפעולות נגד ישראל.

ישראל כבשה את רצועת עזה בנובמבר 1956. ישראל חשבה אז שתוכל לשלוט בעזה לנצח. היא החלה לבסס שירות דואר, שירות טלפונים וממשל קבע. אך תחת לחץ סובייטי ואמריקאי כבד במסגרת הפוליטיקה של המלחמה הקרה, נאלצה ישראל לסגת מרצועת עזה זמן קצר לאחר הכיבוש, במרס 1957, במתווה של בינאום הרצועה.

כוח רב לאומי שהורכב מחיילים מקנדה ומניו זילנד החליף אז את כוחות הצבא הישראלי. אך הציבור בעזה התקומם ודרש את החזרתה של הרצועה לידי מצרים, שנשיאה אז, גמאל עבד אל-נאצר, נתפס כמנהיג הלאומיות הערבית. בעזה נערכו הפגנות נגד החיילים מהכוח הרב לאומי. מנהיג שבלט בהנהגת ההפגנות היה המשורר מועין בסיסו, שהיה חבר הנהגת המפלגה הקומוניסטית בעזה. ואכן נאצר חזר לרצועת עזה ושלט בה עד למלחמת יוני 1967.

שמרת על קשר עם עזתים בזמן המלחמה?

ההתייחסות לעזה כאי בודד שעומד בפני עצמו היא קבלה של ראיית העולם הישראלית. הפלסטינים רואים את עזה כחלק משטחי '48 ו-67'. ישנו בעזה מרכיב זהותי: עזה היא מקום עם חווית חיים ייחודית כחלק מהמדינה הפלסטינית העתידית. אבל אסור לשכוח כי עזה היא מקום ספוג אלימות. השיחות עם עזתים שניהלתי בזמן המלחמה התנהלו ברובן על שרידות. לכן, עם כל ההסתייגויות שלנו, כל דבר שמביא להפסקת המלחמה הוא מבורך. אנחנו נמצאים שנתיים במצב קריטי.

כיצד הרסה ישראל את התרבות וההיסטוריה של עזה?

עזה הוקמה כעיר פלישתית סביב שנת 1200 לפני הספירה הנוצרית. במקומות בעזה שנחרבו לגמרי שכנו אתרים ארכיאולוגיים שנהרסו. את מיפוי ההריסות עשו "פורנזיק ארכיטקטור". מעבר לכך, עזה היא השריד האחרון של עיר פלסטינית על קו רצועת החוף של פלסטין ההיסטורית, והיחידה שלא התרוקנה אלא גדלה לאחר מלחמת 1948 והנכבה הפלסטינית. הרציפות ההתיישבותית מייצרת בעזה ההיסטוריה חיה. עזה היא עיר היסטורית שממשיכה להתקיים. בעזה אפשר למצוא מבנים מהתקופה הממלוכית, העות'מאנית, המנדטורית הבריטית ואחריה. במלחמה הנוכחית בעזה נותקה ההמשכיות היסטורית זאת. עזה היא מרחב חי, לא אתר ארכאולוגי שקפא בזמן כמו ערי חוף אחרות (יפו, חיפה ועכו) ששכנו לאורך קו החוף של פלסטין ההיסטורית ונהרסו לחלוטין. עזה הייתה בירה מחוזית של ממלכה ממלוכית שמרכזה בקהיר, ומחלקת העתיקות הבריטית ראתה בעזה מקרה בוחן לשימור עתיקות מהתקופה הממלוכית, הקדם עות'מאנית.

השמששת אתרים עתיקים ברחבי הרצועה ב-20 השנים האחרונות איפשרה לתושביה לפרוץ באופן תודעתי את המצור שהוטל עליה. מנזר הקדוש הלריום, קדוש נוצרי שנדד בנגב, היה אתר פתוח למבקרים שאיפשר לתושבים לפרוץ את שטח 40 הקמ"ר שבו הם כלואים. אתר זה נפגע במלחמה, וכבר במהלכה הגישה הרשות הפלסטינית בקשה לאונסק"ו להכרה בו כאתר מורשת עולמית כדי להגן עליו מפני הריסה. אתר אחר, קסר אל-באשה, מוזיאון עתיקות מהתקופה הממלוכית, נפגע. נוסף לו נפגעו אתרים רבים: מבנים עות'מאניים ישנים ואף המסגד הגדול של עזה שטרם המלחמה נשמרו בו כתבי יד עתיקים. היו גם מוזיאונים ביתיים רבים שנהרסו. לדוגמא: ביתו של ווליד אל-עקאד ובו מוזיאון פולקלור פלסטיני. נוסף לעתיקות עצמן, נהרסה עבודה של עשרים שנים במרחב שבו העזתים חיים. כל האתרים הללו איפשרו לעזתים לחיות במרחבים גדולים יותר. זו הייתה רוח המקום.

כיצד השתנתה עזה בתודעה של הישראלים?

ישנם בשמאל הישראלי שהפכו את עזה חלק מחייהם. בספר שערכתי עם עמרי חנה בן יהודה ניסינו לטעון שרצועת עזה היא קונסטרקט, מקום שלא קיים. זה אובייקט שמחילים עליו כל מיני תפיסות. עזה היא כאילו חור שחור, במיוחד לגבי הדור הישראלי והפלסטיני שגדל אחרי ההתנתקות ב-2005. ישראל ועזה היו לשתי ישויות נפרדות.

המלחמה הנוכחית החריפה את המצב. מדמיינים את עזה כמקום ריק מאנשים. קשה לדמיין אותה כמקום חי. כאשר בתקשורת יש הבלחות כמו אנשים שרוצים בים, התגובה היא: "לזה אתם קוראים ג'נוסייד?". לישראלים קשה להבין שאנשים ממשיכים לחיות בעזה. בתגובה כמו: "איך אנשים חוזרים לבתיהם?" יש דיסוננס קוגניטיבי שהוחרף. אחרי 7 באוקטובר הדיסוננס נפתר במחשבה שעזה תרוקן מתושביה. איים של חיים בעזה הרבה יותר מאימים מאשר רקטות שישראל יודעת להתמודד איתן. החריפה הדה-הומניזציה של ההתעלמות.

מה צופן העתיד של עזה?

אני צופה בעתיד מציאות דומה למה שהיה לפני 7 באוקטובר. ישראל ממשיכה לראות בעזה מושא ביטחוני בלבד שצריך לבודד ולכן תכפה את התנאים הקיימים עכשיו. מציאות חלופית היא זו המכירה בעושר של הקיים ברצועת עזה, בזכות הפלסטינים לחיים, לכבוד ולביטחון, בזכותם להגדרה עצמית. אין פתרון קסם אחר שיכול להבטיח את החיים ברצועה.

מדינות אירופה ביטאו זאת מצוין בבליץ ההכרה במדינה פלסטינית. זה היגיון שמשחזר את המצב אחרי מלחמת העולם השנייה. עזה מייצגת את מצבם של הפלסטינים בהקצנה רבה. חמאס המנהל את רצועת עזה אינו הריבון: ישראל שולטת בים, באוויר וביבשה של עזה. אולם כאשר השולט פועל להרוג את האזרחים, האחריות של השולט פגה. מבחינתן של מדינות אירופה, מנגנון ההגנה המודרני הוא מדינה. הפלסטינים צריכים מדינה כי אין מי שיגן עליהם. לכן ההשמדה בעזה עודדה את האירופים להכיר במדינה פלסטינית. הפרויקט האירופי הוא תמונת מראה של התוכנית של טראמפ. ישראל ורוב הישראלים, לרבות יאיר גולן, לא מבינים את ההיגיון הזה, כי אינם מישירים מבט למה שקורה בעזה.

Blueprint for Genocide

David Reeb, 2024

תקווה עבור הפלסטינים

עאסף כפורי

אזרחי ישראל שאינם פלסטינים אדישים ברובם למעשי הזוועה הנעשים בפלסטינים. כאשר מספרים להם על ההרס בעזה או מראים להם סרטון על אלימות מתנחלים בגדה המערבית, הם מגיבים במשיכת כתפיים, חלקם אפילו מהנהנים בהסכמה, וממשיכים בשגרת יומם. המדיניות האלימה שמנהיג נתניהו בעזה, בגדה המערבית ומחוץ לגבולות ישראל מדאיגה אותם רק במידה שהיא מתישה את הצבא, פוגעת בכלכלה או מבודדת את ישראל בזירה הבינלאומית. השפעתה על חייהם של הפלסטינים אינה מעניינת אותם. אמנם אין ספק שהישראלים ברובם התעוררו מעיוורונם כלפי הקיום הפלסטיני בעקבות אירועי 7 באוקטובר 2023. אך התעוררות זו לא שינתה את ההתעלמות ממצוקתם של הפלסטינים. האדישות, ואף השמחה לאיד והבוז לגורלם של הפלסטינים, אשר אפיינו את דעת הקהל הישראלית במשך עשורים רבים, נמשכים ולמעשה חמורים היום בהרבה.

רצונה של ישראל להעלים את הפלסטינים – אם בהשמדה אם בטרנספר – מבוטא כעת בגלוי, וכבר אינו דבר סוד שנלחש בסתר. סקרי דעת קהל, שמהימנותם אינה מוטלת בספק, מצביעים על כך שבין 80% ל-90% מהישראלים תומכים בהרס רצועת עזה. עצם הרעיון של מדינה פלסטינית שכנה – חלשה ופגיעה ככל שתהיה – נתפס בעיניהם כ"איום קיומי על ישראל", כפי שטען נתניהו בנאומו בעצרת הכללית של האו"ם. בנאום זה הוא גם טען כי התנגדותו למדינה פלסטינית "אינה רק מדיניות [של]... זו מדיניות המדינה, ואוכלוסיית מדינת ישראל... זה יותר מ-90% מכלל הישראלים".

ב-10 באוקטובר 2025 נכנסה לתוקף הפסקת אש שהובילה להפסקת הטבח ברצועת עזה, לפחות באופן זמני. הסכם הפסקת האש תווך (או, סביר יותר, נכפה) בידי טראמפ, ונראה שהפעם – בניגוד לפעמים קודמות בשנתיים האחרות – נתניהו לא הצליח לחבל בהסכם או להפר אותו. הפלסטינים, כמו שאר העולם, בירכו על הפסקת האש, אלא שהבעיה המרכזית נותרה בעינה: הפלסטינים אינם חופשיים.

ראוי לומר עוד כמה מילים על הפסקת אש זו. ההסכם, כפי שנוסח בידי טראמפ, לא יניב צדק ושלווה בר קיימא. במקרה הטוב, הוא משהה את פעולות ההשמדה שישראל מבצעת ברצועת עזה, אך אינו משנה את כוונתה ארוכת הטווח למחוק כל נוכחות פלסטינית בכל מקום ובכל זמן שתוכל. ההסכם אינו מרתיע את ישראל מביצוע פשעים כאלה בעתיד, למשל, בקריאה להעמדה לדין של פושעי המלחמה בהתאם לפסיקות בית הדין הפלילי הבינלאומי ובית הדין הבינלאומי לצדק. ההסכם לא מתייחס לסכנת המוות מרעב וממחלות שעדיין רובצת לפתחם של תושבי רצועת עזה. הוא לא מציע חזון, ולו עמום, ביחס לבניה מחדש של רצועת עזה באופן שיאפשר לתושביה מגורים סבירים ובטוחים, ולא מתייחס להקשר הרחב של הבטחת חופש ושוויון לכל הפלסטינים (וגם לישראלים) שבין הים לנהר. לפיכך, הפסקת האש היא רק הפוגה, והמאבק על חופש ושוויון נמשך.

על רקע אנטגוניזם קיצוני כזה, היכן יכולים הפלסטינים למצוא תקווה לעתיד בו בתיים, אדמתם, כפריהם, עריהם, חקלאותם ופרנסתם יהיו מוגנים? מהיכן, בעולם שמחוץ לישראל, יכולה להפציע תקווה לפלסטינים, לנוכח השותפות הגלויה של ארה"ב ובעלות בריתה במסע ההרג וההרס שמבצעת ישראל?

ואלו מגזרים ומוסדות בחברה הישראלית יכולים להיות שותפים למאבק לשחרור הפלסטינים מהדיכוי הישראלי?

תקווה מחוץ לישראל

ישראל אינה יכולה לשרוד ללא תמיכת המערב (קרי: הרשת העולמית של בריתות פוליטיות וצבאיות בהנהגת ארה"ב). כל בר דעת מכיר בעובדה זו, והכרה זו היא גם נחלת נתניהו ותומכיו. לפני כחודשיים, בנאום שכונה בדיעבד "נאום סופר-ספארטה", הודה נתניהו שישאל מבודדת יותר ויותר, וטען כי כתוצאה מכך יצטרכו כלכלתה וצבאה להיות עצמאיים יותר. זו לא הייתה פליטת פה של נתניהו: כשם שהוא הרגיל את הישראלים למלחמה מתמדת, כך הוא פועל לנרמל את בידודה של המדינה.

עם זאת, פרשנים רבים ציינו כי ניתוק ישראל מהברית המערבית בהנהגת ארה"ב אינו אפשרי כלל, וגם לו היה אפשרי - מחירו לציבור הישראלי קשה מנשוא. בורסת ניירות הערך הישראלית הגיכה בבהלה, ונתניהו מיהר לסייג את חזונו: רק הייצור לצורכי הצבא יצטרך להפוך עצמאי. אלא שגם זה אינו אפשרי: ישראל אינה מעצמה עולמית ואינה יכולה לייצר רכיבים מרכזיים של מערכות הנשק המשמשות את צבאה.

למרות ביקורתם, ואפילו סלידתם, ממדיניותה של ישראל, ראשי מדינות המערב לא הפסיקו את המימון והאספקה של נשק לישראל. לבד מעיכובים זמניים וחסרי חשיבות באספקת חלקי חילוף, ביקורתם החריפה לא הובילה לחסימת אספקת הנשק והציוד אשר היו דרושים לישראל כדי להמשיך במסע ההרס וההרג שלה. שילובה של ישראל במערב הוא כה עמוק, שלמרות התעצמות הביקורת של המערב על מדיניותה, התמיכה הצבאית והכלכלית הבסיסית בה לא הופסקה.

ישראל היא יותר מסתם מדינה חברה בברית המערבית בהנהגת ארה"ב. היא מספקת שירות חשוב ביותר לברית, ככוח האכיפה האזורי של ההגמוניה המערבית. לפיכך, ישראל חזקה חיונית לשמירה על ההגמוניה המערבית במזרח התיכון. מבחינת עוצמה צבאית, התקדמות טכנולוגית ועומק קשריה עם וושינגטון, ישראל היא המובילה הבלתי מעורערת שבין בעלות בריתה האזוריות של ארצות-הברית.

תפקידה המיוחד של ישראל ידוע היטב לשליטים הערבים האוטוקרטיים, אשר לא רק שאינם מתנגדים לו, אלא אף מוכנים לכפוף את עצמם להנהגתה, מתוך נאמנותם לשליטה האמריקאית. הם אינם מודים בנאמנות זו בפומבי בפני אזרחיהם, כדי לשמור על מראית עין של ריבונות מוחלטת. לצורך כיבוד דעת הקהל המקומית, מאשימים ראשי המדינות הערביות בפומבי ובלהט את ישראל בביצוע פשעי מלחמה חמורים, אך אינם מנתקים את היחסים הדיפלומטיים עמה ואינם נוקטים צעדים אחרים אשר מנוגדים למדיניותה של ארה"ב.

הפוליטיקאים האמריקאיים, והמערביים בכלל, נמנעים מלהגדיר את ישראל בפומבי ככוח אכיפה אזורי של ההגמוניה המערבית בהנהגת ארה"ב, מחשש להדהד את הרטוריקה הקולוניאלית הישנה. אך לפוליטיקאים הישראלים אין נקיפות מצפון כאלה. בכל הזדמנות שניתנת להם, הם מדגישים את תפקידה המיוחד של ישראל תוך שימוש ברטוריקה מטופשת ויומרנית. כלומר, לא במונחים גיאופוליטיים מציאותיים, אלא בהצגת ישראל כמוצב קדמי של תרבות מערבית או יהודית-נוצרית (דמיונית) לנוכח האיום (המפוברק) של האסלאם הרדיקלי.

כאן טמונה החולשה המהותית של ישראל: היא יכולה לנהוג כמדינה פורעת חוק כל עוד פעולותיה אינן

סותרות את האינטרסים של ארה"ב. אך כאשר ישראל סוטה מתפקידה כמשרתת האינטרסים של ארה"ב באזור (למשל, בהפצצת בעלת ברית קרובה של ארה"ב כמו קטאר, ללא אישור או תיאום עם ארה"ב), היא נאלצת מיד לחזור בה (ראו, למשל, את ההתנצלות הפומבית של נתניהו בפני ראש ממשלת קטאר, לא פחות מאשר בחדר הסגלגל של הבית הלבן, או את קבלת הסכם הפסקת האש ברצועת עזה). ככלל, פעולותיה של ישראל כפופות לתפקידה ככוח אכיפה אזורי של ההגמוניה המערבית בהנהגת ארה"ב. מכאן, שביכולתה של ארה"ב לכפות על ישראל את הפסקת הדיכוי של העם הפלסטיני.

שילוב עמוק זה של ישראל עם המערב ותלותה המוחלטת בארה"ב הם ההסבר לנסיגתה של ישראל מניסיונותיה למחוק את הקיום הפלסטיני ברצועת עזה. ברגע שארה"ב פקדה על ישראל לחדול – זו צייתה. מסע ההשמדה של ישראל ברצועת עזה איתחל שלב חדש ומכריע במאבק נגד משטר האפרטהייד הישראלי. זה מאבק שסיכויי המשטר לנצח בו פוחתים משום שהוא מתנהל בתוך מדינות הברית המערבית שבהנהגת ארה"ב – ובעיקר בארה"ב עצמה – ובמרחק בטוח יחסית מנתניהו, מסמוטריץ', מבן גביר ומשאר השוטרים והרשעים היושבים סביב שולחנה של ממשלת ישראל. במובן זה, נתניהו צודק בדאגתו מפני הבידוד הגובר של ישראל.

הדיווחים מרצועת עזה גרמו לפוליטיזציה ואף לרדיקליזציה של הדור הצעיר מהעולם הערבי והדרום הגלובלי ועד המערב והצפון הגלובלי. התמונות המגיעות מעזה מזעזעות, ואנשים אינם יכולים להסיט את מבטם ממראות אלה ומושפעים מהם עמוקות. עובדה זו עדיין לא תורגמה לשינוי במדיניות הרשמית של ממשלות המערב, אך השפעתה על הציבור הרחב בלתי ניתנת להכחשה: אנשים זועמים ומזועזעים ממסע הנקמה של ישראל, ובעיקר הצעירים שביניהם, להוטים לפעול ולשים קץ למה שהם רואים כמסע חסר מעצורים של הרס והרג.

להלן כמה דוגמאות מהעת האחרונה: ב-3 באוקטובר התחוללה באיטליה – מדינה המונהגת בידי בת ברית קרובה של טראמפ ושל נתניהו – התארגנות המונית חסרת תקדים: שביתות ופעולות מחאה של מיליוני אנשים עצרו את מהלך החיים הנורמלי באיטליה למשך יום שלם, וזאת כדי להביע תמיכה בפלסטינים ולגנות את מדיניות ההשמדה של ישראל. סקר מדהים וללא תקדים שפורסם ב-6 באוקטובר בעיתון "ווינגטון פוסט" הראה, כי 40% מהיהודים האמריקאים חושבים שישראל מבצעת רצח עם, בעוד שרוב הנשאלים סבורים שהיא מבצעת פשעי מלחמה. דבר זה מדגים עד כמה פעולותיה של ישראל פגעו באופן בלתי הפיך בליוז הקשה של קהל התומכים האמריקאי שלה. ב-11 באוקטובר שטפו הפגנות פרו-פלסטיניות המוניות, מתמשכות ומתואמות את בירות אירופה, ובמיוחד את לונדון.

רק לפני שנתיים נראה היה שהסוגיה הפלסטינית נעלמה כמעט לחלוטין, הן מהעין והן מהתודעה. והנה, ללא קשר למה שיקרה בשבועות ובחודשים הקרובים, פלסטין נמצאת שוב במרכז תשומת הלב העולמית. היא שבה להיות, כפי שכינה אותה אדוארד סעיד, מבחן לקמוס לאנושיות ולמוסר. בעוד שהעדיפות המיידית והעליונה של הפלסטינים ובעלי בריתם היא למנוע את התחדשות רצח העם ברצועת עזה ולדאוג לצרכים הדחופים של הניצולים, עליהם להתמודד במקביל עם אתגר נוסף: כיצד להבטיח שההתגייסות העולמית חסרת התקדים של 24 החודשים האחרונים לא רק תמשך, אלא אף תתעצם.

תקווה מתוך ישראל

יש מקום לאופטימיות כאשר ישנם ישראלים יהודים (בפרט עיתונאים, אמנים ואקדמאים) ומוסדות ישראלים (ארגוני זכויות אדם, התארגנויות מקצועיות, כלי תקשורת, וארגונים פוליטיים שונים כמו

חד"ש) שעדיין פועלים ומשמיעים את קולם באומץ נגד מדיניות הממשלה למחיקת הפלסטינים. בחברה הישראלית הם אמנם מיעוט קטן שלעתים קרובות מתעלמים ממנו או מנדים אותו, אך הם מייצגים חזית פנימית חיונית לשינוי.

דעת הקהל העולמית אמנם השתנתה בשנתיים האחרונות באופן דרמטי לטובת הפלסטינים ומאבקם לשחרור, וזו מפעילה לחץ ציבורי עוצמתי על קובעי המדיניות, במיוחד בארצות הברית ובמדינות מערביות אחרות. אך הפלסטינים יטעו אם יוותרו על יצירת קשרים עם בעלי ברית בתוך החברה הישראלית. לשותפים הישראליים הללו יש לגיטימציה ייחודית וחיונית, והם פועלים כהשלמה מקומית של התנועה הבינלאומית לשחרור הפלסטינים. במישור הפנימי, הם מסוגלים לאתגר את הנרטיב הלאומי הדומיננטי ולהגיע לקהלים בישראל שהביקורת הבינלאומית אינה מצליחה להגיע אליהם. חשוב מכך, במישור הבינלאומי, הם פועלים באופן אקטיבי לפירוק ההאשמות הכוזבות באנטישמיות המוטחות באופן שגורתי במגיני זכויות הפלסטינים, במיוחד בארצות הברית ובתקשורת המערבית. כדי ששלום צודק ובר-קיימא יוכל להכות שורשים, נדרשים לא רק לחץ מבחוץ, אלא גם אומץ לבם של אלה בפנים שמעזים לחזות מציאות אחרת.

עאסף כפורי הוא פרופסור למדעי המחשב באוניברסיטת בוסטון.
פעיל למעלה מחמישה עשורים בארגוני שמאל פלסטיניים ולבנוניים.
פרופ' עודד גולדרייך תרגם לעברית מהמקור באנגלית.

שותפות השלום - שנתיים של מאבק נגד המלחמה

עמרי עברון

מתקפת הטרור של חמאס על עוטף עזה ב-7 באוקטובר 2023 יצרה תחושת שבר קשה אצל כלל החברה הישראלית. במקום לעבר הכיבוש של מדיניות סרבנות השלום של ממשלות ישראל בעשורים האחרונים, עלה בידי הממשלה לנתב את תחושת השבר לכיוון של לאומנות וגזענות פושעת. התמיכה במלחמה בציבור היהודי-ישראלי הייתה כמעט מוחלטת. בתנאים אלה, כמעט לא היה אפשרי לארגן מחאה פומבית בתוך ישראל נגד המלחמה. כמעט כל כוחות השלום והתנועות הפוליטיות בחברה הערבית סבלו משיתוק, ולא יזמו שום מחאה נגד המלחמה בעזה.

יוצאות דופן היו מק"י וחד"ש, שהתעקשו לפנות לחברה הישראלית ולהשמיע בתוכה קול ברור נגד המלחמה ולמען עסקה לשחרור החטופים והאסירים הפלסטיניים. ב-18 בנובמבר 2023 יזמו חד"ש ומק"י את ההפגנה החוקית הראשונה נגד המלחמה, שהתקיימה בגן צ'רלס קלור בת"א. ההפגנה התאפשרה רק אחרי מאבק משפטי ופניה לבג"ץ, ותחת הגבלות דרקוניות מצד המשטרה ואלימות של פעילי ימין.

מק"י יזמה פעולות חלוציות במאבק נגד המלחמה, בהן משמרת מחאה מחוץ לסניף המפלגה בת"א עוד ב-8 באוקטובר, ואסיפת חירום ציבורית נגד המלחמה במועדון המפלגה בסכנין ב-19 באוקטובר. ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל קיימה מפגש זום ערבי-יהודי נגד המלחמה ב-7 בנובמבר (לאחר שהמשטרה מנעה קיום מפגש פיסי), וכל הנציגים בוועדת המעקב נעצרו בניסיון לקיים משמרת מחאה בנצרת ב-9 בנובמבר.

הקמת שותפות השלום

הממשלה פתחה באופן מיידי במסע רדיפה שיטתי נגד כל מתנגדי המלחמה, ובפרט כלפי גילויי מחאה בחברה הערבית. נוכח מצב זה של דיכוי ושל בידוד פוליטי, חתרו חד"ש ומק"י לפרוץ את הבידוד הפוליטי שנכפה עליהן בתחילת המערכה. הן הזמינו עשרות נציגים של ארגוני שלום לפגישה במועדון הגדה השמאלית בדצמבר 2023. ההתייעצות, בה השתתפו נציגים של עשרות ארגונים שונים, הסתיימה בהחלטה להקים מסגרת משותפת למאבק נגד המלחמה: "שותפות השלום".

השותפות הוקמה על בסיס הסכמה רחבה בין הארגונים על חמישה עקרונות יסודיים: הסכם מיידי לסיום המלחמה; עסקה חילופין עכשיו – כולם תמורת כולם; קידום פתרון מדיני שיוביל לשלום כולל ויציב; עצירת הרדיפה הפוליטית הגזענית; קידום שוויון לאומי ואזרחי, וסוף להפקרת אוכלוסיות מוחלשות ומודרות – שהן הראשונות לשלם את מחיר המלחמה.

בעת הקמתה הייתה שותפות השלום קואליציה שהתארגנה אד-הוק לקיום פעולות מחאה נגד המתקפה על עזה. פעולותיה הראשונות היו הפגנה בחיפה תחת הכותרת "קץ למלחמה" בינואר 2024, וגיבוש פעילים ממגוון רחב של תנועות בכנסים ערביים-יהודיים בטירה, בטייבה, בירושלים ובעכו בפברואר-מרץ 2024. כבר בראשית דרכה הצליחה שותפות השלום להביא קהלים חדשים מהציבור היהודי להפגנות משותפות עם החברה הערבית, בין השאר ביום האישיה וביום האדמה.

היה ברור לכל הארגונים, כי השותפות היא כורח המציאות בתנאים של משטר עוין וסביבה מגויסת למלחמה. עם זאת, נותרו פערים גדולים בעמדות של הארגונים בשותפות השלום. היו תנועות שהעדיפו לפעול רק סביב קריאות כלליות "למען השלום", ללא מסרים נוקבים נגד מלחמת ההשמדה בעזה. לכן תפקידה של השותפות היה לטפח בסבלנות רבה את שיתופי הפעולה בין הארגונים והתנועות, למרות ההבדלים ביניהם, ובמקביל לשכנע בצורך לאמץ מסרים חדשים וברורים נגד המלחמה מבלי לשבור את שיתופי הפעולה.

התמסדות "שותפות השלום"

ככל שמלחמת ההשמדה בעזה התארכה, הקונסנזוס בציבור הישראלי, שהצדיק את המלחמה כתגובה לטבח 7 באוקטובר, החל להיסדק. משקל רב היה למחאה של משפחות חטופים, שהבינו בהדרגה כי ממשלת נתניהו כלל אינה מעוניינת להחזיר את יקיריהן בחיים. התרחב בהדרגה היקף המחאות בערים יהודיות בעד החטופים, שם נשמעה יותר ויותר ביקורת על הממשלה ועל המלחמה. אחד משיאי המחאה ההמונית בא לאחר הרג שישה חטופים בספטמבר 2024. גל מחאה זה כלל שביתה של ההסתדרות, אשר נאלצה להגיב ללחץ הציבורי הגובר, אך דאגה מראש לפעול בתיאום עם הממשלה כדי להוציא את הרוח ממפרשי המחאה. אירועים אלה פתחו פתח לתנועות השמאל לפעול באופן נועז יותר נגד המלחמה במרחב הציבורי היהודי.

במצב של מלחמה ארוכה שסופה לא נראה באופן, למרות הקלה מסוימת ביכולת לפעול בקרב הציבור היהודי, פחתה חיוניותה של שותפות השלום במתכונתה הראשונה. לכן היה עליה להתארגן מחדש למאבק ארוך-טווח בדגש בשותפות ערבית-יהודית נגד המלחמה. שותפות כזו יכלה להתגבש רק בזכות העבודה היסודית שהשקיעה שותפות השלום ביצירת אמון הן בקרב ארגוני שלום מהחברה היהודית והן בקרב ועדות עממיות ותנועות הנטועות בחברה הערבית. אסטרטגיה זו מייחדת את שותפות השלום כארגון גג של תנועות שלום. בצד זאת, נשענה השותפות על הניסיון העשיר שצבר "הגוש נגד הכיבוש". ניסיון זה איפשר עבודה בין-ארגונית להפצת מסרים נגד הכיבוש במחאות נגד הממשלה, אך מעצם טיבו היה מוגבל להפגנות ביישובים יהודיים בלבד.

שותפות השלום כתשובה לדיכוי בחברה הערבית

בעוד שבערים היהודיות נפתח מרחב פעולה מוגבל למחאה נגד הממשלה ואפילו ישירות נגד המלחמה, ביישובים הערביים נמשך משטר הדיכוי הפשיסטי שניסה לרמוס באופן שיטתי כל ניסיון להתארגנות פוליטית אנטי-מלחמתית וכל הבעת הזדהות עם סבלו של העם הפלסטיני. מדיניות הדיכוי הצליחה ליצור "חומת פחד", שהקשתה על ארגון מחאות נגד המלחמה בחברה הערבית.

על מנת להתמודד עם דיכוי זה, בנתה שותפות השלום מסגרת של שותפות אמת ערבית-יהודית. זו באה לידי ביטוי בארגון קבוע של הסעות מערים יהודיות להפגנות ביישובים ערביים וביצירת בריתות בין ארגונים משתי הקהילות. נוכחות מוצהרת של פעילי שלום יהודים ממגוון תנועות סיפקה מידה מסויימת של הגנה למפגינים הערבים מפני האלימות והדיכוי המשטרתי, ועזרה להקנות לפעילים הערבים תחושת ביטחון מול "חומת הפחד".

חיבורים אלו נעשו ביסודיות ובסבלנות רבה, תוך כיבוד ההתנהלות הפוליטית המקומית בכל יישוב, ובלא ניסיון להשתלט ו"לתפוס טרמפ" על פעילים מקומיים. שיתוף הפעולה הביא פעילי שמאל שאינם

קומוניסטים להפגנות משותפות ביישובים ערביים במספרים גדולים מאי פעם, ובמקביל נרמל את הנוכחות הערבית-יהודית המשותפת במחאות של הציבור הערבי-פלסטיני. השותפות הצליחה באסטרטגיה זו בין השאר בזכות נכונותן של ועדות עממיות ושל ועדת המעקב העליונה לשתף פעולה עם כוחות בציבור היהודי במאבק נגד המלחמה, וכן בזכות הניסיון העשיר של שותפות פוליטית יהודית-ערבית בקרב חברי המפלגה הקומוניסטית בני שני העמים.

שותפות השלום כתשובה לחולשות המחאה נגד המלחמה

שותפות השלום פעלה באופן עצמאי מתנועות המחאה ה"מיינסטרימיות" נגד הממשלה ולמען החטופים, אך גם קיימה יחסי גומלין עם מחאות אלה – תוך ניסיון מודע לתת מענה לחולשותיהן. חולשות אלה בלטו כבר בגלי המחאה הקודמים של המחנה הליברלי בישראל נגד ממשלות נתניהו (מחאות "בלפור" ו"קפלן"). ניתן לסכם את חולשות המחאה ואת המענה של שותפות השלום עליהן כך:

1. תנועות המחאה של המחנה הליברלי מרדדות את המציאות הפוליטית למאבק פרסונלי מול נתניהו. בכך הן מתעלמות משורש המשבר הפוליטי בישראל – הכיבוש של העם הפלסטיני. הנהגת המחאה הליברלית ברחה כמו מאש מעיסוק בנושאים "מעוררי מחלוקת" כמו הכיבוש ומדיניות הממשלה כלפי הפלסטינים, תוך התעלמות מהקשר ההדוק בינם לבין ההפיכה המשטרית ומדיניות המלחמה של ממשלת המתנחלים הקיצונית של נתניהו.

כדי להתמודד עם בעיה זו, במהלך מחאת קפלן הקימו פעילי שלום את "הגוש נגד הכיבוש", שנועד להנכיח את סוגיית הכיבוש ועתידו של העם הפלסטיני במוקדי המחאה. במובנים רבים, שיתוף הפעולה שבנה הגוש נגד הכיבוש היה אחד משורשיה של שותפות השלום. הגוש החל לפעול כשהוא מוקצה ומותקף בידי שאר המחאה, אך במאבק ממושך ועיקש הצליח להחדיר ללב המחאה מסרים נגד הכיבוש ולשכנע ציבור רחב בקשר בין המאבקים.

מתקפת הטרור של חמאס ב-7 באוקטובר ופתיחת המתקפה הכוללת על עזה שיתקו את מחאת קפלן בכלל, ופגעו בגוש נגד הכיבוש בפרט. עם זאת, לאורך המלחמה חזר הגוש לפעול עם דגש בהחדרת מסרים ברורים נגד המלחמה וההשמדה בעזה לתוך המחאה. הגוש התעקש שלא ניתן להשיג את החזרת החטופים ואת עצירת הממשלה הפשיסטית ללא התנגדות ברורה להשמדה ולכיבוש. גם במקרה זה, מסרים שנתקבלו תחילה בעיונות, אומצו בהדרגה בידי פלחים רחבים יותר במחאה.

2. המחאה הליברלית הדירה באופן שיטתי את קולו ואת הנהגתו של המיעוט הלאומי הערבי-פלסטיני בישראל. למרות היותם של אזרחי ישראל הערבים-פלסטינים המטרה המוצהרת של מתקפות פשיסטיות מצד ממשלת נתניהו, לא גילתה הנהגת המחאה עניין בשיתוף פעולה אמיתי עמם או עם הנהגתם הפוליטית. זאת בדומה להדרה וליחס המתקרן שהפגינו מפלגות האופוזיציה הציוניות כלפי האזרחים הערבים.

מול ההתבדלות וההדרה השיטתיות הללו, אימצה שותפות השלום מדיניות מובהקת ועקרונית של שותפות אמת ערבית-יהודית. הודות לשותפות הגיעו פעילים יהודים במספרים גדולים להפגנות ביישובים ערביים באופן קבוע. השותפות אף עזרה לוועדת המעקב לארגן הפגנה מרשימה של הציבור הערבי-פלסטיני בלב תל אביב באוגוסט 2025.

3. תנועת המחאה הליברלית נותרה אדישה לסבלם המזעזע של הפלסטינים. אדישות זו הייתה תוצאה

של הסתרת המידע על פשעי המלחמה בידי התקשורת הממסדית, וכן של הצדקתם באמצעות תעמולה לאומנית-גזענית. גם כאשר המחאה פנתה לבסוף נגד המלחמה, היא עדיין לא שברה את הדה-הומניזציה המוחלטת ששטפה את החברה הישראלית-היהודית כלפי תושבי עזה וכלפי העם הפלסטיני בכלל.

עם הדה-הומניזציה, ההתעלמות והאדישות ניסו פעילי תנועות השלום להתמודד בדרכים שונות. ביניהן ראוי לציין במיוחד המיצג "תמונות הילדים" – עמידה עם תמונות של ילדים עזתים הרוגים או גוועים ברעב. למיצג זה, בו השתתפו מאות פעילים מדי שבוע, הייתה השפעה עוצמתית במיוחד על משתתפי המחאה הכללית. המיצג הצליח לגרום לציבור רחב להכיר באנושיות של הפלסטינים ולהתייצב מול הפשעים שישראל מבצעת. במקביל יזמה שותפות השלום שורה של כנסים בהם חשפו פעילים ומומחים מארגוני זכויות אדם עדויות על פשעי מלחמה.

4. המחאה של המחנה הליברלי אימצה פוליטיקה מיליטריסטית מובהקת. האדרת הצבא ואף קידושו בלשו מאוד במחאה נגד ממשלות נתניהו, ובמיוחד בקרב חלק מארגוני המחאה (דוגמת תנועת "אחים לנשק"). גורמים בתוך המחאה רצו לשים דגש דווקא בהתנגדות ל"השתלטות" משירות צבאי על פני נושאים דמוקרטיים. חוסר הנכונות של המחאה לבקר את הצבא הקשתה להוביל התנגדות קוהרנטית למדיניות הממשלה הפשיסטית, אשר תמיד יכלה להסתתר מאחורי הצבא ה"א-פוליטי".

במענה למיליטריזם ולהאדרת הצבא, נתנה שותפות השלום בימה רחבה לתנועת הסירוב. באמצעות שיתוף פעולה עם רשת "מסרבות" – מוקד מרכזי לסרבנים צעירים – יחד עם התארגנויות חדשות של הורים לחיילים ותנועות סירוב בוגרות יותר, העניקה שותפות השלום תהודה רבה לתנועת הסירוב, אשר הגיעה לשיא שלא נראה מאז ימי הפלישה ללבנון.

5. לבסוף, האופי הזהותני-ליברלי המתעלם מהשכבות העממיות היה תמיד חולשה של תנועות המחאה נגד ממשלת נתניהו. חולשה זו באה לידי ביטוי במשבר שנוצר בין תנועת המחאה להסתדרות העובדים, ובכישלונה של המחאה לפנות לפלחים עממיים רחבים בחברה הישראלית. שותפות השלום ניסתה לחבר במסריה גם התייחסויות לצדק חברתי סביב ההפקרה של אוכלוסיות מוחלשות בזמן המלחמה, ובפרט בעבודה משותפת עם ארגונים כגון "הקולקטיב המזרחי-אזרחי", אך נושא זה נותר יחסית שולי גם בפעילותה.

שותפויות פוליטיות תחת ממשלה פשיסטית

במרס 2024, כאשר הפרה ממשלת ישראל את הסכם הפסקת האש והחלה מדיניות של הרעבה ככלי מלחמה נגד כלל אוכלוסיית עזה, התגברה המחאה נגד המלחמה.

שותפות השלום תפסה מקום מוביל בבניית מאבק ערבי-יהודי עקבי נגד מלחמת ההשמדה. בהפגנות ובפעולות מחאה נבנה שיתוף פעולה חשוב בין שותפות השלום לבין ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל, שהגיע לשיאו בהפגנה הגדולה ביותר נגד המלחמה בסכנין ביולי 2025.

כיום מאחדת שותפות השלום כוחות מגוונים בפעילות שטח ובעמידה יהודית-ערבית משותפת. היא איפשרה לשמאל העקבי לצאת מבידודו בהתנגדות למלחמת ההשמדה, אך מול ממשלה פשיסטית אין להסתפק בכך. יש ללמוד מהניסיון המוצלח של השותפות ולבנות חזיתות רחבות יותר לבידוד הימין הפשיסטי ולמניעת בידוד של כוחות השמאל הדמוקרטי והציבור הערבי-פלסטיני בישראל. הניסיון של

שותפות השלום מלמד שעבודה משותפת עם ארגונים שונים במחנה הדמוקרטי נושאת פרי, ושכניית מסגרות משותפות סביב התנגדות למדיניות הימין הפשיסטי היא אסטרטגיה אפשרית וחיונית.

הכותב הוא הרכז הארצי השותף של "שותפות השלום"

Deportation

David Reeb, 2025

בצלן של השנתיים האחרונות

עודד גולדרייך

נכון לכתיבת שורות אלה, נראה כי מתקפת הנקמה של ישראל על תושבי רצועת עזה הסתיימה. עד לפני כחודשיים נראה היה שהמתקפה לא תסתיים בעתיד הנראה לעין, ואילו בעוד שבועיים עלול להתברר כי מה שנראה כרגע כסיום המתקפה היה רק הפוגה. בין אם כך יהיה או לא, הפרק בתולדות הסכסוך הישראלי-פלסטיני שנכתב בשנתיים האחרונות מזוויע עוד יותר מקודמיו, שהיו אף הם מרובי זוועות וסבל, וקשה יהיה להשתחרר מצילו בעתיד. קל וחומר שקשה להשתחרר מצלו כעת.

ההחרבה השיטתית של סביבת החיים ברצועת עזה ואובדן החיים ושלמות הגוף של שיעור ניכר מתושביה הם אסון אשר מעמיד בצלו אפילו את הטבח המזווע בעוטף עזה ב-7 באוקטובר 2023, וכמובן שגם את ההפיכה המשטרית שמקדמת ממשלת ישראל הנוכחית מאז כינונה. שרשרת האסונות הללו קשורה בטבורה למדיניות הממשלה, אשר עמוד התווך שלה הוא החרפה דרסטית של דיכוי העם הפלסטיני וניסיון לבטל את קיומו.

תהא זו טעות לתלות בממשלת ישראל הנוכחית ובציבור תומכיה את האשמה הבלעדית לנכבה שחוללה ישראל ברצועת עזה. מסע הנקמה חסר המעצורים של ישראל נגד תושבי הרצועה זכה בתמיכה של לפחות 80% מאזרחי המדינה היהודים. נכון אמנם שרגשות הנקמה הם תוצר של הטרואמה של 7 באוקטובר, אבל את חוסר המעצורים של מסע הנקמה יש לחפש בתשתית הנפשית והאידאולוגית של רוב הציבור בישראל.

שורשי הדה-הומניזציה של הפלסטינים

לדעתי, חוסר המעצורים של מסע הנקמה הישראלי בתושבי רצועת עזה כרוך בכך שרוב הציבור הישראלי אינו מתייחס אל הפלסטינים כאל בני-אנוש ומתכחש להיותם ישויות בעלות צרכים ורצונות אנושיים, כמו שאיפה לחיים מאושרים וחופשיים ממגבלות בלתי סבירות. רק דה-הומניזציה קיצונית של תושבי רצועת עזה מאפשרת את הלוך הרוח של רוב הציבור הישראלי כלפי המתקפה הישראלית על הרצועה.

דה-הומניזציה זו מבוססת על צורך להתכחש לעובדה שתהליך ההתיישבות הציונית בפלסטין ("ארץ ישראל") היה כרוך מראשיתו בנישול של הילידים והוביל בהמשך הדרך להחרבת חברתם. במילים אחרות, "תקומת עם ישראל בארצו" הייתה ועודנה כרוכה בעוול לילידי אותה ארץ. הכחשת עובדה זו כרוכה בהכחשת אנושיותם של אותם ילידים (דברים דומים חלים כמובן על ההתיישבות האירופית בשאר חלקי העולם במאות קודמות).

האידאולוגיה הישראלית מתעלמת מהעובדה, עליה הצביע אחד העם כבר בשנת 1891, שהשטח המכונה ארץ ישראל היה מיושב עוד לפני "העלייה הראשונה". התנגדות תושבי הארץ לנישולם מאדמתם, ולהפיכתם לגורם משני בארצם היא תגובה טבעית וסבירה. היא נובעת מאינטרסים ממשיים ומנסיבות ממשיות, ולא מאופי מולד אלים ואי-רציונלי.

ההתעלמות מעובדות היסוד הללו (קרי: היות הארץ מיושבת והתנגדות יושביה הילידים לשינוי מעמדם)

התחזקה בתקופת המנדט הבריטי. כתב המנדט, אשר נוסח בהסכמה בין המעצמות של התקופה, התעלם מזכות ההגדרה העצמית של תושבי המזרח התיכון כולו (וזאת בניגוד לכיבוד זכות זו בשטחי האימפריה ההבסבורגית לשעבר). ראוי לציין כי, בתקופה המדוברת, התנועה הציונית לא הייתה יוצאת דופן בהתעלמותה מרצונם של הילידים באזורי ההתיישבות האירופיים באסיה ובאפריקה ומביסוס טענותיה על הסכמה של המעצמות.

ההסכמה הבינלאומית מילאה תפקיד מכריע בייסוד מדינת ישראל, והיא שאפשרה את ההתעלמות מרצונם של תושבי הארץ הילידים (קרי: הפלסטינים). ראוי להזכיר שההסכמה הבינלאומית התבטאה בהחלטת החלוקה (181) שאישרה עצרת האו"ם בנובמבר 1947. זו דיברה במפורש על כינון שתי מדינות, יהודית וערבית, בשטחה של פלשתינה המנדטורית. המדיניות הישראלית התעלמה במפגן מהחלק בהחלטה בדבר הקמת מדינה ערבית בפלשתינה.

גם בהמשך הדרך התבססה המדיניות הישראלית על מו"מ עם המעצמות העולמיות, תוך התעלמות מעמי האזור, ועל יחסי ציבור המתבססים על מיתוסים היסטוריים ועל טיעונים פסודו-משפטיים מופשטים, תוך התעלמות מהמציאות הממשית. דוגמאות בולטות כוללות את מניעת חזרת הפליטים הפלסטינים של "מלחמת 1948" בטענה שבריתם מעידה על חוסר נכונותם להיות אזרחי המדינה, ואת פלפולי הפרשנות הישראלית להחלטות 194 של עצרת האו"ם ולהחלטה 242 של מועצת הביטחון של האו"ם. בכל המקרים ישנה התעלמות מוחלטת ממציאות החיים של הקורבנות – קרי: פליטי 1948 והפלסטינים החיים באזורי השליטה של ישראל.

התעלמות זו מובילה באופן כמעט בלתי נמנע להתעלמות מעצם קיומם כבני-אנוש. כמעט נגזר על האידאולוגיה השלטת בישראל שלא לראות אותם כבני-אדם בעלי זכויות ורצונות (או שלא לראות אותם כלל). במילים אחרות, הדה-הומניזציה של הפלסטינים היא אינהרנטית לאידאולוגיה המדינתית אשר מתעלמת מהזכויות והרצונות של הפלסטינים. אידאולוגיה זו מופנמת באופן עמוק אצל רוב הציבור היהודי בישראל, וגם אצל תומכיה הלא-ישראלים של המדיניות הישראלית.

הדה-הומניזציה של הפלסטינים היא פועל יוצא של הסירוב הישראלי המתמשך לפתור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני באופן הוגן ושוויוני, עד כמה שהדבר אפשרי. פתרון הוגן ושוויוני חיוני לקיום נורמלי של תושבי הארץ והוא גם חובה מוסרית אשר מוטלת על ישראל, משום שהקמתה גרמה עוול לעם הפלסטיני. אלא שלפתרון הוגן ושוויוני של הסכסוך הישראלי-פלסטיני יש מחיר שהמיינסטרים הישראלי מסרב לשלם – ויתור על היתרונות המוחשיים והמיידיים יותר של העליונות הישראלית-יהודית בארץ.

ככל שהסירוב הישראלי נעשה עיקש יותר, ככל שהוא דורש משאבים רבים יותר, כך הופכת הדה-הומניזציה של הפלסטינים דומיננטית יותר. יודגש שאצל המיינסטרים הישראלי הסירוב לפתרון של הסכסוך הוא בעל אופי פסיבי (קרי: חוסר עניין בפתרון ו/או חוסר פעולה לקידום פתרון), ואילו אצל הימין האידאולוגי הישראלי הסירוב הוא בעל אופי אקטיבי (קרי: פעילות שמטרתה למנוע אפשרות של פתרון הוגן ושוויוני בעתיד).

לגבי מתקפת החמאס המזוועה של 7 באוקטובר 2023 ראוי לציין כמה נקודות. ראשית, ההפתעה הישראלית ממתקפת החמאס שורשה בדה-הומניזציה של הפלסטינים: רק מי שעיוור לחלוטין למציאות החיים המדכאים וחסרי-התקווה ברצועת עזה עשוי להיות מופתע מהתפוצצות מזוועה ובלתי מובחנת של

אלימות. שנית, נראה לי שהכישלון הצבאי בבלימת מתקפת החמאס באותו יום מקורו בזלזול באויב, שגם הוא מקורו בדה-הומניזציה של הפלסטינים. שלישית, נראה שהרגש המוביל ברצון לנקמה מקורו בתחושת עלבון ביחס לאותו כישלון – עלבון אשר צורב במיוחד נוכח הזלזול בפלסטינים והדה-הומניזציה שלהם.

חשבון נפש

המצב החברתי והפוליטי בישראל, שהיה בכי רע גם במאה העשרים, הורע בהרבה במהלך הרבע הראשון של המאה העשרים ואחת, והוחמר עוד יותר בשנתיים האחרונות. הנטייה ה"טבעית" היא לומר שאנחנו, במק"י, ושותפינו השונים לדעה ולדרך, נכשלנו במשימה לשפר את המצב הפוליטי. אלא, שכמו בהרבה מקרים, הנטייה הטבעית שגויה גם במקרה זה: שורש אי-הצלחתנו למנוע את המצב האסוני הנוכחי הוא בעובדה שנאבקנו בכוחות שחזקים מאתנו אלפי מונים, וכוחות אלו הם שאשמים במצב הנוכחי.

אין להסיק מהאמור לעיל כי מאבקינו בעבר, בהווה ובעתיד הם חסרי תוחלת. לא רק שהסיכוי לשינוי חברתי ופוליטי קיים תמיד, אלא שעצם המאבק מעצים את הציבור אשר מחזיק בדעותינו או בדעות אשר קרובות לדעותינו. העצמה זו חשובה כשלעצמה, משום שהציבור הזה חי במציאות אשר מאיימת לקעקע את הכרתו, וכמובן שיש לה ערך כחלק ממאמץ לבניית עתיד טוב יותר.

אינני טוען שלא עשינו טעויות, אלא שהטעויות שעשינו אינן אשמות במצב הנוכחי. בפרט, אני כופר בטענה שהשמאל או האזרחים הפלסטינים אשמים במצב הנוכחי, או למצער בנפילת הממשלה הקודמת או בכישלון בבחירות האחרונות. אינני טוען שהם לא עשו טעויות אסטרטגיות או טקטיות, אלא שטעויות אלו – שגרמו להעלמות סיעת מרצ ולירידה בייצוג המרכיבים של מה שהיה "הרשימה המשותפת" – לא הן שגרמו לנפילת הממשלה (שנגרמה בשל התפוררות סיעת "ימנה") ולרוב שהשיג הגוש הריאקציונרי/פרוטו-פשיסטי בבחירות 2022. קל וחומר שטעויות אלה לא הן שיצרו את העיוורון של רוב הציבור הישראלי לבעיות היסוד של המדינה.

באופן כללי יותר, השמאל בישראל הוא קטן והאזרחים הפלסטינים מודרים למעשה מן התהליך הפוליטי, כך שהאשמתם במצב הנוכחי היא מופרכת ובלתי הוגנת. הכישלון להשיג תמיכה בעמדות הומניסטיות או שמאליות הוא פועל יוצא מן המציאות שיוצר השלטון, אשר מצוי כבר עשרות שנים בידי הימין.

מי שאשם במצב הנורא בו נמצאת המדינה הוא הימין (ז"א הגרסה הישראלית של שילוב בין אולטרה-לאומנות וניאו-ליברליות). הכוונה היא גם לימין שבשלטון וגם לימין שבנטיית הלב והמחשבה של אנשים שאינם תופסים את עצמם כשייכים למחנה הימין. אבל הימין אינו האשם היחיד. סייע לו "המרכז" שלא השכיל להבין את בעיות היסוד של החברה הישראלית, את התהליכים ההרסניים שבעיות אלו מייצרות, ואת הצורך להתייצב נגדם. בפרט, לא ניתן לעצור את התהליכים הללו ללא עימות עם דרכו של הימין וללא נכונות כנה לשיתוף פעולה עם השמאל ועם האזרחים הפלסטינים.

לפיכך, מי שחייב בחשבון נפש הוא "המרכז" אשר בכל נקודת הכרעה נטה לכיוון הימין. המרכז הוא שפסל שיתוף פעולה אמין עם "הסיעות הערביות" מאז שאופציה זו עלתה על השולחן: ראו למשל את אי-המוכנות (למצער הפומבית) להסתמך על "הרשימה המשותפת" בעת הניסיונות להקים ממשלה באביב 2020 ובאביב 2021 וכן בעת הניסיונות למנוע את נפילת הממשלה בקיץ 2022.

במשך עשרות שנים התעלם "המרכז" מהמשך קיומו ומהחרפתו של משטר הדיכוי בשטחים הפלסטיניים,

שיתף פעולה עם ההדרה והאפליה נגד אזרחיה הפלסטינים של המדינה, לא התייחס ברצינות לפערים החומריים העצומים בחברה הישראלית, והתרכז בביקורת על היבטים שליליים (חשובים כשלעצמם) של התרבות הפוליטית והחברה הישראלית תוך התעלמות מן הקשר שלהם לשלוש בעיות היסוד של ישראל.

קשה להתייחס למכלול הנ"ל לנוכח הקטסטרופה המתחוללת בימים אלו ברצועת עזה. לפיכך, אנסה לפרט איך נראו הדברים בדצמבר 2022, ערב הקמת הממשלה הריאקציונרית והפרוטו-פשיסטית הנוכחית.

בעיית היסוד הראשונה היא שישראל מקיימת משטר דיכוי של האוכלוסייה הפלסטינית המצויה בשטחים שבשליטתה. אני משתמש בביטוי "משטר דיכוי" ולא במילים כגון "כיבוש" משום שמה שמרכזי בעיני אינה שאלת הריבונות או השליטה בשטחים אלא שאלת ההשפעה של המשטר על חייהם של אנשים. המצב האובייקטיבי והסובייקטיבי של התושבים הפלסטינים של הגדה המערבית ורצועת עזה הוא של הכפפה למשטר דיכוי ברוטלי ושרירותי. לפני אוקטובר 2023, משטר זה נכפה עליהם באופן עקיף ברצועה ובאופן ישיר יותר בגדה. למרות שתחזוק משטר הדיכוי בשטחים הפלסטיניים כרוך בהקצאת משאבים חומריים עצומים ובהשחתה מוסרית של החברה הישראלית, בעיה זו מודחקת בדיון הציבורי המרכזי.

בעיית היסוד השנייה היא שמדינת ישראל מדירה ומפלה את אזרחיה הפלסטינים במגוון מישורים. החל בהשתתפות בהכרעות פוליטיות (ראו: הדרישה ל"רוב יהודי" להחלטות מסוימות והיחס הציבורי לממשלה המתבססת על תמיכה של "מפלגה ערבית"), דרך הקצאת משאבים (ראו: הקצאת קרקעות ומים, רמת השירותים שמספקים גורמי ממשל שונים, רמת האכיפה של חוקי מגן שונים והעלמת עין מפשיעה שמקורה בחלקה במשת"פים של השב"כ), ועד לנוכחות במרחב הציבורי (ראו: מעמד השפה הערבית). הפרקטיקות המדירות והמפללות הללו משתקפות באופן ברור ב"חוק יסוד: הלאום" ובאזהרות שהושמעו לאחרונה בבג"ץ ביחס לאפשרות לפסול רשימות בבחירות לכנסת בשל ניסיון להעלות לדיון את ההצעה "חוק יסוד: מדינת כל אזרחיה". למותר לציין שההדרה והאפליה רק הוחמרה תחת הממשלה הנוכחית שאף נקטה באמצעי דיכוי חריפים יותר כלפי אזרחיה הפלסטינים.

בעיית היסוד השלישית היא שבישראל מתקיימת רמה גבוהה ביותר של אי-שוויון חברתי-כלכלי: בפרט, פערים בין המרכז לפרפריה, בין שכר להון, ובין רכוש להעדרו. אנחנו מצויים לאחר עשורים של מתקפה נאו-ליברלית על מדינת הרווחה ועל ציבור העובדים, ובמצב בו חלקים גדולים מציבור זה נתונים לניצול מחפיר ולתעסוקה פוגענית. השיח השלט מזהה את "טובת הכלכלה" עם האינטרסים של ההון ורואה בציפיות (קל וחומר בתביעות) של העובדים לקיום מכובד מכשול בפני פיתוח כלכלי. אדגיש שאני רואה את הפער העדתי בחברה היהודית כיום כפועל יוצא של פערים מורשים (קרי: בעיקר פער בהון העובר בירושה), ואת השורש של יוקר המחיה במדיניות הממשלתית אשר פועלת לטובת בעלי ההון על חשבון שאר האוכלוסייה (ראו למשל את ייבוש השירותים הציבוריים ורמת המיסוי הנמוכה על הכנסות גבוהות). את התוצאה האיומה של החלשת השירותים הציבוריים ראינו בבירור בטיפול הכושל בנפגעי 7 באוקטובר ובנפגעי הלחימה עם חזבאללה ואיראן.

בעיית היסוד הרביעית היא שהתרבות הפוליטית והחברתית בישראל מתמקדת בהבטחת קיום החיים ומזניחה את שאלת תוכן החיים, ובכך מייצרת דלות רוחנית וחומרית (למצער של רוב הציבור). גישות אלה באות לידי ביטוי באדישות ואף בעוינות של חלקים נרחבים בציבור לשאלות הנוגעות ביחס לפליטים, בזכויות נשים, ביחס ללהט"ב וכן ביחס להשכלה ולתרבות חילונית. עניין זה משתקף גם בגישה המרדדת את הדמוקרטיה לעקרונות של שלטון הרוב ועיוורת לחלוטין לפוטנציאל הדיקטטורי של שלטון הרוב ולצורך

להגן על מי שהעדפותיו האישיות או המוסריות מצויות במיעוט.

כפי שנרמז לעיל, "המרכז הפוליטי" בישראל סבור – ולו במובלע – שניתן לטפל בנגזרות נבחרות של הבעיה הרביעית מבלי לטפל בשלוש הבעיות הקודמות. לדעתי, קיים קשר הדוק בין הבעיה הרביעית לשלוש הבעיות שצוינו קודם לכן. החלקים ה"חזקים" יותר במרכז מתאכזבים כל פעם מחדש שאינם זוכים בשיתוף פעולה (קל וחומר שיתוף פעולה נלהב) מצד הציבורים אשר סובלים באופן החמור ביותר משלוש הבעיות הראשונות. לפיכך, לא רק שסילוק הימין מן השלטון מחייב שיתוף פעולה אמיתי עם השמאל ועם האזרחים הפלסטינים, אלא שמטרה זו מחייבת את "המרכז" לצעדים ממשיים לצמצום הסבל של הציבורים הנפגעים ביותר עקב שלוש הבעיות הראשונות.

ומה על השמאל בישראל לעשות אם "המרכז" מסרב להתעשת ולאמץ את האסטרטגיה הנ"ל? בעתיד הנראה לעין, אין לשמאל אלא לדבוק בעמדותיו הצודקות ולנסות להנחיל אותן בהדרגה לחלקים רחבים יותר בשני העמים.

עודד גולדרייך הוא פרופסור מן המניין למתמטיקה ולמדעי המחשב במכון וייצמן למדע

עזה - אילוסטרציה

איתי בנימיני, 2025

מהגוש נגד הכיבוש לסירוב

שיחה עם סרבני רצח העם

דויד מרגלית

בחדר קטן בגדה השמאלית בתל-אביב, שבועות אחדים לאחר שהוכרזה "הפסקת האש" של טראמפ, ישבתי עם קבוצה של סרבני גיוס מרשת "מסרבות" לשיחה, חלקם עדיין לא בני 20. כולם נכלאו במהלך השנתיים של רצח העם בעזה, וכמה מהם שוחררו רק לאחרונה מהכלא הצבאי אחרי חודשים ארוכים מאחורי סורג ובריח. הם יודעים שהבחירה שלהם עלולה לסכנם וממקמת אותם בשוליים של החברה הישראלית. אבל דווקא משם, בשוליים, הם לא מתנצלים. להפך.

מי ישב סביב השולחן

טל מטניק, בן 20 מתל-אביב, שהה 185 ימים בכלא הצבאי. מטניק מספר כי גדל בבית פוליטי – שני הורים שעלו מארצות הברית, "בתקופה שהם עוד האמינו שיהיה פה משהו טוב יותר", הוא אומר. ההחלטה לסרב, הוא מספר, צמחה גם מחשיפה לקולות כמו "שוברים שתיקה" ו"בצלם", וגם מההתנסות האישית בהפגנות נגד ההפיכה המשטרית. "הבנתי שהסירוב יכול להיות לא רק בחירה מוסרית, אלא גם פוליטית – צעד שבאמת מנסה לשנות משהו, לא רק לשמור על הידיים שלי נקיות".

לצדו יושב ר', גם הוא מתל-אביב, שביקש להישאר אנונימי מסיבות משפחתיות. הוא ריצה שתי תקופות כליאה. עדיין נמצא "על הקו" מול הוועדות, לא ברור לו ששלב הכלא בחייו כבר מאחוריו. "החנינוך שקיבלתי בבית היה אהבת אדם ושוויון", הוא אומר. "לא גדלתי בבית קיצוני או רדיקלי. בסוף זה התפתח למקום שבו הסתכלתי על מה שקורה בגדה ועכשיו בעזה ופשוט הבנתי: זה משהו שאני לא מסוגל לקחת בו חלק. אני לא יכול להיות עוד בורג במכונה הזאת".

הסרבנית סופיה אור סיפרה כי גדלה בבית שבו דיברו הרבה על פוליטיקה, אבל בלי ציונות גלויה. "לא גדלתי בתחושה שיש לי מחויבות למדינה", היא אומרת. "גדלתי בתחושה שיש לי מחויבות לבני אדם, לאנשים סביבי. משם זה התפתח לאנטי-ציונות. ברגע שהבנתי שאפשר לא להתגייס – היה לי ברור שאני לא יכולה לעשות משהו אחר". הסירוב שלה התחיל כיישום של מוסר בסיסי – "אני רואה עוול, אני לא יכולה להשתתף בו" – אבל עם השנים התפתח כפרויקט פוליטי: "החלטתי לסרב בצורה פומבית, כחלק מקמפיין רחב. זה כבר לא רק עניין של המצפון שלי אלא של ניסיון לקחת חלק במאבק גדול יותר".

איתמר גרינברג, בן 19 מבני ברק, היה כמעט 200 ימים בכלא הצבאי. הוא גדל במשפחה חרדית, יצא מהחברה החרדית ובגיל 12 כבר החליט שיתגייס – "מתוך הבנה שזה כרטיס הכניסה שלי אל החברה הישראלית". בהמשך למד במכינה קדם-צבאית, ואז הכול התהפך: "ברמה האישית הבנתי שאני לא יכול להתגייס. אני לא ממש מפריד בין מוסר לפוליטיקה – מבחינתי זה אותו דבר. הצבא אוהב להפריד, אבל אנחנו יודעים שבפועל זה אותו שדה. מצד אחד רציתי מאוד להיות 'חלק', מצד שני די מהר היה ברור לי שאם אני מסרב – זה יהיה סירוב פוליטי ופומבי". היום הוא סטודנט למשפטים באוניברסיטת תל-אביב. עידו עילם סיפר על התבגרות בתקופת הקורונה, בין שיעורי זום למשחק הווידאו מיינקראפט, ועל חברים

שפתח לפניו את עולם הסוציאליזם והאקטיביזם. "מעולם לא הכתיבו לי בבית מה לחשוב, אבל המשפחה שלי מאוד שמאלנית", הוא אומר. "גדלתי בין מתנדבים שעובדים עם מהגרים. ראיתי מקרוב מה זה להסתכל על 'האחר' כבן אדם. איפשהו בין זה לבין רעיונות סוציאליסטיים הגעתי לבלפור, ראיתי את בנק"י, הצטרפתי, ומשם לחד"ש ולמסרבות. בשלב הזה, כשההבנה שלי לגבי הכיבוש והמלחמות כבר הייתה ברורה, היה לי טבעי להגיד פשוט: אני לא מתגייס. לא נכנס למסלול הזה בכלל".

מהי המשמעות של סירוב ב-2025?

"אני לא אדם אופטימי", אומרת סופיה. "אבל דווקא בגלל זה אני חושבת שסירוב הוא אחד הדברים הכי מהותיים שאפשר לעשות בחברה הישראלית היום". עבור כולם סירוב הוא גם אקט מאוד פרטי - "אני לא מסוגל לעשות את זה", וגם בחירה פוליטית שמפנה מראה לחברה כולה.

טל מנסח את זה בחדות: "בחברה שבה הצבא הוא כמעט הדבר הכי מרכזי בזהות - סירוב הוא אולי המעשה הכי רדיקלי שאפשר לעשות. הוא מערער לא רק את הקונסנזוס, אלא את מה שאנשים חושבים על עצמם". עידו מוסיף כי ההשפעה של הסירוב נמדדת לא רק במספרים אלא בגלים שהוא יוצר: חברים מהתיכון שמכירים "סרבן חי", חיילים בכלא שמדברים לראשונה על האפשרות "פשוט לא לעשות את זה", ואפילו סוהרים שמגלים שהסרבן הוא "הקומוניסט הכי נחמד שפגשו". "אם לא היו סרבנים, אם לא היה גוש נגד הכיבוש, אם לא הייתה חד"ש בכנסת - מה היה נשאר מהחברה הזאת?", הוא שואל ומוסיף: "הקיום שלנו, אפילו כמיעוט קטן, מוכיח שגם כאן יכול לצמוח משהו אחר".

ר' מוסיף את הזווית האישית: "אני לא מנסה להיות מנהיג של איש. עבורי, קודם כל, זה דבר שאני פשוט לא יכול לעשות. אבל עצם העובדה שיש מישהו בסביבה שלך שאומר 'לא' - משנה משהו. גם אם זה רק סדק קטן".

הם לא נאיביים לגבי הממדים. "אנחנו באמת בשוליים", אומר ר'. "אין תנועת סירוב ענקית, זה לא נהיה מיינסטרים. אבל כל מי שלא מתגייס - מכל סיבה - מערער קצת את המסלול הקדוש 'תיכון-צבא-אקדמיה-הייטק'. מבחינתי כל מי שיוצא מהמסלול הזה הוא שותף פוטנציאלי".

הם מעסיקים את עצמם לא מעט בשאלה איך ניתן לקרב צעירים נוספים לתנועת הסירוב. "מספרית, לא מאוד הצלחנו", מודה סופיה. "אם מסתכלים על עשרים שנה של תנועת סירוב - יש עליות וירידות, אבל אין קפיצה דרמטית. בטח לא ביחס להקצנה של החברה כולה". "יכול להיות שהמפתח לא נמצא אצלנו בכלל", אומר עידו. "הכיבוש, המלחמות, המשבר הכלכלי - אלה הדברים שמעצבים את המציאות הישראלית. השאלה היא אם אנשים יצליחו לחבר בין הנקודות. אם הם ישאלו את עצמם מה הקשר בין ההפצצה בעזה לבין החור בכיס שלהם".

ובכל זאת, עידו מזכיר משהו פשוט: "הרבה פעמים זה מתחיל בזה שיש מישהו בכיתה שלך או בשכונה שלך שעשה את הצעד. אתה לא צריך לראות מהפכן בטלגרם, אתה צריך לראות חבר. עבורי, עצם הקיום של הסרבנים - אפילו בלי קמפיין - הוא כבר הזמנה".

סירוב פוליטי, סירוב אפור, חרדים - אותו מאבק?

הדיון בסירוב חרדים וסרבנות אפורה הוא אחד הנושאים המשמעותיים ביותר בשיח הציבורי כיום בישראל. לאיתמר גרינברג, שגדל כל חייו בסביבה חרדית, יש מבט משמעותי בנושא זה. לדבריו, למרות שהמדינה

מציבה את הסרבנים הפוליטיים ואת החרדים תחת אותה קטגוריה של "משתמטים", אין ביניהם כמעט מכנה משותף אידיאולוגי. החברה החרדית, הוא מזכיר, רואה ברבים מהסרבנים (חילונים, שמאלנים, קווירים) איום תרבותי יותר משהיא רואה בהם איום ביטחוני. "אנחנו מבחינה תרבותית בדיוק הסיבה בגללה החרדים מסרבים לשרת בצבא" הוא מדגיש. ובכל זאת, החוויה בכלא מבהירה משהו שאי-אפשר להתעלם ממנו: שתי הקבוצות נענשות על עצם הסירוב לקחת חלק במערכת צבאית שכופה את עצמה על האזרחים בכוח החוק.

איתמר מסביר שהחרדים, למרות שאינם משתמשים בשפה של זכויות אדם ולא מתנגדים לכיבוש, מערערים בעל כורחם את ההנחה הישראלית הבסיסית שגיוס הוא חובה טבעית. "הם לא באים עם נימוק פוליטי, אבל הם מציבים שאלה שהמדינה לא יודעת להתמודד איתה: למה בעצם צריך לגייס כל אחד?" - הוא אומר. אבל המבט של הסרבנים סביב השולחן רחב יותר מהזווית החרדית. כשמדברים על "סירוב אפור", מזכיר עידו את הצעירים שלא מתנגדים לצבא אידיאולוגית אלא פשוט נקלעו למערכת שהם לא מסוגלים לשאת. חלקם נושרים מהצבא כי הם קורסים כלכלית, כי הם צריכים לפרנס משפחה, או כי השירות פשוט שוחק אותם עד דק. הוא מוסיף שדווקא אנשים אלה, שאין להם תיאוריה פוליטית, שאין להם תנועה מאחוריהם, מגלמים את השבר האמיתי במיתוס הגיוס הישראלי. "כשהם נשברים, זה לא בגלל אידיאולוגיה; זה בגלל המציאות", הוא אומר. "וכשזה קורה במסות זה הרבה יותר מערער מכל הסרבנות הפוליטית יחד". לכך מוסיף טל: "במובנים רבים, הסיבה שבגללה הצבא נמצא בצרה כזאת, ובמובנים רבים הסיבה לכך שהסכימו לתוכנית הפסקת האש של טראמפ, היא הסרבנות האפורה".

במובן הזה, מצביעים הסרבנים על קשר ברור בינם לבין החרדים והסרבנים האפורים - לא כחיבור פוליטי, אלא כמציאות משותפת: אוכלוסיות שונות שמסיבות שונות לא מוכנות להיכנס למסלול המוכתב של 'תיכון-צבא-אוניברסיטה-הייטק'. כל אחת מהן פועלת ממניעים אחרים, אבל כולן יחד מצביעות על סדק עמוק במערכת. וגם אם קשה להם עד מאוד לדמיין שותפות פוליטית עם החרדים לדוגמה, לכולם ברור כי אדם שלא מסוגל, או לא רוצה, לקחת חלק במערכת צבאית מכל סיבה שהיא צריך לאפשר לו זאת ולא להעניש אותו על כך.

מהגוש נגד הכיבוש לסירוב

לכל אחד מהמשתתפים בשיחה יש סיפור משלו על הרגע שבו נחשף ל"גוש נגד הכיבוש" במחאות קפלן. הגוש היה המרחב שיצר אצלם רדיקליזציה רעיונית, נקודת המפנה שסייעה בידם להפוך מ"נערים פוליטיים" לסרבנים.

טל: "הגוש הוא משהו חריג בנוף הישראלי. פתאום היה מקום שבו אפשר לדבר על הכיבוש בקול רם, בתוך מחאה גדולה. המסר פשוט: אין דמוקרטיה עם כיבוש. אי אפשר לדרוש 'דמוקרטיה' ולהתעלם מ-20% אזרחים פלסטינים וממיליוני בני אדם בלי זכויות בין הירדן לים".

מבחינתם היה הגוש "פופוליסטי במובן הטוב": מסר חד, ברור, שחוזר שוב ושוב ומתעקש לקשור בין כל הנושאים - מערכת המשפט, מתנחלים, תקציבים, אלימות משטרתית - לבין הכיבוש. "לא היה פה משהו דומה מאז שנות השמונים, מאז שלום עכשיו ורבין", אמר עידו. "זה יצר מרחב שבו מאות צעירים וצעירות עמדו כתף אל כתף וראו שהם לא לבד".

ואז הגיע 7 באוקטובר. "כל המסכות נפלדו", מציין טל. "כל הטייסיים שדיברו גבוהה-גבוהה על דמוקרטיה

וזכויות אדם – היו הראשונים לעלות על מטוסים ולהפציץ. רבים מאלה שאיימו 'לסרב' אם תעבור ההפיכה – התמידו בשירות המלחמה בעזה. הטענות של הגוש נגד הכיבוש על הצביעות הזאת הוכחו במאה אחוז". מאותו רגע זוהי החברה הישראלית בבת אחת עוד צעד ארוך ימינה. "הסירוב הפך עוד פחות לגיטימי", מדגישה סופיה. "אם בתקופת ההפיכה עוד התנהל ויכוח ציבורי, פתאום כל מי שלא מדבר בשפת הנקמה מושק מיד. העבודה שלנו הפכה קשה יותר – אבל גם חשובה יותר".

למרות שאינם שוכחים את מה שנבנה בגוש נגד הכיבוש, שוררת ביניהם הסכמה מלאה כי הפתרון היחיד למכונת ההשמדה הישראלית הוא סנקציות בינלאומיות. ר' מסביר: "רואים בתקופה האחרונה קצת האצה בסנקציות. יכול להיות שהמלחמה עברה שלב וישראל תצליח לייצב את עצמה מחדש בזירה הבינלאומית. אבל יכול להיות גם שזה יחריף עד חרם בינלאומי שיכריח את ישראל לשנות כיוון. אני חושב שזאת האופציה היחידה לשינוי - לחץ מבחוץ".

למה לא לשנות את הצבא מבפנים?

בשלב זה מצטרפת לשולחן השיח אלה קידר גרינברג, סרבנית טרנסית ופעילה במק"י ובחד"ש שבתקופת הכליאה שלה הוחזקה בבידוד. "כל הזמן אני שומעת את השאלה הזאת: האם ניתן לשנות את הצבא מבפנים?" אומרת אלה. "אני מאמינה בכוח של בני אדם, אבל אני גם מודעת לכוח הרב שיש למערכות. צה"ל הוא מערכת ענקית, שמתמחה בלעצב צעירים להיות 'סובייקטים' ישראלים מושלמים'. הרבה יותר סביר שהצבא ישנה אותך מאשר שאתה תשנה את הצבא".

היא מזכירה את המתנחלים: "אומרים לנו: תראו איך הם הצליחו! נכנסו למערכת, השפיעו על הצבא, על הפוליטיקה. זה נכון. אבל צריך להגיד בכנות: הם לא היו 'כוח חיצוני' שנכנס. הם היו תמיד חלק מהפרויקט הציוני. המדינה רצתה להתנחל והם היו חוד החנית שלה. אנחנו לא באותו צד".

סופיה לא שוללת לחלוטין את החשיבות באנשים "בפנים": "חשוב שיהיו במערכות עם כוח אנשים שינסו לבלום פשעים, שינסו להדליף מידע, שיארגנו התנגדות. אבל זה לא במקום מי שנמצא בחוץ ומושך את החבל לכיוון אחר. אם כולנו ניכנס פנימה – מי יעמוד בחוץ ויגיד 'לא!'?".

עידו מזכיר את שנות ה-90: "התקופה של רבין והסכמי אוסלו לא נפלה מהשמיים. היא התאפשרה גם בגלל שהיה פה שמאל רדיקלי, תנועת פועלים סוציאליסטית, מאבק משותף יהודי-ערבי. אם לא היה 'שמאל חיצוני' שתמיד דרש יותר – גם המרכז הציוני לא היה זו ומוכן להגיע להסדר".

מפלגה, פרלמנט ותנועה

כששואלים את הסרבנים על הקשר בין תנועת הסירוב והפעילות של "מסרבות" לבין מסגרת מפלגתית, במקרה הזה מק"י וחד"ש, התשובות מורכבות. "ברמה הפרלמנטרית הצרה אין לזה כמעט משמעות", מודה אלה. "זה נחמד שחברי כנסת באים לבקר בכלא. זה מרגש לקבל מכתב מעופר כסיף. אבל זה לא מה שמחזיק אותך בתא. זה גם לא מה שמגדיל את תנועת הסירוב".

עידו לא מסכים עם אלה: "עבורי, חד"ש היא לא רק ארבעה מנדטים בכנסת", הוא אומר. "זו תנועה. זו הייתה המסגרת הראשונה שבה פגשתי פלסטינים שחושבים כמוני, שעושים איתי פעילות משותפת, מפגינים נגד המלחמה, מארגנים בני נוער. לראות עד כמה חשוב להם שאנחנו מסרבים – זה נתן לי כוח. זה שכנע אותי שאני עושה דבר נכון, גם אם זה 'כלום' ביחס לסבל שלהם".

הוא מזכיר גם את הממד הבינלאומי: "דרך המפלגה והקשרים שלה עם מפלגות קומוניסטיות ושמאליות אחרות, נפגשנו עם פעילים ופעילות מכל העולם, עם חברי פרלמנט, עם אנשים שיש להם כוח לשנות – אפילו רק קצת – את היחסים בין המדינות שלהם לבין ישראל. זה אולי 'מינורי', אבל זה חלק מהפאזל". טל מנגד מדגיש: "החזית הפרלמנטרית היא חזית אחת. היא לא הכי חשובה, אך אם מוותרים עליה – מוותרים על כלי. בסוף, כדי שמשוהו ישתנה, צריך לחץ בינלאומי. ההסכמים שהושגו, בין אם אוסלו או הפסקת האש של טראמפ, הם תוצאה של לחצים בינלאומיים וכלכליים ולא של עבודת הפרלמנט או פעילי שטח".

פסימיים לגבי העתיד

בסוף השיחה שאלתי את הסרבנים: איפה אתם רואים את עצמכם בעוד עשור. כולם משרטטים כמעט אותה מפה - ישראל של העשור הקרוב איננה מקום שהם מאמינים שיוכלו לחיות בו. אלה מציגה זאת באופן הישיר ביותר: "יש ארבע אפשרויות" היא אומרת, "או ברחוב נאבקת; או בחו"ל; או בכלא; או בקבר". יחד עם זאת היא מדגישה כי כדי שתעבור לחו"ל משהו חריג בחומרתו יצטרך לקרות.

הדברים האלה חוזרים אצל כולם, כל אחד מזווית אחרת. סופיה לא עוטפת במילים: היא לא רואה עתיד לחיים בחברה שהופכת גזענית יותר ואלימה יותר מיום ליום. "אני יודעת שזאת בחירה אנוכית, אבל אין כאן מרחב נשימה. זאת חברה ששונאת אותי ואני לא מרגישה קשורה אליה" היא אומרת. יחד עם זאת היא מאמינה כי רק לחץ חיצוני מתמשך - סנקציות, בידוד בינלאומי, תנועות עולמיות - יביא שינוי לאזור. ולכן גם עתידה נמצא שם ולא כאן: בזירה שבה אפשר להשפיע.

גם עידו וגם ר' צופים לישראל עתיד עגום. "אני רוצה להאמין שאחליט לעבור לחו"ל לפני שהאפשרויות היחידות שלי יהיו כלא או קבר" מדגיש עידו. "אני כן חושב שאנחנו מתקדמים למצב עולמי בו יש שינוי ומשהו טוב אולי יקרה אבל אני חושש שיהיה פיצוץ נורא יותר לפני ואני לא רוצה להיות פה כשזה קורה". ר' מסכים ומתייחס במיוחד להתקדמות בנושא סנקציות אישיות נגד שרים שהוכרזו בשנה האחרונה. יחד עם זאת הוא מדגיש: "למרות שזה אנוכי אני גם מאמין שלא תהיה לי ברירה אלה לעזוב לפני שיהפוך פה רע עוד יותר".

כשסיימנו את השיחה היה ברור שאיש מאיתנו לא באמת יודע מה יקרה כאן בעוד חמש או עשר שנים. אבל דבר אחד כן היה ברור: הסירוב שלהם אינו מחווה מוסרית חלולה אלא בחירה יומיומית, שמלווה אותם גם מחוץ לכלא - בחברויות, במשפחה, בעבודה, ובמחשבות על העתיד. סרבני הכיבוש והאפרטהייד הם משמעותיים גם כשאינם רבים. עליהם רק להמשיך להתעקש להישיר מבט למקום שהחברה הישראלית מעדיפה לא לראות.

Bicycle Riders

David Reeb, 2024

רוזה לוקסמבורג: חיוניותה של המחשבה המהפכנית

ד"ר ענת מטר

הטקסט שלהלן פורסם כפתח דבר בספרה של ד"ר דנה מילס "רוזה לוקסמבורג" (2025), ומובא כאן ללא מראי המקום האקדמיים המלווים אותו במקור.

ערב שבת, שבעה במרץ 2025. בתשע וחצי התחילו לזרום הידיעות. "מתנחלים בכניסה לכפר". "צבא נכנס לכפר". "קורה משהו רציני". "גם משטרה שם? – בשפע". בעשר התקבלה הידיעה הראשונה על גניבת כבשים, על ארבעים מכוניות לפחות (צבא, משטרה ובעיקר מתנחלים), על קולות ירי, על מתנחלים חמושים ברובים ובאלות. קצת אחר-כך הגיע גם סרטון ראשון. "גנבו עדר שלם מול העיניים שלנו!" כך הלך התיאור והפך למחריד מרגע לרגע.

עם שחר יום א' התבררה התמונה המלאה. בכפר ראס עין אל-עוג'א שבבקעת יריחו – מקום המועד מזה שנים למתקפות מכוונות לסילוק בני המקום לטובת אדוני הארץ מהגזע העליון – נשדדו למעלה מאלף כבשים ועזים מחמש משפחות. הפעולה הייתה מתוכננת ומאורגנת וקיבלה גיבוי (אקטיבי ופסיבי) מהמשטרה ומהצבא. דיווחי פעילים ופעילות לרשויות ה"ביטחון" לא הועילו. השוד החל כאשר אחד המתנחלים התקשר לאותן רשויות והתלונן שגנבו ממנו צאן. באותו זמן ממש הוא פתח את שערי המכלאות בכפר והבריח מאות כבשים ועזים. כמה מהן הועלו על טנדרים, כמה מהן דורבנו במעלה ההר. פגרי טלאים וגדיים רכים שלא עמדו בקצב נמצאו למחרת פזורים לאורך הדרך.

במהלך השעות הארוכות שבהן בוצע הפשע, הפעולה היחידה שהמשטרה נקטה הייתה מעצר של אחד מבעלי העדרים הפלסטינים, שהמתנחלים הכוהו באלות. התואנה: גניבת צאן! תושב פלסטיני אחר נפצע מירי. הפורעים גם פגעו ברכוש, ירו ויידו אבנים על פאנלים סולאריים. תושבים פלסטינים שהגיעו למחרת לתחנת המשטרה כדי להגיש תלונות נתקלו בחומות בצורות: השהיה, היעדר שוטרים דוברי ערבית, עוד ועוד קשיים. לבסוף נרשמה תלונה אחת בלבד, בתואנה שכל התלונות זהות ממילא. למותר לציין שלא נערכה כל פעולה משטרתית לאיתור הצאן הגנוב ולהשבתו לבעליו, ומוכן מאליו שאיש מהשודדים לא נעצר. התיק נסגר. שבועיים לאחר השוד נמצאו אחדות מהכבשים הגנובות חבויות במערה מרוחקת. פעילים ופעילות ישראלים המקיימים קשר רציף עם הקהילה הנרדפת הם שערכו את החיפוש.

אין כל תמה על כך שהתיק נסגר, ושהכבשים מעולם לא הוחזרו לבעליהן. השוד הוא חלק ממדיניותה של ישראל מאז הקמתה: סילוק הקהילות הפלסטיניות מאדמותיהן וגזילת אמצעי הקיום שלהן. פורעים בלבוש אזרחי, שוטרים, חיילים, שופטים – כל אלה פועלים בצוותא לקידום אותה מטרה: נישול מוחלט. אלימות חמושה, אלימות ביורוקרטית, אלימות שיפוטית – כל אלה אינן אלא ביטויים שונים לאותה אלימות קולוניאלית. והא ראייה: כשבוע לאחר השוד הגיעו השלטונות, עם בולדוזרים ועם צווי הריסה "חוקיים", כדי להרוס פאנלים סולאריים במקום.

•

את השעות הראשונות של טפטופי העדכונים המחרידים העברתי בעודי אוחזת בכתב היד של 'רוזה לוקסמבורג'. חוסר האונים והתסכול ששטפו אותי הוקרנו על הדפים, שבתורם העצימו את התחושות האלה. עם זאת, התעוררה לצדם גם התנגדות לשקוע בדכדוך. רוזה לוקסמבורג הוריש לנו דרך רצופת ניגודים ומתחים, והיא תובעת מאיתנו התמודדות בלתי פוסקת איתם. זה, כמדומני, אחד המסרים העיקריים שדנה מילס מבקשת להעביר בספרה. בין היתר, מופיעים בו התנגדות נחושה לתקוות שווא, לאשליות, לאוטופיזם, למיסוך מרגיע של המציאות, ל"יהיה בסדר" אקסיומטי, לצד סירוב לוותר, סירוב להיכנע לפטליזם, לשיתוק. איך אפשר לאמץ את שתי הדרכים האלה גם יחד? עד כמה הן אכן מנוגדות? התשובה שלוקסמבורג מציעה לנו היא דיאלקטית וביקורתית, ולכן אינה יכולה להיות פתרון נוח, יציב או מרגיע. אי-הנוחות מהותית לה. מהותית גם העובדה שאותה דיאלקטיקה מופיעה במלבושים שונים. ההתנגדות לאוטופיזם וליאוש מתגלמת גם במתח הנוגע לניתוח ההיסטוריה וגם בזה שאופף את חידת הצמיחה של תודעתו הפוליטית של הפרולטריון. התודעות לשני המתחים האלה תעזור לנו לחזור ולחשוב על האפשרות להתנגד בו-זמנית לאשליות אוטופיסטיות וליאוש משתק.

כידוע, אחד משורשי המחלוקת העיקריים בין רוזה לוקסמבורג לאדוארד ברנשטיין – כפי שהם מנוסחים בחריפות במאמרה "רפורמה חברתית או מהפכה"? – נסוב על תפיסת הסוציאליזם כהכרח היסטורי. ברנשטיין תופס, בטעות, את המתודולוגיה של הסוציאליזם המדעי כפטליסטית. הוא שולל את הקונקרטיות של המטרה הסופית והופך אותה לאוטופיה. לכן הוא מאפשר לעצמו לשגות באשליה של אפשרות התיקון הפנימי של הסדר הקפיטליסטי. ואולם, מבחינת לוקסמבורג, "הכרחיותה ההיסטורית של המהפכה הסוציאליסטית מתבטאת בראש ובראשונה באנרכיה גדלה והולכת של המערכת הקפיטליסטית", דהיינו, בהבנה שהקפיטליזם צועד לעבר שקיעתו. לכאורה מוצגת כאן לפנינו תפיסה פטליסטית וליניארית של ההיסטוריה, אך קריאה בכתביה של לוקסמבורג – לא רק במאמרה המוקדם הזה, אלא גם, כפי שמילס מראה, ברבים מכתביה אחר כך, ובייחוד ב'הצבר ההון' – מבהירה שמה שנדחה כאן הוא עצם הדיכוטומיה המטפיזית המודרנית בין דטרמיניזם לפעולה חופשית. במקומה, לוקסמבורג מציעה – בעקבות מרקס – הבנה חדשה של היחסים בין המחשבה לפעולה, בין הידע לפרקסיס.

אין ספק שהמתודולוגיה המשמשת את רוזה לוקסמבורג היא אכן זו של הסוציאליזם המדעי. רוזה מנסחת תיאוריה המבוססת על ניתוחים כלכליים ופוליטיים הנטועים בהקשר היסטורי, ומנתחת אותם מתוך רגישות להבדלים הקונקרטיים בין תקופות שונות, תרבויות שונות, יחסים מעמדיים שונים, תחומי חיים שונים וכדומה. ואולם, כדי להבין את הניתוחים המורכבים שהיא מציעה בהקשריהם השונים, אנו נדרשים לרגישות גם בקריאה. כך למשל, ביחס לתפיסת המושג "סיום" כפי שהוא מופיע ב'הצבר ההון':

ככל שהאימפריאליזם הוא שיטה היסטורית להארכת קיומו של ההון, מבחינה אובייקטיבית, הוא בו-זמנית הדרך הבטוחה ביותר להביא את הקיום הזה לסיומו החרוץ. לא נובע מכך שיש להגיע במפורש לנקודת הסיום. הנטייה לעבר נקודת הקצה של ההתפתחות הקפיטליסטית מתבטאת בצורות שמטרימות את השלב האחרון של הקפיטליזם כתקופה של אסונות.

'הצבר ההון' מציע הרחבה והעמקה של התפיסה המרקסיסטית המוצעת ב'קפיטל' של מרקס ביחס לקשר ההדוק בין הקפיטליזם לאימפריאליזם, ועל כן גם למיליטריזם. תהליך ההתפשטות המתמדת של ההון, המהותי לו, תובע הרחבה של השווקים לסביבות טרום-קפיטליסטיות, ולפיכך גם את השמדתן ככאלה.

המגמה היא אפוא של קפיטליזם גורף, ושל קפיטליזם קורס בעקבותיו. אבל מה טיבה של הקריסה הזאת? אנחנו, החיים בתקופה שקשה מאוד שלא לראות בה "תקופה של אסונות", כבר מבחינים בעובדה שממשלים רבים אינם בנויים היום על הקפיטליזם במובנו הקלאסי, ובעצם מגלמים מצב של אובדן שליטה – בוודאי לפי תפיסתה במונחים שבהם חשבו במאות התשע-עשרה והעשרים. אנחנו משתאים כמעט יום ביומו על יכולתו של הקפיטליזם המופרע לשקם את עצמו, אגב הישענות על מנגנונים ותיקים כמו המדינה, הדמוקרטיה והחוק, וגם הבנקים והמסחר, לצד הכרסום המשחית שלהם.

לוקסמבורג חזתה את המגמה הזאת, ככל שהיה אפשר בתקופתה. אמנם הגבול התיאורטי של 'הצבר ההון' אינו יכול להציע ניבוי מפורט של אופני הקריסה, אבל הניתוח שלו במסגרת הסוציאליזם המדעי בהחלט מבהיר מדוע תתקיים לעולם דיאלקטיקה בין ההכרח ההיסטורי לפעולה הפוליטית האישית והמעמדית, ומדוע נדרש – וגם מתאפשר – משום כך מאבקם המהפכני של ההמונים במהלך האסימפטוטי של קריסת הקפיטליזם. המסגרת התיאורטית הזאת מציעה גם ביקורת, דהיינו ניתוח שלילי של האלטרנטיבות המוצעות. שורש המחלוקת בין לוקסמבורג לברנשטיין אינו נוגע למהלכים הטקטיים, אלא לתפיסת החירות והתגלמויותיה, ומחלוקת זו מאפיינת את חיינו הפוליטיים כאז כן היום.

את הקפיטליזם המופרע של זמננו מאפשרות בין היתר המפלגות והתנועות הפוליטיות הדוגלות בעמדות "מתונות", ברפורמות הדרגתיות ובתיקונים פנימיים, במקביל לדיבור נבוב על "צדק חברתי" כאוטופיה. שוב ושוב אנחנו עדים לתקיפה המכוונת של התפיסות הסוציאליסטיות הנחרצות מצד תנועות החותרות לפשרות – דהיינו למרכז המדומה, הגולש ימינה ללא הרף. ואולם, כזכור, "פרידריך אנגלס אמר פעם שהחברה הבורגנית עומדת בפני דילמה: או מַעֲבֵךְ לסוציאליזם או נסיגה לברבריות. [...] אם נביט סביבנו ברגע זה, נבין מה משמעותה של נסיגת החברה הבורגנית לברבריות". רוזה לוקסמבורג בחנה את הדילמה הזאת במהלך מלחמת העולם הראשונה באמצעות הצגת הקשר ההדוק בין התמוטטות האינטרנציונל לבחירתה של הסוציאל-דמוקרטיה בקידום האימפריאליזם ו"אורגיות המלחמה", כלשונה. היום ברורה אף יותר בחירתו של השמאל ה"מתמרכז" (המיימין למעשה) בקפיטליזם הקולוניאליסטי-מיליטריסטי, וגם ברורות מאוד השלכותיה הרוחניות האסון של הבחירה הזאת, ברחבי העולם ובישראל גם יחד. מי שאינם חותרים באופן ברור לעתיד של שוויון וחירות לכול, הם האחראים הראשיים לברבריות המחריבה את החברה האנושית ואת הטבע כאחת. רוזה שילמה כידוע בחייה ממש על התעצמות המגמה הזאת. הזרם ה"מתון" בגד בה, כשם שבגד במעמד העובדים כולו.

במקביל לניתוח הפוליטי הנוקב, רוזה לוקסמבורג חושפת גם את שקר האוטופיזם כעמדה פילוסופית מופקפקת, כמבנה מושגי רעוע. היא הבינה שדחייתו עד אין קץ של החזון הסוציאליסטי לטובת תיקונים כנועים במסגרת הסדר הכלכלי-ליברלי מרוקנת אותו עצמו מכל תוכן. במילים אחרות, תפיסת הרפורמה המתמדת כתנועה לעבר תכלית שלעולם תיוותר טרנסצנדנטית, ושלעולם לא תזכה לתרגום פוליטי מעשי, מבטלת מבחינה מושגית את התכלית עצמה: "מעמד הפועלים אינו יכול לאמץ את העמדה הדקדנטית של הפילוסופים: 'המטרה הסופית שווה כקליפת השום מבחינתי, התנועה היא הכול'. לא, נהפוך הוא, התנועה כתכלית בפני עצמה, בלי לקשר אותה למטרה הסופית, שווה כקליפת השום מבחינתי, המטרה הסופית היא הכול".

הפילוסופים מוצגים כאן כמי שמרחפים במופשט גרידא. הם גם אחראים לניסוחה של האתיקה הרווחת, נטולת התוכן הקונקרטי, המשמשת את הפוליטיקה הליברלית הדלוחה. לתפיסתם, ניסוח של חזון סוציאליסטי, שוויוני, פמיניסטי, אנטי-גזעני, אנטי-קולוניאליסטי ואנטי-מיליטריסטי ומאבק על מימושו

הפוליטי הקונקרטי אינם כלולים בתחומה של הפילוסופיה. ואולם, כפי שנראה להלן, לא מדובר בגזירת גורל.

“תזות על פוירבך”, הטקסט הקצר והקאנוני של מרקס, חושף את הקשר בין תפיסה דקדנטית כזו של הפילוסופיה לבין החידה הנוספת, המטרידה, הנוגעת לתודעת ההמונים. הערותיו הביקורתיות של מרקס מכוונות כלפי הפילוסופים המטריאליסטים – בייחוד כלפי לודוויג פוירבך – שניסו להציע אלטרנטיבה לפילוסופיה האידיאליסטית ההגליאנית, אך הסיטו את המטוטלת רחוק מדי לעבר ניתוח אובייקטיבי מנוכר. בין היתר, פילוסופים אלה רואים באנשים יצירים של נסיבות וחינוך בלבד, ועל כן מי ששינוי תודעתם אינו יכול להתרחש באופן עצמאי, אלא רק בזכות רובד נעלה יותר של החברה. בתזה השלישית שלו, מרקס מזכיר כי “בני אדם הם הם שמשנים את הנסיבות, והמחנך עצמו בדין הוא שיחונך [...] את התואם של שינוי הנסיבות ושל הפעילות האנושית אפשר לתפוש ולהבין הבנה רציונלית רק כפרקסיס מהפכני”.

רוזה לוקסמבורג אימצה בחום את הביקורת המשכנעת הזאת על התפיסה המאובנת והמרובדת של שינוי התודעה. מרקס מציע פתרון דיאלקטי, ולכן דבריו הלמו את מחשבתה הפילוסופית והפוליטית. ואולם, יושרה האינטלקטואלי והפוליטי ותפיסתה העמוקה של יחסי הידע והפרקסיס אילצו אותה להכיר גם בקושי המבני שגלום בנוסחה המוצעת בתזה השלישית: פעולתם של ההמונים הכרחית למהפכה, אך כדי שזו תתקיים, היא נזקקת לטרנספורמציה של תודעתם, טרנספורמציה המתאפשרת באמת רק באמצעות פרקסיס מהפכני. כיצד אפשר אפוא לחולל, יש מאין, את התנועה הספירלית הזאת? האם הדבר אפשרי בכלל?

להבנה שמהפכנות וחינוך פוליטי שלובים ומותנים זה בזה הגיעה לוקסמבורג כבר בנעוריה, כאשר הצטרפה למפלגת הפרולטריון הפולנית. חיבורה המוקדם “לזכר מפלגת הפרולטריון” (1903) מדגיש את חשיבותו של חינוך ההמונים, המדרבן אותם לפעולה. לאחר מכן נשזר הדיון בסוגיה הזאת בכל כתביה. בחיבורה “רפורמה חברתית או מהפכה?” היא מוסיפה לתנאים ההכרחיים – לצד הטרנספורמציה של התודעה הפרולטרית והפעילות המהפכנית – גם את חשיבות הדמוקרטיה במסגרת המאבק. זאת מתוך מודעות מלאה למתחים הפנימיים בין התנאים האלה: “רפורמה משפטית ומהפכה אינן צורות שונות של התפתחות היסטורית שאפשר ליטול מדלפק ההיסטוריה [...] הן שני היבטים של התפתחות החברה המעמדית שמתנים ומשלימים זה את זה, ובה בעת מדירים האחד את האחר”. בחיבוריה המאוחרים יותר, לוקסמבורג מנתחת את הצורך בכך שהטמעת המאבק המעמדי בתודעת הפרולטריון תנבע ממנו, ולא תוכתב לו מטעם אינטלקטואלים ממעמד הביניים. החינוך הפוליטי הראוי משלב תמיד ידע ופרקסיס.

לדידה של לוקסמבורג, שביתת ההמונים מאפשרת את הנעת המהלך. היא חיונית כשלעצמה, כפעולה טוטלית ולא רפורמיסטית וכשלב הכרחי בדיאלקטיקה ההיסטורית של המהפכה, וגם משום שמעמד הפועלים מגבש באמצעותה את תודעתו. שביתת ההמונים אינה מוכתבת מלמעלה, אלא משקפת את האינטרסים הפרולטרניים. כשהם מצטרפים למאבק באופן טבעי, ההמונים נחשפים למנגנוני הפעולה של ההון והמדינה, להגבלות על חופש הביטוי, להתנכלות מצד המשטרה ומצד גורמים רשמיים אחרים ולחולשת הפרוצדורה הפרלמנטרית, ומגבשים כך הבנה עמוקה יותר של מניעיהם הראשוניים לשביתה, של כוחם החוץ-פרלמנטרי ושל חיוניותה של הדמוקרטיה השמאלית. במסגרת המאבק הזה נצבר ניסיון פוליטי, המכשיר גם הבנה של חשיבות הניתוח התיאורטי. בנאומו המאוחר משנת 1918, לוקסמבורג מצטטת מתוך “פאוסט” של גתה, טקסט שאליו חזרה במשך כל חייה: “המוטו שלנו הוא: בראשית היה המעשה. ועל המעשה להיות הגשמת המטרה של מועצות הפועלים והחיילים, שילמדו להיות הכוח

הפוליטי היחיד בכל האומה. רק כך נוכל לנצל את הבסיס כדי להכינו למהפכה, שתהיה פאר יצירתנו".

אם כן, שביתת ההמונים מציעה לכאורה את הפתרון המבוקש לחידת הביצה והתרנגולת של צמיחת תודעת הפרולטריון. עם זאת, די במבט קצר במציאות כדי להבהיר שגם אם הפתרון משכנע מאוד על הנייר, ובהחלט היה לו פוטנציאל להצליח, הרי שמאז מועד החיבור של "תזות על פוירבך" או "לזכר מפלגת הפרולטריון" ועד ימינו, בכל זמן ובכל מקום שננקט הצעד המכריע באופן שהניע את גלגלי המהפכה והעמיק את התרבות האינטלקטואלית של הפרולטריון, הוא קופד מייד בידי הכוח השמרני-ליברלי, דהיינו בידי ההון. אחת מסגולותיה החשובות של רוזה לוקסמבורג הייתה, כאמור, נכונותה להכיר בקשיים שהמציאות מעמידה בפני התיאוריה, גם זו של הסוציאליזם המדעי. אף על פי שהיא חוזרת על הקביעה המוצדקת שעל הפרולטריון הלא-מהפכני לפתח את תודעת המהפכה בכוחות עצמו, ולא בזכות מטיפים חיצוניים או מיעוט מהפכני שיכפה מיתוס פוליטי באורח לא-דמוקרטי, היא מודעת לעמדתו המעמדית הנוכחית. כיצד יש להתמודד עם "השיכרון הגזעני של ההמונים", שאינם מתעוררים והופכים לסוכני השינוי המבוקש? כיצד יש לבנות סולידריות מעמדית גורפת? איך יזכה מעמד הפועלים לתרבות משלו, כזו שלא נועדה לספק את צרכי המעמד השליט, הנחרתים בתודעת הפועלים כאילו היו שלהם?

תשובה מחיי המעש ניתנה בשבע שנות פעילותה של רוזה עצמה כמחנכת. בין השנים 1907 ל-1914 היא לימדה היסטוריה, כלכלה ותיאוריה חברתית בבית הספר של האיגודים המקצועיים בברלין. הנה דוגמה מעשית לצמיחה טבעית של תודעה מהפכנית, לסוציאליזם שמגיע מלמטה. הדוגמה הזאת מוצלחת בין היתר משום שלוקסמבורג שומרת על עמימות מכוונת של מושג ה"המונים" – בניגוד למושג ה"פרולטריון" של מרקס, המוגדר בדיוק יחסי. כפי שמילס מציינת, היעדר התיחום המושגי, האפיסטמולוגי והפוליטי מאפשר לרוזה לא רק להחדיר את הממד הדמוקרטי לתנועה המהפכנית, אלא גם להרחיב את השורות – בפועל, תוך כדי יצירת קשרי סולידריות שונים, ובתיאוריה, כדי לא לחסום מקורות שונים של חינוך ולהדיר מהם. ההון נעזר בעוינותו המובנת והמוצדקת של הפרולטריון לעולם האקדמי כדי לשמר אותו כ"פרולטריון של בלויי סחבות", בלשונו של מרקס. רוזה לוקסמבורג הבינה היטב כיצד העוינות להשכלה ולחשיבה התיאורטית מנוצלת ככלי אנטי-מהפכני.

אכן, שאלת הנעת ההמונים נותרה החידה הכואבת ביותר והקשה ביותר לפתרון מאז ראשית העידן המודרני, ובייחוד לאחר המהפכה הצרפתית ולאחר המהפכה התעשייתית. בכל רחבי העולם, מנהיגי ימין – שכבר אי-אפשר לאפיינו כך סתם במונחים המסורתיים, כגון קפיטליסטי, אימפריאליסטי, קולוניאלי או ניאו-ליברלי – זוכים היום לתמיכתו של ציבור ענק מקרב כל המעמדות, לרבות מעמד הפועלים. בישראל, שיכרון הציבור נעשה כעת גזעני ורצחני בעוצמה חסרת תקדים, ובשיכרון הזה חדורים בעלי הון, אינטלקטואלים בורגנים, אמנים ופועלים גם יחד. את המהלכים הגיאו-פוליטיים של זמננו קל יותר לאפיין כהיעלמותה של כל בוש, הערצת אלימות ובוז לחולשה, מאשר על פי תיאוריות סדורות ומדעיות באופיין – תקופה של אסונות.

התזה האחת-עשרה והאחרונה של "תזות על פוירבך" היא המפורסמת מכולן: "הפילוסופים רק פירשו בדרכים שונות את העולם; העניין הוא לשנותו". אמנם אפשר לקרוא זאת כקביעה שעם האידיאליזם המוחלט של הגל (ואולי גם עם התגובה המטריאליסטית אליו) תמה עבודת ההמשגה והגיע הזמן לפעולה. בקריאה כזו, ניצבות זו מול זו שתי ספרות זרות: התיאוריה והפרקטיקה. בתזה השנייה, לאחר שמרקס מותח ביקורת על ההפשטה האידיאליסטית ועל ההתעלמות המטריאליסטית מהחברה האנושית הפעילה, הוא קובע: "השאלה, האם החשיבה האנושית נזקפת כאמת אובייקטיבית, אינה שאלה של תיאוריה, אלא

שאלה מעשית. בפרקסיס חייב האדם להוכיח את האמת, דהיינו את הממשות והעצמה, את הנופך הזה של חשיבתו". את הוכחת מהותו החופשית של האדם יש להשיג בפועל. כלל לא מופרך לפרש את התזה האחת-עשרה כמבוססת על דיכוטומיה כזו בין מחשבה פילוסופית לבין פעולה במציאות. ואולם, יש גם קריאה אפשרית אחרת, ולפיה מרקס מציע טרנספורמציה של הפילוסופיה עצמה: הפילוסופים העמידו עד היום הגות מופשטת מדי או מדעית-אובייקטיבית מדי, הגיע הזמן לפילוסופיה שתהיה בעצמה מחשבה-פעילות מהפכנית.

על-פי קריאה זו, הפילוסופים הם – או ליתר דיוק עליהם להיות – חלק מההמונים, ועל התיאוריה שלהם להיות ארוגה בפעילות, אורגנית לפרקסיס. קריאה כזו בתזה האחת-עשרה היא קריאה "לוקסמבורגית" יותר. היא משקפת את היחס הפתוח למושג ההמונים, וכן את הבוז לפילוסופיה הדקדנטית, המתעלמת מהמטרה ומתרחקת מהקונקרטי, מהאמפירי, מהפוליטי, ולאתיקה הליברלית הקלישאתית והבלתי מחויבת. במקום לוותר על הפילוסופיה, ואף על התיאוריה בכלל, יש להגות אותן מתוך קשר עמוק לפעולה: בדיוק מה שרוזה לוקסמבורג עשתה במשך כל חייה. אמנם התנאים ההיסטוריים, המטריאליים, הטכנולוגיים, האקולוגיים השתנו מאוד מאז זמנה, אבל ירשנו ממנה את הבסיס המתודולוגי והפוליטי ואת הבנת הקשר העמוק בין התופעות הפוליטיות השונות. ירשנו ממנה גם את הדרישה לא לשקוע בתיאוריה גרידא, אלא לפעול כל העת לשינוי המציאות, בייחוד כאשר זו נדמית כחזרה מרושעת וחולנית על מה שלוקסמבורג תיארה ב-1913 כ"רגע הנוכחי של טירוף חימוש ואורגיות מלחמה".

בצד כל אלה, ירשנו מלוקסמבורג גם את היושר ואת היושרה המאלצים אותנו להודות כי "דרכו של הסוציאליזם זרועה תמיד תבוסות בלבד" – כפי שכתבה ב-1919 – אך גם להסס לנוכח המשך המשפט: "ועם זאת, אותה היסטוריה עצמה מובילה צעד אחר צעד וללא הרף אל עבר הניצחון הסופי!" התקווה, אם אפשר להיאחז בה ללא אשליות, טמונה באימוץ הצניעות המבליחה מבין כתביה של רוזה: שהרי איננו מסוגלים באמת לתפוס את מהלך ההיסטוריה באופן מושלם. איננו עומדים בפני סיפור סגור וחתום, גם לא בפני התפתחות סטיכית שאין לנו כל השפעה עליה. המהלך הדיאלקטי נותר פתוח.

על כל אלה יש להוסיף ממד נוסף: הרגש. לא כחמלה נרקסיסטית וסתמית, אלא כתיעול של תשומת הלב "לעליצות וליופי של החיים שתמיד סביבנו בכל מקום", למען שילוב האמפתיה בפוליטיקה. אותה אמפתיה שמחייבת דמוקרטיה ממשית במעגלי השמאל וכבוד והתחשבות כלפי אינספור האילוצים של בני האדם בשונותם, גם מוחלת, ממש באותה הנשימה, על חיים אחרים, על הטבע כולו. כתביה של רוזה לוקסמבורג שופעים התייחסויות לקשר בין התעללות באנשים ובבעלי חיים לבין האיפריאליזם, המיליטריזם, הקולוניאליזם ורמיסת עולם הטבע.

הפרק הרביעי של "משבר הסוציאל-דמוקרטיה" ('עלון יוניוס', 1916) נפתח בדיון מעמיק במדיניות גרמניה באסיה, ובעיקר בטורקיה – מדיניות שהוכתבה בעיקר מדויטשה בנק. לוקסמבורג קורעת את המסכה מעל הדיבור הנעלה על הבאת הקדמה והתרבות לאסיה הנחשלת. חסרוננו, היא מציינת, "הוא החורבן 'השלו' והמפואר של האיכרים באסיה הקטנה" והפיכת טורקיה "לבעלת החוב הנצחית של האדונים סימנס, גווינר, הלפריש וכו', בדיוק כמו קודם בידי ההון האנגלי, הצרפתי והאוסטרי". אמצעי התחבורה המשוכללים שנכפו על קהילות המבוססות על כלכלת איכרים פרימיטיבית לא פעלו לטובתן, והן נאלצו לשלם היטלים אגרריים בחיטה, בכבשים, במשי וכדומה בעבורם.

במאמר מוקדם בהרבה שלה, מ-1902, לוקסמבורג כותבת על התפרצות הר הגעש פלה במרטיניק. למרות

ההצטברות של סימנים מקדימים להתפרצות זו במשך שנים, נבנתה למרגלותיו העיר סן פייר – עיר נמל, מסחר ומזקקות רום – שכמעט כל עשרים ושמונת אלפי תושביה נספו בהתפרצות בתוך דקות אחדות. מאמרה של רוזה מנוסח בנימה סרקסטית. היא כותבת על משלחות ההצלה המערביות המתבשמות מההומניות שלהן ומאחדותן בעת צרה, אך אינן מקדישות דקה אחת לבחינת הקשר בין הטרגדיה שהתרחשה לבין ההשתלטות האלימה על הטבע בשם ההון המערבי.

מעבר לכל אלה קיימת כידוע גם התייחסותה הרגישה של לוקסמבורג לבעלי החיים השונים: למשל לציפורים, לחתולים ולתאואים. את הרוע היום-יומי המאפיין את יחסם המתעלל של בני האדם לחיות היא כורכת תמיד, בהטרמה ברורה של הגישות הפוסט-הומניסטיות העכשוויות, עם יחסם המתעלל של בני האדם לאלה.

וכך אני חוזרת לאותו ערב שבת נורא שבו נכרכו כל התמות האלה יחדיו ממש מול עיניי הכלות: הקולוניאליזם המגולם ב"מאחזים", שכל מטרתם הדרת הפלסטינים והשתלטות על אדמותיהם; התיאום המושלם בין הפורעים, המשטרה, הצבא, הפוליטיקאים ובתי המשפט, שכל אחד מהם תורם את חלקו לנישול ולדיכוי השיטתיים; הדריסה האלימה של הכלכלות הפרימיטיביות של הרועים; תקיפות פיזיות של פלסטינים, ומעצרים בתואנות שווא לאחר מכן; הרס פאנלים סולאריים, עקירה וחיתוך של צינורות מים וסתימת תעלות; וכמובן, ההתעללות הבלתי נתפסת באכזריותה בכבשים ובטלאים, בעזים ובגדיים. איך תמצתה זאת רוזה לוקסמבורג במכתבה המפורסם מהכלא לסופי ליבקנכט המתאר את התאואים שראתה בחצר, רתומים לעגלות כבדות וסופגים מכות רצח מהחיילים? "הוי, תאואי העלוב, אחי המסכן והאהוב, הנה אנו עומדים כאן שנינו באפס כוח, בטמטום, ואין אנו אלא מכאוב, ואין אונים, וגעגועים. [...]" והחייל נתן שתי ידיו בכיס מכנסיו, והיה פוסע פסיעות גסות על פני החצר, מחייך ושורק לאיטו איזה פזמון של רחוב. וכל הוד המלחמה עבר לנגד עיניי."

•

ספרה של דנה מילס פותח בפנינו צוהר לחייה ולהגותה של רוזה לוקסמבורג. הוא שזור יחדיו את שני המרכיבים האלה ומציע פרשנות הנכתבת מנקודת המבט של ההווה. כך, אנחנו מתוודעים למסע האישי, הפילוסופי והפוליטי של רוזה ומהרהרים במהלך הקריאה בשאלת התרגום מהמסע שהוא למסעותינו שלנו: כיצד נשזרות גם פעולותינו – כחברה, ואף כיחידות וכיחידים – בניתוח הפוליטי, הכלכלי וההיסטורי העומד לרשותנו היום. מהם הנתיבים להגות ולפעולה שנפתחים בפנינו עם ההתוודעות לרעיונותיה ולמעשיה של רוזה לוקסמבורג? לצד הדיון בטקסטים החשובים והמוכרים יחסית של רוזה, כגון אלה שהוזכרו במבוא הקצרצר הזה, מילס מציעה גם היכרות עם טקסטים אחרים, מוכרים פחות, אבל שתורמתם עצומה להבנת המכלול – ולו משום שהם מדגישים בפנינו, הקוראות הפעילות והקוראים הפעילים, את חיוניותה של המחשבה המסרבת לוותר על המהפכה. הפרק החותם את הספר מוקדש למחשבה פוסט-מורטם: כיצד התפתחה פרשנות כתביה של רוזה לאחר מותה? מהם הדגשים המוצלחים יותר או פחות שתפסו אחיזה בפרשנויות הרווחות? אילו זוויות ראייה מספקות לנו הביוגרפיות הקיימות על סיפור חייה של רוזה לוקסמבורג? ובעיקר: כיצד נוכל גם אנחנו לאמץ את מורשתה כדי לחשוב ולפעול כהלכה למימוש החזון הסוציאליסטי ולמיגור הברבריות?

Gaza Ruins

David Reeb, 2025

הקפיטליזם הישראלי: כלכלה וחברה בעידן מלחמה ופשיזציה

אפרים דויד

“הקפיטליזם נושא בקרבו את המלחמה – בדיוק כשם שהענן נושא את הגשם”, אמר המנהיג הסוציאליסטי הצרפתי ז'אן ז'ורס שנרצח ב-1914, בטרם פרצה מלחמת העולם הראשונה. השילוב בין מלחמה וקפיטליזם משיא רוחים גדולים לבעלי ההון. ומה שנכון היה בתחילת המאה ה-20 נכון גם כעת בעידן המלחמה והפשיזציה בישראל. בהקשר המקומי ניתן לומר: “ממשלת הימין של נתניהו נושאת עימה את המלחמה – בדיוק כשם שהענן נושא את הגשם”.

למשק הקפיטליסטי הישראלי שני עוגנים מרכזיים: תעשיית ההייטק ותעשיית הנשק (או “התעשייה הביטחונית” בשמה הרשמי). על פי נתוני מרכז טאוב, בשנות הקורונה הוסטו השקעות רבות בעולם לכיוון ענף ההייטק, וההשקעות בישראל זינקו בהתאם. גם במהלך מלחמת עזה נרשמו כמה סבבי השקעות חריגים, וברבעון השלישי של 2024 הגיע היקף ההשקעות לכמעט 2.5 מיליארד דולר – רמה הדומה לזו שהייתה ב-2019, לפני המגפה. במילים אחרות: הימשכות המלחמה לא הפילה את ההייטק הישראלי. אף שבשנה האחרונה נסגרו כמה מרכזי מחקר ופיתוח ונרשמו פיטורים בשלוחות המקומיות של חברות בינלאומיות, הענף בכללותו לא נקלע למשבר.

בשנת 2023 העסיק ההייטק כ-12% מהשכירים (בני 25 ומעלה), שייצרו כחמישית מהתוצר והיו אחראים ל-53% מהייצוא הישראלי. בשנים 2018–2023 תרם ההייטק ל-40% מצמיחת התוצר בישראל – תוצאה של הגדלת התעסוקה בענף ופיריון עבודה גבוה. בהתאם, בשנת 2020 תרם הענף כ-24% מכלל הכנסות המיסים בישראל, ובשנת 2021, הודות לשכרם הגבוה, תרמו עובדי הענף (שהיו אז 11% מהמועסקים במשק) כ-36% מתקבולי מס ההכנסה משכר. מכך ניתן להסיק שעובדים אלה משלמים 50% מס על שכרם לעומת המס הנמוך והאפסי (במקרה של התאגידים האמריקאיים) שמשלמים מעסיקיהם אשר גורפים עשרות מיליארדי דולר מעבודת השכירים.

המלחמה כנראה לא פגעה בהייטק, אבל כן עזרה לתעשיית הנשק להרוויח ובגדול. בעיתונות הכלכלית מכונים יצרני הנשק וספסרי המלחמה המקומיים “הקטר החדש”. במילים אחרות: פעילות המשק הקפיטליסטי הישראלי תלויה יותר ויותר ב“תעשייה הביטחונית”. אשתקד נרשם שיא בייצוא הנשק הישראלי: כ-15 מיליארד דולר. נתון זה מציב את ישראל במעמד של יצואנית הנשק הגדולה בעולם יחסית לאוכלוסייה.

נכון, יש מדינות שמהן יצוא הנשק גדול יותר. ארצות-הברית היא יצואנית הנשק הגדולה ביותר. לפי נתונים שפרסמה מחלקת המדינה, יצוא הנשק האמריקאי עלה בשנה שחלפה לשיא של כ-318 מיליארד דולר. בין השאר מכרה ארה”ב לישראל במהלך המלחמה בעזה מטוסי קרב, נשק ותחמושת בעשרות מיליארדי דולרים. אך אוכלוסיית ארה”ב מוערכת ב-347 מיליון תושבים (כ-800 אלף דולר יצוא לכל תושב) וזו של ישראל רק כ-10 מיליון (כ-1.5 מיליון דולר ייצוא לכל תושב). יתר על כן, שלושה תאגידים ישראליים, אחד פרטי (אלביט) ושניים ממשלתיים (התעשייה האווירית ורפאל) מופיעים ברשימת 100 יצרניות הנשק הגדולות בעולם (מקומות 27, 34 ו-42 בהתאמה) ולהן עשרות חברות בבעלותן ברחבי העולם. אלביט

למשל מעסיקה כ-15 אלף עובדים בישראל ו-6 אלפים ברחבי העולם. שלוש החברות מעסיקות בישראל כ-30 אלף מתוך כ-50 אלף העובדים המועסקים במישרין בענף.

בעקבות הפסקת האש בעזה שהוכרזה ב-11 באוקטובר 2025, הודיעה אלביט מערכות שחתמה על מספר עסקאות משמעותיות, ביניהן עסקה בסך 2.3 מיליארד דולר עם "לקוחה בינלאומית" וכן חוזה של 1.6 מיליארד דולר הכולל מגוון פתרונות הגנה למדינה אירופית. בנוסף נמסר כי החברה זכתה בחוזה נוסף של 260 מיליון דולר לאספקת מערכות הגנה למטוסי חיל האוויר הגרמני. ההנהלה דיווחה על צבר שיא של הזמנות - כ-24 מיליארד דולר.

בדוחות הכספיים של התעשייה האווירית לרבעון השלישי של 2025 נרשמו כמה נתוני שיא. גידול של 17% בהיקף המכירות: אלה הגיעו ל-5.14 מיליארד דולר, כאשר ברבעון השלישי לבדו זינקו המכירות ב-24% ל-1.9 מיליארד דולר. במקביל נרשם גידול של 16% ברווח נקי: בתשעת החודשים הראשונים של שנת 2025, שהיו תשעת החודשים הראשונים הרווחיים ביותר בתולדות החברה, הגיע הרווח ל-484 מיליון דולר. ברבעון השלישי לבדו זינק הרווח ב-34% ל-164 מיליון דולר. גם צבר ההזמנות של החברה גדל ב-6.5% מתחילת השנה והגיע ל-26.5 מיליארד דולר, אשר 72% ממנו מיועדים ללקוחות בחו"ל ולמדינות זרות.

חברת רפאל רשמה ברבעון השלישי של 2025 מכירות בסך 5.2 מיליארד שקל - עלייה של 14.5% ורווח נקי של 311 מיליון שקל, זינוק של 64.5%. בחישוב התוצאות מתחילת השנה רשמה רפאל מכירות של 14.5 מיליארד שקל (עלייה של 17.6%); רווח נקי של 922 מיליון שקל (עלייה של 67%); וגידול של כמעט 20% בצבר ההזמנות שעלה ל-22 מיליארד דולר.

רווחיהן הגבוהים של תעשיות הנשק במקביל להתחזקותו היחסית של ענף ההייטק, שגם הוא משולב חלקית במגזר הביטחוני, דווקא בעת מלחמת השמדה, שימשו מעין כרית אוויר שמנעה מהמשק הישראלי להתרסק תחת הוצאות צבאיות עצומות. הוצאות אלה צפויות אף לגדול משמעותית בעקבות החלטת ראש הממשלה בנימין נתניהו להוסיף 350 מיליארד שקלים לתקציב הביטחון בעשור הקרוב - זינוק בהוצאות של כ-70% בהשוואה לרמת התקציב בשנים שלפני המלחמה.

המדיניות הניאו-ליברלית והמלחמה

מי שאמור לשאת על גבו את נטל תקציב הביטחון יהיו האזרחים, בייחוד העובדים ובני משפחותיהם. ממשלות הימין - הממושכת בראשות בנימין נתניהו והקצרה ("ממשלת השינוי") של נפתלי בנט ויאיר לפיד - קידמו בעשרות השנים האחרונות מדיניות קפיטליסטית ניאו-ליברלית הגורסת "הקטנה של המדינה", כלומר צמצום בשירותים לאזרח, בייחוד בתחומי רווחה, בריאות וחינוך תוך העמקת הפערים החברתיים. לצבירת ההון של הבורגנות המקומית מסייעות מלחמות, סובסידיות, הפרטות והקלות במס.

מרישמת המיליארדרים העולמית שפרסם מגזין "פורבס" באפריל 2025 עולה, כי 2024 הייתה "עוד שנה פנטסטית עבור עשירי תבל. וכפי שניתן היה לצפות היא גם אחת השנים הטובות ביותר עבור האנשים העשירים ביותר בעולם אשר צברו כמויות הון חסרות תקדים". ברשימה זו מספר חסר תקדים של מיליארדרים כחול לבן: 50 מיליארדרים בעלי אזרחות ישראלית. ביניהם - מספר מצומצם של מיליארדרים ישראלים בעלי אזרחות כפולה עם פעילות עסקית מקומית בולטת ונכסים בישראל. "פורבס": "זה שיא במספר המיליארדרים הישראלים המופיעים ברשימה היוקרתית של עשירי תבל והם שווים היום יותר מאי-

פעם. שווי ההון המצרפי אשר צברו עד עתה נאמד כיום בשיא של כ-250 מיליארד דולר – צבירת עושר מרשימה של כ-50 מיליארד דולר לעומת 2023 (כ-206 מיליארד דולר)."

רשימת המיליארדרים של "פורבס" לשנת 2025 מציגה לראשונה שלושה בעלי אזרחות ישראלית המדורגים בין 100 האנשים העשירים ביותר בעולם. מרים אדלסון, המקורבת למשפחת נתניהו והתומכת בהתנחלויות בשטחים הכבושים, מדורגת במקום ה-56 בעולם; אייל עופר - מקום 68 בעולם; ועידן עופר, שנכנס השנה בפעם הראשונה לצמרת עשירי העולם, היישר למקום 89. האחים לבית עופר, יחד עם אביהם המנוח סמי, בנו את הונם הודות למדיניות ההפרטה של ממשלות ישראל.

על כך כתב גיא רולניק ב"דה מרקר" (7.11.2005): "איפה המיליארדרים הישראלים? אלה שקראו לעצמם 'פורום העסקים', לבשו חולצות טריקו כדי לשדר עממיות ונעמדו מול הכנסת להסביר שהם חרדים לדמוקרטיה, ואז נמנעו מכל פעילות התנגדות משמעותית במשך שלוש השנים הנוראיות שבהן הממשלה דרסה כל מוסד, כל נורמה וכל שומר סף? אנחנו יודעים בדיוק היכן הם היו. הם היו עסוקים בספירת הכסף. תבינו אותם, זו לא ספירת הכסף הרגילה. שלוש השנים האחרונות היו מהטובות ביותר שידעו חברות הענק הישראליות אי פעם. היה נורא קשה לספור את הכסף בשנים האלה, כי היה המון כסף."

כלכלת מלחמה וגידול ברווחים

לא רק תעשיות הנשק ותאגידי ההייטק גרפו הון מהמלחמה. תחת הכותרת "מכלכלת כיבוש לכלכלת השמדה", הגישה המשפטנית האיטלקייה פרנצ'סקה אלבנזה, שליחת האו"ם המיוחדת למצב זכויות האדם בשטחים הכבושים, ביולי 2025 דו"ח המאשים תאגידים רב-לאומיים בעשיית רווחים מהמלחמה הקולוניאלית שישאל מנהלת ברצועת עזה. לפי הדו"ח, יותר מ-60 חברות – כולל תאגידי ענק מתחום ייצור הנשק והטכנולוגיה – מעורבות בתמיכה בהתנחלויות בשטחים הכבושים ובפעולות צבא הכיבוש ברצועה, אותן תיארה כ"טיהור אתני". הדו"ח בן 38 העמודים, מבוסס על יותר מ-200 דיווחים שנתקבלו ממדינות, מארגוני זכויות אדם, מתאגידים ומחוקרים באקדמיה והוצג בפני מועצת זכויות האדם של האו"ם, בה חברות 47 מדינות.

בדו"ח מסיקה אלבנזה שהסיבה להמשך המלחמה והטבח בעזה היא "כיוון שהם מעניקים רווחים גדולים לתאגידים רבים". היא האשימה את התאגידים בקשרים "פיננסיים ותעשייתיים עם מדיניות ההפרדה הגזעית והמיליטריזם הישראלי". אלבנזה אף דרשה להטיל אחריות משפטית על המנהלים הבכירים של התאגידים בגין הפרות של המשפט הבינלאומי. בין היתר, הצביעה אלבנזה על חברות ביטחוניות כמו "לוקהיד מרטין" האמריקאית ו"ליאונרדו" האיטלקית, משום שנשק שהן מייצרות משמש את הצבא בעזה. כמו כן, ציינו שמותיהן של חברות ציוד הנדסי כבד כגון "קטרפילר" ו"יונדאי" בגלל חלקן בהריסת בתים, שכונות ואף ערים ברצועה ובגדה.

בתחום הטכנולוגיה ציינו שמות של חברות ענק כמו "אלפבית", "אמזון", "מיקרוסופט" ו"איי.בי.אם." שלטענת הדו"ח "מספקות כלים למעקב ולהרס המתמשך בעזה". גם שמה של חברת "פלנטיר" האמריקאית הוזכר בשל אספקת כלי בינה מלאכותית לצבא, אף כי לא נמסרו פרטים על אופן השימוש בהם.

הדו"ח של אלבנזה מוסיף מידע חדש למאגרי המידע של האו"ם לגבי חברות המקושרות להתנחלויות, שהתעדכנו לאחרונה ביוני 2023. הדו"ח כולל שמות חדשים ותיאורים של "הקשרים בין החברות לבין

הכיבוש המתמשך בגדה". למרות שלמועצה לזכויות האדם אין סמכויות משפטיות מחייבות, ממצאים שגובשו בידי האו"ם שימשו לעיתים בהליכים משפטיים בינלאומיים.

גם הבורסה בתל-אביב לוקחת חלק במימון המלחמה והכיבוש וברווחיהם, קובעת אלבנוזה, מבלי להיכנס לפירוט רב. היא התייחסה בדו"ח לרווחיות השיא שרשמו תאגידים ישראליים וזרים שמניותיהם נסחרות בבורסה המקומית. שיאני הרווחים בבורסה של תל-אביב הם תאגידי המגזר הפיננסי. "זו הייתה שנה היסטורית לענף הפיננסי, בביטוח אין כרגע סיכון מהותי, בבנקים הסיכונים לא מתממשים ושוק ההון חזק – גם מניות בתי השקעות מכבדות", אמר אחד האנליסטים, אלון גלזר, למיכאל רוכוורגר, כתב "דה מרקר" (2.7.2025). העיתונאי הוסיף: "הקפיצה במניות הבנקים היא חדשות מצוינות לבעלי השליטה".

אחת מחברות הפיננסיים שמניותיהן זינקו בשנה האחרונה היא מיטב השקעות. בין בעלי החברה – האחים אלי וניר ברקת, המחזיקים ב-29% מהבעלות. השם ניר ברקת נשמע מוכר? אכן זה אותו ניר ברקת מהליכוד המכהן כשר הכלכלה והתעשייה, האחראי למאבק ביוקר המחיה, אשר באחרונה רכש מכונית מדגם מרצדס שמחירה יותר מ-2 מיליון שקל. את האפקטיביות בפועל של ברקת נגד יוקר המחיה חש כל אחד מאיתנו בכיסו ביציאה מהסופר. בינתיים, ברקת ודומיו צוחקים כל הדרך אל הבנק.

על פי "דה מרקר", גזר ברקת בשנה האחרונה קופון של 450 מיליון שקל מאחזקותיו במיטב. אך יש שגזרו קופון שמן הרבה יותר מהזינוק בשווי התאגידים הפיננסיים שבבעלותם ב-12 החודשים האחרונים: אייל עופר, מזרחי טפחות – 5.1 מיליארד שקל; אלפרד אקירוב – 1.2 מיליארד; משפחת המבורגר, הראל – 6.1 מיליארד; משפחת גריפל, מנורה – 3.6 מיליארד; דרורית ורטהיים, מזרחי טפחות – 1.6 מיליארד; וצדיק בינו, הבינלאומי – 1.1 מיליארד שקל – וזו רשימה חלקית.

מדיווחי הבורסה האחרונים עולה כי רווחי חמשת הבנקים הגדולים ברבעון השלישי של 2025 הסתכמו ב-8.7 מיליארד שקל, עלייה של 17.3% לעומת הרבעון המקביל אשתקד. שנת 2024 הייתה אף היא שנה רווחית במיוחד לבנקים בישראל. נתוני המפקח על הבנקים מראים כי אשתקד הסתכם הרווח הנקי של חמשת הבנקים הגדולים בסכום שיא של כ-30 מיליארד שקל. שיא זה ממשיך את המגמה שנרשמה בשלוש השנים הקודמות, אז רשמו הבנקים רווח נקי מצטבר של 21 מיליארד שקל בשנת 2021; 26 מיליארד שקל בשנת 2022; ו-27 מיליארד שקל בשנת 2023. סכומים אלו היו גבוהים באופן משמעותי מסך הרווחים שרשמה המערכת הבנקאית קודם לכן, כאשר בין השנים 2014 ל-2019 רשמה המערכת הבנקאית סך רווח נקי שהסתכם ב-7 עד 11 מיליארד שקל בשנה.

"חגיגת הרווחים" פקדה גם את ענף הביטוח. רווחי מגדל גדלו ברבעון השלישי של השנה ב-47% ל-535 מיליון שקל. רווח זה מסמן תשואה של 24% על ההון, שהסתכם ב-18.3 מיליארד שקל. הרווח מתחילת השנה הסתכם ב-1.36 מיליארד שקל, לעומת 1.24 מיליארד שקל אשתקד. רווחי הפניקס גדלו ברבעון השלישי ב-6% ל-803 מיליון שקל. משמעות הרווח – תשואה של 29.2% על ההון. מתחילת השנה גדל הרווח ב-35% ל-2.3 מיליארד שקל. החברה מכוונת לרווח שנתי של עד 3.5 מיליארד שקל ב-2028.

אך חרף חגיגת הרווחים, ליותר מחצי מיליון עובדים ציפתה הפתעה מרה ב-1 במאי האחרון. כן, דווקא ביום העובד הבינלאומי, כאשר מאות אלפים בדקו כמה כסף נכנס לבנק ממשכורת אפריל, הם גילו לתדהמתם ששכרם קוצץ ב-3.3 אחוזים ובשנה הקרובה צפוי קיצוץ נוסף של כ-1.2%. במילים אחרות, תוך שנתיים שכרם של מאות אלפי עובדים יפחת ב-4.5%. לפי ההערכות מדובר בגזירה שתעמוד על מאות שקלים ועד

אלף שקל בחודש בממוצע אצל כלל עובדי המגזר הציבורי שנועדה לממן את הוצאות המלחמה והכיבוש. מדובר באובדן הכנסה של העובדים של כחמישה מיליארד שקל בשנת 2025, ועל כ-2.6 מיליארד שקל ב-2026. זאת, בעקבות הסכם שנחתם בין שר האוצר בצלאל סמוטריץ', המתגורר בהתנחלות בשטחים הכבושים בבית שבנה על אדמה פלסטינית פרטית ובניגוד לחוק, לבין יו"ר הסתדרות, ארנון בר-דוד, החשוד בפלילים.

נוסף "לתרומת העובדים", ביצעה ממשלת הימין קיצוץ רוחבי בכמה הזדמנויות בתקציבי המגזר הציבורי – ממשרדי הממשלה, דרך מערכת הבריאות ועד מערכת החינוך, העיריות, האוניברסיטאות ותאגידים ממשלתיים. קיצוצים אלה צפויים לאפשר תוספת של כ-5 מיליארד שקל לתקציב המלחמה והכיבוש, וכ-2.6 מיליארד נוספים בשנה הבאה.

כתולדה מהמדיניות הניאו-ליברלית העקבית הגורסת קיצוצים בהוצאות החברתיות, עד סוף שנת 2022 עלו הכנסות הממשלה על הוצאותיה. מגמה זו נמשכה במהלך השנתיים האחרונות, בעת שעל פי ההערכות באוצר עלותה של המלחמה בעזה הייתה גבוהה מ-220 מיליארד שקל – יותר משליש תקציב המדינה (!).

אך למרות הקיצוצים ועלויות המלחמה והכיבוש, העבירה המדינה אשתקד לחברה הרב לאומית האמריקאית "אינטל" מענק בגובה 1.5 מיליארד שקל, הסכום הגבוה ביותר שהוקצה לחברה כלשהי במסגרת "תקציב קידום השקעות ועידוד התעסוקה" בעשור האחרון. מענק זה בלע 78% מכלל התקציב שהוקצה לפי החוק באותה שנה. זאת לעומת שיעורים שנעו לרוב בין 30%-ל-60% מכלל התקציב בשנים קודמות. סכום דומה, 1.25 מיליארד שקל, מועבר השנה לאינטל.

מלחמה, יוקר מחיה וחוסר ביטחון תזונתי

על פי נתוני ארגון המדינות הקפיטליסטיות הגדולות (OECD), בשנת 2022 המחירים בישראל היו גבוהים ב-31% מהרמה שהלמה את התוצר לנפש במדינה. מאז יוקר המחיה רק עלה וחדשות לבקרים מתפרסמות בעיתונות הישראלית השוואות מחירים של מוצרים שונים, בהם חלב ומוצריו, שמן, סוכר. מההשוואות עולה כי הצרכן הישראלי משלם הרבה, הרבה יותר, עבור אותם המוצרים לעומת הצרכן האירופי או האמריקאי. למשל, בשלוש וחצי השנים האחרונות ירד מדד מחירי המזון בעולם ב-5.7%. אך בישראל עלה מדד מחירי המזון לצרכן ב-16.3%.

כאמור, ביולי 2023, עוד בטרם פרצה המלחמה, דורגה ישראל במקום הראשון ביוקר המחיה בקרב המדינות הקפיטליסטיות המרכזיות. בתחום המזון, הפערים מול העולם גדולים במיוחד: סל מוצרי המזון בישראל יקר בממוצע ב-36% ובמוצרי יסוד מגיע הפער ל-73%. לפי בת חן רוטנברג, חוקרת במרכז המידע והמחקר של הכנסת, אשר הכינה דו"ח מיוחד שהוצג בכנסת, בשבע השנים האחרונות עלה מדד המחירים לצרכן ב-18.9%, מדד מחירי המזון, ללא פירות וירקות, ב-22.8%, מדד מחירי ירקות טריים ב-32% ומדד מחירי פירות טריים עלה ב-53.5%.

ונתן נוסף: 62% מהאזרחים דיווחו על הרעה במצבם הכלכלי בתחילת 2025. כך עולה מסקר מיוחד שערכה רשות ההסתדרות לצרכנות, באמצעות מכון גיאוקרטוגרפיה. בסקר נבחן כיצד הגזירות הכלכליות של ממשלת הימין שנכנסו לתוקף ב-1 בינואר האחרון ועלויות המחירים השפיעו על מצבם הכלכלי של האזרחים. הסקר נערך לציון יום הצרכן הבין-לאומי המצוין מדי שנה בחודש מרס. על פי הסקר, 61% מהנשאלים העידו כי מצאו עצמם מוותרים על רכישת מוצרים ושירותים יותר מבעבר

בשל עליות המחירים. לא פחות מ-17% העידו כי לפחות במקרה אחד נאלצו לוותר על טיפול רפואי או רכישת תרופות. יותר מעשירית מהנשאלים העידו כי נאלצו לקחת הלוואה למען מימון מחייה שוטפת ולא פחות מ-59% העידו כי רק לעיתים רחוקות הם מצליחים לחסוך בסוף החודש או כלל לא. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בכיס, אלא גם בלחץ הנפשי: 72% מהנשאלים העידו כי הם מרגישים יותר מתח בעקבות עליית המחירים במשק.

היוקר המאמיר פוגע במיוחד בעובדים בעלי הכנסה נמוכה. אחד מכל ארבעה שכירים בישראל הוא עובד המועסק על בסיס שעות. מדובר ב-915 אלף מתוך כ-3.8 מיליון שכירים. נתון זה עולה מהדו"ח שנתי לשנת 2024 שפרסם משרד העבודה הכולל לראשונה נתונים מפורטים על אודות עובדים שעתיים. עו"ד נוגה דגן-בוזגלו, חוקרת במרכז אדוה, קבעה: "כפי שמצוין גם בדו"ח, מדובר בהעסקה פוגענית: עובדים שעתיים משתכרים שכר נמוך ביחס לעובדים חודשיים, זכויותיהם הסוציאליות פחותות משמעותית וקל מאד לפטר אותם".

על פי הדו"ח, הכנסתם השעתית החציונית של עובדים שעתיים עומדת על 48 שקל, לעומת 85 שקל בקרב עובדים חודשיים. כ-55% מהעובדים השעתיים מועסקים במשרה מלאה – שהלכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) מגדירה כ-35 שעות שבועיות ומעלה, ושכרם של אלה נמוך עוד יותר – 46 שקל לשעה. בכל משלחי היד המוצגים בדו"ח בהם מועסקים עובדים שעתיים בשיעורים גבוהים יחסית, שכרם נמוך מזה של עובדים חודשיים. העובדים בהעסקה שעתית הם ברובם בעלי השכלה נמוכה ושאינה מקצועית, ויש ייצוג גבוה במיוחד לעובדים ערבים ולצעירים (23% מהם בכל קבוצה).

מחקר של הארגון הכלכלי של המדיניות הקפיטליסטיות המפותחות מלמד שישראל מדורגת במקום השני, אחרי בריטניה, עם 23.4% מהשכירים המועסקים בשכר נמוך וציין: "זה נתון מדאיג במיוחד על רקע יוקר המחיה הגבוה במיוחד בישראל", נאמר במחקר. בין 2015 ל-2022 חלה עליה בשיעור העובדים בשכר נמוך בישראל, מ-22% ליותר מ-23%. על פי מרכז אדוה, העלייה בשיעור העובדים בשכר נמוך התרחשה בד בבד עם ירידה משמעותית בחלקם של העובדים בעוגת ההכנסה הלאומית ועם עליה מקבילה בתמורה למעסיקים: בסוף שנות ה-90, חלקם של העובדים בהכנסה הלאומית עמד בממוצע על 60%. שיעור זה הגיע לשיא של 63% בשנת 2001. מאז חלה ירידה הדרגתית, ובשנת 2024 שיעור התמורה לעובדים ירד ל-56% – הרמה הנמוכה ביותר מזה 25 שנה. בתקופה זו, מסוף שנות ה-90 ועד 2022, נרשמה גם עלייה בתחולת העוני בקרב משקי בית בהם שני מפרנסים ויותר. מגמה זו מדגישה כי עצם ההשתלבות בשוק העבודה אינה מבטיחה יציאה מעוני. נתח גדול יותר נותר כרווחים בכיסי החברות עצמן ועבר לרוב לידי בעלי ההון.

התרחבות העוני בקרב השכירים והעמקת הפערים החברתיים מולידות תופעות כגון חוסר ביטחון תזונתי. הביטוח הלאומי פרסם בנובמבר השנה את דו"ח הביטחון התזונתי לשנת 2024. עולה ממנו שבמהלך המלחמה חי יותר מרבע ממשקי הבית בישראל באי-ביטחון תזונתי. שיעור זה גבוה בהרבה מהממוצע במדינות הקפיטליסטיות החברות ב-OECD.

לפי הדו"ח, 27% ממשקי הבית בישראל, כמיליון משפחות ובהן 2.8 מיליון בני אדם, כולל כמיליון ילדים, מתקשים להשיג מזון מספק ומזין בשל סיבות כלכליות. בתוך כלל המשפחות הללו, 17% חיות בביטחון תזונתי נמוך ו-10% בביטחון תזונתי נמוך מאוד, עד כדי מחסור משמעותי במזון. בנוסף עולה מהדו"ח כי 25% ממשקי הבית דיווחו על חוסר נגישות למזון בריא בשל הכנסותיהם הנמוכות המונעות מהם לרכוש

מוצרי מזון שאינם פוגעים בבריאות.

עוד עולה מדו"ח הביטחון התזונתי כי קיימים פערים עמוקים בין מגזרים ואזורים בישראל: באי-ביטחון תזונתי חיים: 58% בחברה הערבית; 25% במגזר החרדי; בירושלים ובצפון - 37%. עוד עולה כי 32% מהילדים בישראל חיים במשקי בית הסובלים מאי-ביטחון תזונתי. גם אצל בני הגיל השלישי קיימת מצוקה: 23% מהקשישים בישראל חווים אי-ביטחון תזונתי, אף שהמצב אצלם מעט טוב יותר לעומת המצב באוכלוסיות אחרות. הדוח מציין כי ההשלכות הכלכליות הנובעות מהנתונים יכולות להוביל לפגיעה בפריון, לעלייה בתחלואה ולעלויות עתק למשק. בביטוח הלאומי מזהירים כי מחסור במזון איכותי איננו רק בעיה חברתית, אלא פגיעה ישירה בכלכלה. עובדים שחווים מחסור תזונתי נוטים להיעדר יותר מהעבודה, מתקשים להשתלב בשוק התעסוקה וסובלים מירידה בפריון.

תחת שמי ממשלת הימין, אנשים רבים על סף רעב ותאגידים מרוויחים. יצרני המזון רשמו שיפור ניכר בתוצאות הרבעון השלישי של 2025. קבוצת שטראוס סיכמה את הרבעון השלישי של השנה בזינוק של 43% ברווח ל-146 מיליון שקל. הכנסותיה גדלו בכמעט 10% ל-3.3 מיליארד שקל. שי באב"ד מנכ"ל שטראוס (שהיה מנכ"ל האוצר בשנים 2015-2020) אמר לקבל השנה בונוס של 12 מיליון שקל. המצב אצל רשתות שיווק המזון הגדולות דומה: רווחי ענק. אך כאן קיים פרדוקס: הרווח עולה אבל הקף המכירות יורד. במילים אחרות, לאנשים אין כסף ולכן הם מצמצמים קניות, אבל בעלי הבית מרוויחים ובגדול.

איך מסבירים זאת? העלאת מחירים, כמובן. לדוגמא, לרשת שופרסל שבבעלות האחים אמיר כ-400 סניפים ושליטה משמעותית בענף. לכן משמעות התוצאות העסקיות של שופרסל רחבה הרבה יותר בכל הקשור במחירי המזון, ביוקר המחיה ובאופי התחרות בישראל. הדוח האחרון של שופרסל מציג ירידה של יותר מ-10% בהיקף המכירות - גם סניפים ותיקים ביותר לא מצליחים לשמר את נפח הקניות. אך במקביל לירידה במכירות מציגה שופרסל דווקא שיפור ברווחים: שיעור הרווחיות הגולמית יחסית להון זינק מ-28% לכ-30% אחוזים, עליה של 1.1 מיליארד שקל.

מאבקי עובדים ואוזלת היד של ארגוניהם

בעיצומה של המלחמה גדל מספר ימי השביתה במשק פי 3: מ-266 אלף ב-2023 ל-762 אלף ב-2024, מוסר הדו"ח השנתי של משרד העבודה. הסיבה העיקרית לכך היא שביתת ארגון המורים העל-יסודיים בתחילת שנת הלימודים תשפ"ה, בה היה מעורב מספר רב של עובדים, ולכן אובדן ימי העבודה כתוצאה ממנה גדול במיוחד. השביתה גרמה גם לעלייה של פי 3.4 במספר העובדים השוכתים - מ-73 אלף ב-2023 ל-251 אלף ב-2024.

אשתקד פרצו 25 שביתות מלאות שבהן נטלו חלק 251 אלף שוכתים, לעומת 16 שביתות מלאות בשנת 2023 בהן השתתפו 73 אלף שוכתים. בנוסף התקיימו שלוש שביתות חלקיות בהשתתפות כ-80 אלף עובדים, לעומת 10 שביתות חלקיות בשנת 2023 בהן השתתפו 26 אלף עובדים. 64% מהשביתות היו קצרות, משעתיים ועד יום בודד; 16% נמשכו בין יום לשלושה ימים; ו-18% נמשכו יותר משלושה ימים ועד שבועיים. לפי הדו"ח, בשנת 2024 לא נרשמו שביתות ממושכות במיוחד.

כ-56% מהשביתות בשנת 2024 נערכו בתחום תביעות שכר, וכ-86% מכלל ימי העבודה שאבדו למשק בשנה זו נבעו מסיבה זו. 12% מכלל השביתות היו בשל נסיבות הקשורות בהסכמי עבודה, 8% בתגובה לשינויים ארגוניים, 12% בגלל אלימות ו-12% מסיבות הקשורות בפיטורי עובדים, ביחסי עבודה

ובמשמעת.

92% מהשביתות ב-2024 התקיימו במגזר הציבורי, והן אחראיות ל-99% מימי השביתה, לעומת 4% בלבד במגזר הפרטי הכוללת 1% מימי השביתה. בפילוח ענפי נמצא כי 60% מהשביתות המלאות התרחשו בענף החינוך; 4% בשירותי הבריאות, הרווחה והסעד; 4% במינהל הציבורי והמקומי; ו-4% בענפי אספקת מים, שירותי ביוב ובינוי. 8% מהשביתות התקיימו בתעשייה, שיעור דומה בתחבורה, וכן בענף הפיננסיים והביטוח.

המגמה המסתמנת בשביתות השנה היא של גידול לעומת 2023 ו-2024. שביתות ועיצומים הכריזו השנה, בין היתר, העובדים בבנק הפועלים; עובדי בתי המשפט; עובדי מוסדות חינוך ותורבות בת"א-יפו; הסגל הזוטר באוניברסיטאות; העובדים בנמלי אשדוד וחיפה ובמפעל נשר ברמלה. סביב שירותי סביבה בנגב; עובדים ברשות האוכלוסין וההגירה; בחברת התקשורת פרטנר; מרצי הסגל הזוטר במכללות הציבוריות; עובדי עיריית בני ברק; ואף טכנאים והנדסאים ביצרנית הנשק רפאל. נהגי התחבורה הציבורית שבתו בגלל קיצוץ שכרם במהלך מלחמת איראן ובגלל תקיפות בעלות אופי גזעני. נערכו שביתות ועיצומים, חלקם ספונטניים, של מורים נגד קיצוצי השכר למימון המלחמה והכיבוש.

השביתות והעיצומים פרצו ברובם בגלל עליות דומות לאלה שנרשמו בשנות המלחמה האחרונות. יוצאי דופן היו סכסוכי העבודה שהכריזו ארגוני הסגל הבכיר באוניברסיטאות חיפה, תל-אביב, העברית, הטכניון ומכון ויצמן נגד ההשלכות של ההפיכה המשטרית. באסיפה שנערכה באוניברסיטת חיפה למשל, 95% מהמשתתפים תמכו בהכרזת הסכסוך "בשל יוזמות החקיקה המאיימות לפגוע בזכויות חברות וחברי הסגל". עוד נאמר בהחלטה כי "יוזמות החקיקה מאיימות לפגוע בחופש האקדמי, במוסדות להשכלה גבוהה, בעבודה המאורגנת, וביכולתם של שומרי הסף ומערכת המשפט לשמור על שלטון החוק ולהגן על זכויות עובדים וזכויות חברי הסגל".

עוד בטרם פרצה המלחמה באוקטובר 2023, ארגוני עובדים רבים והחשוב ביניהם - ההסתדרות הכללית, הביעו התנגדות להפיכה המשטרית המובילה את ישראל לפשיזם. אך במבחן המעשה, כל ארגוני העובדים כשלו במשימתם הראשונה להתנגד בכל כוחם למלחמה ולהגן על חיי חבריהם וכן במשימה של הגנה על רמת החיים של השכירים ובני משפחותיהם באמצעות מאבק מעמדי נחוש.

גיא רולניק כתב ב"דה מרקר" (7.11.2025) לאחר מעצרו של יו"ר ההסתדרות ארנון בר-דוד בגין חשדות לשוחד: "עד למעצרו הציפייה שהייתה למפגנים, למוחים ולחלק מהעיתונאים — שההסתדרות תוביל או תיקח חלק ביצירת כוח שיעצור את ההפיכה המשטרית וריסוק המוסדות הדמוקרטיים בישראל — נראית היום בין נאיבית לפתטית. עדיין אין כתבי אישום והחקירה רק בתחילתה, אבל גודל והיקף החקירה והמעורבות של כל כך הרבה שחקנים בהסתדרות בפרשה מבהירים היטב שלראשי ההסתדרות, כמו אלפי מאכערים, חברי מרכז ואנשי עסקים המקורבים לליכוד, יש כמויות של חמאה על הראש — ואין להם שום עניין, יכולת או כוונה להתגייס לעצירת הפרויקט של חיסול השירות הציבורי ומערכת המשפט בישראל. כמו אילי ההון, כך ראשי ההסתדרות, כפי שנאמר במסכת ברכות: "אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר". הפיכה משטרית? מאבק על הדמוקרטיה? זה תבן. אין פה בשר, לא רווחים, לא מריח מג'ובים — אל נצפה שהם ינהמו".

לידתו של "קול העם" היומי

תמר גוז'נסקי

העיתון "קול העם" יצא לראשונה לאור ב-1937 כביטאון של המפלגה הקומוניסטית בפלשתינה תחת שלטון המנדט הבריטי. הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית החליט בסוף 1946 על הוצאת העיתון "קול העם" כיומון. לאחר הקמתה של מדינת ישראל המשיך להופיע כביטאון המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י) עד אוגוסט 1965.

השנים הראשונות

באוגוסט 1937 החלה המפלגה בהוצאת ירחון בעברית בשם "קול העם". מתחת לכותרת נכתב: "אורגן [ביטאון] המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית". מדצמבר 1937 ואילך הודפסה בראש עמוד השער הסיסמה "פועלי כל הארצות, התאחדו!". "קול העם" הירחון הודפס כארבע שנים בדפוס מחתרת של המפלגה. עד 1942 התבצעה הפצתו בחשאיות, שכן עצם החזקת העיתון הייתה עילה למאסר ואפילו לגירוש מהארץ.

הוצאת העיתון התאפשרה בשנות המנדט ובשנים לאחר מכן בעיקר הודות לתרומות של חברי המפלגה וידידיה. בפנייה לקוראי העיתון, שפורסמה בגיליון מס' 18 (מרס 1939), נכתב: "לידידי 'קול העם', העיתון מופיע בתנאים של רדיפות בלתי פוסקות מצד המשטרה. עזרו בהפצתו! העבירו מיד ליד! שלמו כפי שידכם משגת!".

על רקע הפלישה של הצבא הנאצי לברית-המועצות (שהחלה ב-22 ביוני 1941) ונוכח התמורות בהלכי הרוח בציבור היהודי עקב זאת, נסוג שלטון המנדט במידה מסוימת מהדבקות שכה אפינה אותו ביישום האיסור שהטיל על הפצת חומר קומוניסטי כלשהו. חדלו המעצרים של מפיצי "קול העם", אף כי הרישיון הממשלתי להוצאת העיתון ניתן רק ב-1944.

השגת רישיון הופעה

בשנת 1942 החל "קול העם" להופיע כשבועון. הלגאליזציה למחצה של הופעתו באה לידי ביטוי בכתבות ב"קול העם" (מאי 1942) על אודות הפגנות 1 במאי בתל-אביב ובחיפה. כתבות אלה לוו לראשונה בתולדות העיתון בצילומים של המשתתפים. השלב הבא ביציאה מהמחתרת מבחינת "קול העם" סומן בגיליון ב' מפברואר 1943 – פרסום שמות כותבי המאמרים והרשימות. עד אז, הופיעו כל הרשימות והכתבות ללא חתימות כלל, או בפסבדונים כמו "פועל".

בגיליון מ-13 בינואר 1944 צוינה לראשונה כתובת המערכת: בן יהודה 175, ת"א. זו הייתה כתובתו הפרטית של ד"ר מרקוס (מרדכי) בילצקי, שהיה אחראי לארגון הפצת השבועון.

בדצמבר 1944, קיבל השבועון ממשרד הפנים המנדטורי רישיון הופעה, וזאת לפי 'פקודת העיתונות' (1933). "קול העם" יצא לאור לראשונה באופן לגאלי ב-20 בדצמבר 1944.

"יהיה כסף!"

התמורות באווירה הפוליטית בארץ הובילו את הוועד המרכזי של המפלגה להחליט בסוף 1946 על הוצאת "קול העם" כיומון. ההכנות הארגוניות, לרבות איסוף האמצעים הכספיים ובניית התשתית הטכנית ורשת ההפצה, הוטלו על אליהו (אליושה) גוז'נסקי, שהיה חבר הנהגת המפלגה.

ב-14 בפברואר 1947 החל "קול העם" להופיע כיומון ובו 4 עמודים בימי חול וכן 6-8 עמודים בימי שישי. על המאמץ שהושקע בהיערכות להוצאתו כיומון, נכתב בפרסום של המפלגה מ-1952: "קול העם" החל להופיע כעיתון יומי לאחר מגבית רחבה בקרב אלפי פועלים בעלי הכרה שנתנו תרומתם ביד רחבה למרות שכרם הירוד ומצוקתם הרבה. את עבודת הקמת העיתון החילונו באספות ברובעי פועלים ובשכונות עוני, בהם נצברו פרוטה לפרוטה אלפי לירות. חברי המפלגה תרמו למגבית שנועדה להקים את העיתון היומי – סכום של חודש משכורת. המגביות שנאספו על ידי עיתוננו וזרמו ל'קרן העיתונות' המתפרסמת בשיטתיות מעל דפי 'קול העם' מהוות את אחד הביטויים לקשר העמוק והמתמיד בין עיתוננו לבין ציבור הפועלים בעלי ההכרה ארצנו".

את המאמצים שנדרשו להוצאת "קול העם" היומי תיארו לימים חברים במפלגה. ברוך סקולה סיפר ("זו הדרך", 25.12.1968): "להקמת הביטאון [היומי] היו דרושים כלים רבים – להשיג דפוס, מכשירים הנחוצים לעבודת הדפוס, חבר עובדים, ומעל לכל – תקציב לניהול ומימון לזמן מסוים..."

"באחד מלילות שבת, קרוב לשעת חצות, צלצל הפעמון בדלת ביתי. החבר אליושה עמד בפתח, התנצל על ביקורו בשעה כה מאוחרת, כי לא הספיק להגיע אלי קודם. הוא הזמיני לפגישה דחופה של מספר חברים ואוהדים, העומדת להיערך למחרת היום בשעות הבוקר המוקדמות להתייעצות בקשר לייסוד העיתון היומי... [בפגישה] התחייב כל אחד מאיתנו למלא תפקיד כלשהו..."

"באותו ערב כבר שמעתי את אליושה נואם באסיפה [ומסביר]: נחוץ והכרחי מכשיר מתאים שישמש גשר וקשר עם ההמונים. נחוץ עיתון יומי. לבסוף קרא להתרמה במקום ולמאמץ לחזק את המפלגה. לאחר שנתרם במקום סכום נכבד, התפזרו משתתפי האסיפה איש איש לביתו – מלבד אליושה. הוא עוד הלך והתרוצץ עד השעות המאוחרות של הלילה לפי כתובות שקיבל, אל אנשים המסוגלים לעזור במשימה הגדולה".

והנה התיאור של רות לוביץ' ("זו הדרך" 20.12.1978): "אליושה הנציח את שמו, בין היתר, במפעל (שנראה אז דמיוני) – בייסוד 'קול העם' כעיתון יומי. מאין נשיג את הכספים העצומים הדרושים לכך? – שאלו רבים. יהיה כסף – היה עונה אליושה – כאשר רוצים יהיה! 'המיליונר' היחיד שיכול היה לממן מפעל כזה היו חברי המפלגה ואוהדיה. היוכלו לשאת במעמסה זו? הם היו רק פועלים ורובם עבדו בשכר נמוך."

"צריך משוגע לעניין – היה טוען אליושה והוסיף: 'אני המשוגע הזה'. הוא הדביק אנשים בהתלהבות למפעל. באחד הימים בא אלי לראשון לציון, ועוד בפתח הדלת הצהיר: 'באתי בעניין העיתון'. ישבנו שעה ארוכה. התבוננתי כיצד רשם עשרות מספרים, הוסיף, חיסר, חילק, ולבסוף אמר: 'יהיה כסף!'."

הארגון ישראלים למען שלום - שנתיים של פעילות ענפה בגרמניה

נמרוד פלשנברג

בנובמבר 2023, כמה שבועות אחרי 7 באוקטובר ופרוץ מלחמת ההשמדה בעזה, החלטנו, כמה פעילי שמאל ישראלים בברלין, להקים קבוצת מחאה נגד המלחמה ונגד הכיבוש. התוכנית עלתה עוד בשבועות שקדמו ל-7 באוקטובר, בתקופת ההפיכה המשפטית ומחאות הענק מולה. זאת בניסיון לארגן את הישראלים בשמאל בברלין כדי ללחוץ על ממשלת גרמניה לנקוט קו תקיף יותר נגד הכיבוש והממשלה הפשיסטית בישראל. אולם פרוץ המלחמה הקנה לצורך זה דחיפות רבה יותר. הקבוצה, שמאז אימצה את השם "ישראלים למען שלום", הייתה בשנתיים שחלפו קבוצת מחאה מרכזית בגרמניה, ואף השפיעה במידה מסוימת על המערכת הפוליטית והשיח הציבורי במדינה זו.

רקע

הדיון על ישראל-פלסטין בגרמניה שונה מאשר במדינות אחרות באירופה. משקעי העבר – השואה, הפשיזם, וגם העמדה הפרו-פלסטינית שנקטה מזרח גרמניה הסוציאליסטית – מייצרים שיח מורכב רווי סתירות ועיוותים, שלעיתים קרובות מבטא דיון פנימי על התפיסה העצמית של הגרמנים ביחס ליהדות ולעברם הנאצי, במקום שיח על מדיניות חוץ ויחסים דיפלומטיים. התופעה השולית-יחסית של Anti-Deutsch, קבוצות שמאל רדיקליות שמקורן בגרמניה המזרחית, הרואות בתמיכה במעשי ישראל עיקרון יסוד של תפיסת עולם אנטי-פשיסטית – היא יותר מרק קוריוז. זו דוגמת קצה לתופעה רחבה יותר של פטישיזציה של ישראל ברחבי המערכת הפוליטית.

בשנת 2008 נאמה הקנצלרית דאז אנגלה מרקל בכנסת ישראל ואמרה: "ביטחון ישראל הוא היגיון המדינה (Staatsräson) של גרמניה". המושג שנטבע אז, Staatsräson, הפך מרכיב מרכזי באידיאולוגיה של האליטה הפוליטית הגרמנית. הרעיון מאחוריו הוא שהמחויבות ההיסטורית של גרמניה לעם היהודי צריכה לבוא לידי ביטוי במחויבות למדינת ישראל. הפרשנות השגרתית שהמושג תפס מאז היא – תמיכה חסרת מגבלות בישראל. וכך, בעוד ממשלות ישראל הקצינו ימינה והפכו פשיסטיות, גרמניה – שעל פניו תומכת בפתרון שתי המדינות ובחוק הבינלאומי – אך חזקה את נאמנותה הדיפלומטית לישראל.

תופעה זו הגיעה לשיאה אחרי 7 באוקטובר. מופעי סולידריות רשמיים צצו בכל מקום – מצד ממשלת המרכז-שמאל של אולף שולץ, ברחובות ובתקשורת הגרמנית. דגלי ישראל נתלו ועודם מתנוססים סמוך למשרדי ממשלה, לעיריות ולמטות של מפלגות פוליטיות. לעומת זאת, הדאגה לעזתים שעמדו בפני מתקפת השמדה אחרת לבוא. הפגנות פרו-פלסטיניות הואשמו מיד באנטישמיות ונתקלו באלימות משטרתית חריפה, בעיקר ברחובות ברלין. אירועים עם אנשי תרבות, אקדמאים וסופרים – רבים מהם יהודים – בוטלו אחרי שאלה העזו להביע סולידריות עם פלסטינים. במישור הבינלאומי, הוסיפה גרמניה לעמוד לצד ישראל גם כאשר נהיה ברור לחלוטין שמטרת המלחמה בעזה היא השמדה; גם לאחר שבית הדין הפלילי הבינלאומי הוציא צווי מעצר נגד נתניהו וגלנט; וגם לאחר שבית הדין הבינלאומי הגבוה לצדק פרסם חוות דעת נגד הכיבוש.

סיטואציה פוליטית רוויית משקעים היסטוריים הפריעה לגרמניה לנקוט עמדה העולה בקנה אחד עם החוק

הבינלאומי. אך דווקא אז הבנו שלקולות של ישראלים ישנו בגרמניה מעמד מיוחד, מיוחד; ושקולנו מעניין במיוחד את התקשורת ואת המערכת הפוליטית. בגרמניה, ובייחוד בברלין, ישנה קהילה ישראלית גדולה וותיקה, המונה מעל ל-10,000 איש. אמירה של קבוצה ישראלית מאורגנת מתוך קהילה זו נגד ממשלת ישראל ומדיניותה היא דבר שהממסד הגרמני לא יכול להתעלם ממנו. לכן, בזמן ששגרירות גרמניה בישראל והקהילה היהודית הרשמית בגרמניה פעלו להכשרה מלאה של ממשלת הימין הקיצוני, החלטנו לארגן את הציבור הישראלי השמאלי בגרמניה בדרישה למדיניות אחרת.

התחלנו קבוצה של כ-15 פעילים שחלקם ותיקים בגרמניה וחלקם, כמוני, מהגרים טריים. חלקנו מדברים גרמנית טובה וחלקנו לא; חלקנו מחוברים לשמאל בארץ; וחלקנו עברנו תהליך פוליטיזציה בחוגי שמאל בגרמניה. היה לנו חשוב לפעול כקבוצה של ישראלים גם בתגובה להלם שכולנו חוונו ב-7 באוקטובר: בעוד שכולנו הבנו שמלחמת ההשמדה שגויה מיסודה ויש לעצור אותה, התקשינו להצטרף להפגנות מסוימות בהובלה פלסטינית, אשר לעיתים קרובות התייחסו בצורה סלחנית לאירועי 7 באוקטובר ותמכו באופן לא מסויג בכל אמצעי ההתנגדות הפלסטינית.

החל בחודש דצמבר 2023 ערכנו משמרת מחאה שבועית בימי שישי מול משרד החוץ הגרמני. הגענו לשם כל שבוע במשך 10 חודשים, בשלג ובחום, ודרשנו שינוי כיוון: הפסקת משלוחי נשק לישראל; כיבוד של צווי המעצר הבינלאומיים נגד נתניהו וגלנט; הכרה במדינה פלסטינית; ופעולה נחושה נגד מה שהלך והתבהר כרצח עם בעזה. ההפגנות מעולם לא היו גדולות במיוחד, עשרות עד מאות פעילים, אך כפי שצפינו, השפעתן הייתה גדולה בהרבה מהיקפן המספרי. התקשורת הגרמנית הסתקרנה למראה הישראליות והישראלים המוחים נגד הממשלה שלהם ואשר שוברים את הומוגניות התמיכה במלחמת ההשמדה בקרב הממסד היהודי.

באמצעות ההפגנות פיתחנו מערכות יחסים עם ארגונים שונים והזמנו לנאום דוברים מגוונים – רבים מהם מבקרים מהשמאל בארץ. מעבר לכך גילינו כי אנשים במשרד החוץ, שמולו הפגנו, ידעו על קיומנו והודו עליו. הפקידות הדיפלומטית, ממש כמו הציבור הרחב בגרמניה, הבינה מוקדם כי התמיכה הגרמנית בהשמדת עזה בידי ישראל היא טעות. אך הפוליטיקאים פחדו מהביקורת מהימין ומהקהילה היהודית הממוסדת, שמא יצטיירו כאנטישמים. למיטב הבנתנו, ההפגנה השבועית שלנו עזרה לאנשי המקצוע במשרד החוץ לדחות את הפוליטיקאים לעמדה ביקורתית יותר כלפי ישראל. "ראו, אלה ישראלים שמבקשים שתעשו יותר", הם אמרו למקבלי ההחלטות.

יצרנו קשרים גם עם המערכת הפוליטית הגרמנית. ליוונו ביקורים של אנשי חברה אזרחית ופוליטיקאים מהארץ – רבים מהם מהחברה הערבית ובייחוד מחד"ש – אצל פוליטיקאים, מפלגות ופקידי ממשל גרמנים. במהלך השנתיים האלה, באופן הדרגתי ומחושב, הידקנו את הקשרים עם מפלגת השמאל די לינקה – בה קיים מתח באשר לגישה הנכונה לגבי ישראל-פלסטין. מילאנו תפקיד מסוים במשיכת כלל המפלגה לעמדה ריאליסטית יותר ביחס לישראל, הכוללת תמיכה באמברגו נשק ובהכרה במדינה פלסטינית. יחד עם די לינקה, ארגוני זכויות אדם ופעילים פלסטיניים מקומיים, הובלנו גם את הפגנת הסולידריות הגדולה ביותר עם עזה בסוף ספטמבר 2025. בהפגנה זו בברלין שנערכה כמה שבועות לפני הפסקת האש, השתתפו מעל 100 אלף איש.

בניית קהילה

מעבר להפגנות ולפעולה במרחב הפוליטי הפרלמנטרי ובתקשורת, בניסיון להשמיע את קולו של השמאל

מהארץ בשיח הפוליטי הגרמני, ראינו לנכון גם לארגן את הקהילה הישראלית השמאלית בתקופה קשה כזו. כשעברתי לברלין, בקיץ 2022, הופתעתי לגלות שלמרות שהרכב המעמדי-מקצועי של המהגרים בברלין תואם את זה של השמאל הישראלי – צעירים, אמנים, אקדמאים ואנשי תרבות, הארגונים שמאגדים אותו ממומנים בידי ממשלת ישראל או שהם בעלי אוריינטציה דתית (ארגון "צוזאמן" לדוגמא). מהר מאוד הבנו מהדרישות שעלו מהפעילים שהגיעו להפגנות שלנו, שעלינו גם להיות בית לישראלים שחווים תקופה קשה ומבלבלת על רקע 7 באוקטובר, המלחמה והג'נוסייד, ומרגישים ניכור גובר ממשפחותיהם ומחבריהם בארץ בצד תלישות מסוימת בגרמניה שהפכה – בחוויה האישית שלהם – מפחידה הרבה יותר מאז הטרואמה של 7 באוקטובר. ישראלים רבים חשו כי הסביבה הגרמנית לא מבינה אותם ואת מה שהם חווים והיו זקוקים למרחב בו יוכלו להתבטא.

החלטנו שבמקביל לאירועים ציבוריים ופנייה לציבור הגרמני, נערוך גם מפגשים קבועים בעברית. במפגשים נערכו דיונים פוליטיים על המשמעות המשפטית של המלחמה, סדנאות לימוד על המערכת הפוליטית הגרמנית ומעגלי תמיכה נפשית. בזכותם נולדו היכרויות שאפשרו לרבים מהמהגרים הישראלים לברלין להרגיש פחות לבד ולבנות כוח פוליטי.

מודל לפעולה ברחבי אירופה

בחודשים האחרונים, עם התעצמות הקטל בעזה, ההרעבה המכוונת והאגרסיביות הישראלית האזורית, צפינו הזדמנות להנעה של כוחות פוליטיים מרכזיים יותר לעבר לחץ על ישראל. "הלחץ הבינלאומי" – אותה תופעה אמורפית שאנחנו רואים כתנאי הכרחי, בצד המאבק בארץ, לשינוי משוואת הכדאיות של הכיבוש – מורכב מיוזמות רבות ברחבי העולם.

לתפיסתנו, ברלין היא המוקד השני בחשיבותו לאחר וושינגטון ליצירת לחץ על ישראל. אחרי ארה"ב, גרמניה היא ספקית הנשק השנייה בחשיבותה לישראל. היא גם ממלאת תפקיד מרכזי ביותר באיחוד האירופי ושימשה למעשה החסם המרכזי בפני צעדי לחץ הכרחיים כמו השהיית הסכם האסוציאציה של האיחוד האירופי עם ישראל והכרה במדינה פלסטינית. עם זאת היה ברור שהחלטות אירופיות לא מתקבלות בברלין לבד.

באביב האחרון, כאשר גבר המומנטום של הלחץ על ישראל, החלטנו לארגן רשת של קבוצות ישראליות דומות ברחבי אירופה. יחד עם שותפים ברחבי היבשת ערכנו שתי הפגנות פן-אירופיות של ישראלים ב-13 מוקדים, מליסבון עד קופנהגן. בנוסף, ארגנו עשרות ארגונים ישראלים ויהודיים למחות נגד קטרינה פון-שנורביין, נציבת המאבק באנטישמיות של האיחוד האירופי, אשר עבדה בפועל כלוביסטית של ישראל. הפעולות המשותפות שלנו ברמה הכלל-אירופית דחפו את הממסד היהודי השמרני ביבשת למצב לחוץ. הן הראו כי לחץ מצד ישראלים מחוץ לישראל הוא גורם חשוב ביצירת מומנטום להתנגדות לג'נוסייד.

שותפות ערבית-יהודית

עבורי, כפעיל מק"י וחד"ש המחויב ליסודות הפוליטיים של מאבק ערבי-יהודי משותף וסוציאליזם, הפעולה במסגרת ישראלית-יהודית נראתה מוזרה וקשה לעיכול. מרבית הפלסטינים אזרחי ישראל שעוברים לברלין, גם אם היו מעורבים במאבק יהודי-ערבי משותף בארץ, לא מעוניינים לפעול במסגרות "ישראליות", וזו עמדה מובנת לחלוטין. המעבר שלהם לברלין מאפשר להם לפגוש, לעיתים בפעם הראשונה, פלסטינים וערבים אחרים מרחבי המזרח התיכון, והם יכולים לפעול במסגרות שנהנות גם הן מהשפעה בהקשר הגרמני.

לעומת זאת, מרבית המהגרים הישראלים היהודים לברלין הם מהגרים ממעמד בינוני-גבוה בארץ. רבים מהם מחזיקים בדרכונים אירופיים. בעיר ענייה יחסית כברלין הם מתברגים במעמד גבוה יחסית בעזרת הון צבור ישראלי ולעיתים קרובות דרך נדל"ן. ההשקעה הציבורית של גרמניה במוסדות יהודיים, בתרבות יהודית וביצירה של קהילה יהודית חזקה יוצרת הזדמנויות תעסוקה משמעותיות לישראלים, והקהילה הישראלית החזקה מאפשרת לחיות כמעט בתוך בועה עברית בתוך ברלין.

איך ניתן לעשות פוליטיקה שמאלית בתוך מסגרת כזו המתרכזת בנושא מדיניות חוץ אחד, קבוצה של מהגרים מבוססים יחסית ממדינת מוצא אחת? זו השאלה שאני, ואנחנו כארגון, שואלים את עצמנו באופן קבוע. תשובה אחת היא יצירה של שותפויות אינטרנציונליסטיות עם בעלי ברית פלסטינים ואחרים במאבק נגד הג'נוסייד, כפי שעשינו בהפגנת הענק בברלין ב-27 בספטמבר השנה. תשובה אחרת היא כי עלינו למלא בשמאל הגרמני תפקיד חינוכי שידרבן אותו לאמץ פוליטיקה נכונה יותר ביחס למזרח התיכון. כך באמת פעלנו: נפגשנו ושוחחנו באינספור פגישות עם גורמים שונים: מפלגת השמאל די לינקה, קבוצות רדיקליות, איגודי עובדים, אוניברסיטאות, קבוצות מקצועיות ואחרות, והצענו את הניתוח שלנו למציאות בישראל-פלסטין. עוד ערוץ שדרכו אנחנו משרתים את השמאל הרחב יותר הוא הפגשת השיח הציבורי הגרמני עם השמאל היהודי-ערבי בארץ – ובייחוד תוך הבלטת נושא הציבור הערבי בישראל ומאבקו, אשר נעדר כמעט לגמרי מהתפיסה הגרמנית של ישראל.

שאלות מורכבות מוסיפות להטריד אותי ואת שותפי לארגון בזמן שאנחנו עוברים, אני מקווה, לשלב חדש במאבק: איך נמשיך לאחר הפסקת האש להפעיל לחץ נגד הכיבוש? האם ביכולתנו להרחיב את השפעתנו מעבר למחנה השמאל בגרמניה ולנסות להזיז את הימין שבשלטון מעמדותיו? לאן הולכת התנועה הפרו-פלסטינית בגרמניה והאם לנו יש תפקיד בה? התשובות לשאלות אלה פתוחות. אבל אנו משוכנעים שהארגון "ישראלים למען שלום" בגרמניה ימשיך במאבק למען דמוקרטיה, שלום ושוויון לשני העמים, ולמען עמדה רשמית גרמנית המחויבת לעקרונות הבסיסיים של זכויות אדם ולחוק הבינלאומי.

הזכות לתפוח הגדול

לקראת כהונתו של זוהרן ממדאני בראשות עיריית ניו יורק

טליה מרגלית

ב-3 בנובמבר 2025, יום לפני הבחירות הדרמטיות בהן נבחר ממדאני לראשות העיר ניו-יורק, נכתב ב"ניו יורק טיימס": "בירת הקפיטליזם העולמי היא כעת מוקד של מרד עולה, סוציאליסטי וחסר סבלנות, סביב שאלת הדיור, ולמעשה סביב השאלה למי יש זכות לבנות חיים בעיר שהולידה את Wall street וגם את מחאת Occupy Wall street". אמירה זו, כמו גם המצע של ממדאני, ועצם נצחונו, ממחישים את הרלבנטיות העכשווית של רעיונות הזכות לעיר. הם מייצגים גם את המתח הקיים בערים המכונות "גלובליות" או "ערי עולם" בין הזכות לחיים הוגנים, הכרה, שוויון והשתתפות לבין כוחות הגלובליזציה, ההון, החדשנות והפיתוח הניאו-ליברלי. בו בזמן גוברת חשיבותן הפוליטית של הערים הגדולות הן כמרכזים לפלורליזם ולתרבות פרוגרסיבית, הן כבמות המרכזיות של ההתנגדות והמחאה העכשווית והן כזירות לשינוי כמו זה שהציג ממדאני. לכן השאלה איננה רק מי יזכה "לבנות חיים" בהן, אלא גם מי יוכל להצביע ולהיבחר לעיריות; מי ייקח חלק בהחלטות ובעיצוב המרחב הפיזי, התרבותי והחברתי; למי יהיה חלק בהתפתחות של ערים אלה ובמקום שהן תופסות בחברה; וגם מה יהיה חלקן של הערים עצמן בפוליטיקה הסוערת של התקופה.

הזכות לעיר וחזון המהפכה העירונית

הזכות לעיר נוסחה בספר בשם זה ב-1968 על ידי אנרי לפבר (Henri Lefebvre), סוציולוג ופילוסוף צרפתי שהיה אז המרצה הנערץ של אותם סטודנטים שהציתו את המחאה הגדולה ברחובות פריס. ספר זה וכתבים נוספים של לפבר הציעו גישה נאו-מרקסיסטית לא דטרמיניסטית העשויה להוביל למהפכה באופן שבו ערים מיוצרות, מנוהלות ונחווות. לגישתו, העיר היא תמיד תוצר משולב של האינטראקציות של המתח בין רשויות המדינה שמתכננות ומווסתות את המרחב לבין אנשים וגופי הון המשקיעים ומפיקים רווחים, ותושבים החיים במרחב, משתמשים בו, מנכסים אותו וכך יוצרים ומשנים אותו יום יום לצרכים אישיים וקבוצתיים. בקונטקסט הזה הזכות לעיר אינה זכות משפטית המוענקת, או לא, למגזרים שונים. זו מהות רחבה בהרבה שיש לשאוף אליה ואשר יחידים וקבוצות נאבקים עליה ויוצרים אותה בעצם הנוכחות, ההשתתפות, ההתנגדות והשימוש במרחב. הזכות לעיר היא גם הזכות לחיות ולהיות חלק מן המרכז החברתי והפוליטי, והיא שמורה לכל אחת ואחד, ללא קשר לאזרחות רשמית, להון, לבעלות על נכס או לכל ייחוד אישי או קבוצתי.

עם הגלובליזציה והתעצמות הנאו ליברליזם רכשו רעיונות אלה פופולריות גדלה והולכת הן בקרב תנועות עירוניות והן במחקר העירוני והתכנוני. מושגים כמו Occupy אומצו מתוך משנתו של לפבר, וכך גם האופי הפרפורמטיבי והטענות שהועלו במחאות בערים רבות. התפיסה שהציג לפבר של אזרחות עירונית שוויונית סימנה אופק אופטימי, ויש אומרים אוטופי, במצבים המורכבים שנוצרו בערים הגדולות ככל שגדלו בהן קבוצות המהגרים והגיוון תרבותי, וככל שהמקום העירוני עצמו נעשה משמעותי בעיצוב סדרי יום פוליטיים וזהות. הרגישות של לפבר להטרונגיות, לשוני ולחירות במקביל תרמה לפופולריות של הרעיונות למרות האיומים הגוברים על המשך החיים של יחידים ושל קבוצות רבים בערים הגדולות.

איומים אלו עלו דווקא מתוך הרנסנס העירוני והפריחה הכלכלית בערים הגדולות. בשנות השבעים והשמונים של המאה ה-20 סימנה תנועת החזרה לעיר משיכה גוברת אל חיי הרחוב התוססים שלהן, אל המגוון ואל המרחבים המעורבים. מרכזים מטרופוליניים קודמו כחלק מרשת "ערים גלובליות" בהן רוכזו מאז חדשנות, פעילות והון גלובלי, השקעות, תחרותיות, תיירות, תרבות, הגירה וגיוון אנושי, יצירתיות, ממצאים ויוצרים. אולם ערים אלה הפכו גם חוד חנית של תכנון נאו ליברלי וג'נטריפיקציה. בניגוד לאמונה ב"כלכלת הטפטוף" ככזו שתוביל לפריחה עירונית כללית, הפיתוח העמיק את אי השוויון וההתבדלות בין קבוצות ובין אזורים. ההסברים המקובלים לתהליך זה נשענים על סמיכות הזמנים בין הרנסנס העירוני לבין משבר הנפט שתרם לירידה בפופולריות של הפרברים ולעלית הנאו ליברליזם כדגם פוליטי כלכלי מוביל במערב. בארה"ב ובריטניה קידמו רונלד רייגן ומרגרט תאצ'ר מהלכי ביזור וצנע; ממשלות צמצמו מאוד את היצע הדיור הציבורי ובר-ההשגה ואת ההעברות לרווחה ולתשתיות ברשויות, ובמקביל טיפחו יזמות, בעלות והשקעה בנדל"ן. ראשי ערים ומתכננים החלו לקדם הפרטה דרמטית של נכסי ציבור, דה-רגולציה תכנונית ושותפויות פיתוח ציבוריות- פרטיות. כל זה במטרה להחזיר לעצמם שליטה בתקציב העירוני הקורס, ובהמשך - כמדיניות צמיחה אגרסיבית כוללת ותוך עירוב מוגבר של שחקני שוק גדולים ואלויות עירוניות בפוליטיקה העירונית.

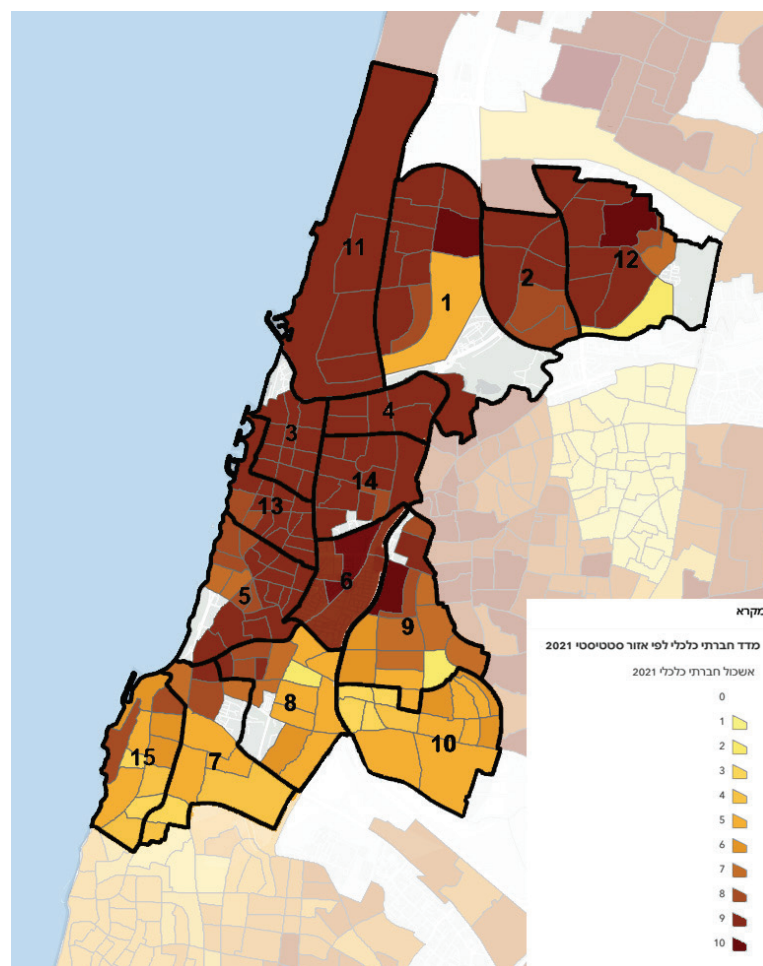
פרויקטי "דגל" והעמקת הפערים

דגמים דומים של תכנון "יזמותי" ושל ג'נטריפיקציה אומצו והפכו דומיננטיים ברחבי העולם. נופים עירוניים השתנו וגם הפכו דומים יותר ויותר. בערים ניו יורק, לונדון, אמסטרדם ופריס; בדובאי, בשנחאי, בסינגפור ובטוקיו – וגם בתל אביב-יפו – הוקמו כך פרויקטי דגל מסיביים. אלה כללו בעיקר מגדלי מגורים אולטרה-יקרים, מרכזי קניות וכנסים ומיזמי התחדשות וייפוי עירוני. טופח גם מודל "האדם הנאו ליברלי" והאמונה בקידום אישי בשוק גלובלי תחרותי. אך ככל שחלף הזמן התברר, כי העושר שנוצר כך הוביל לא לפריחה כוללת אלא להעמקת הפערים הן בתוך הערים הגדולות והן בינן לבין ערים "רגילות" או פריפריאליות. ככל שנדל"ן הפך מוצר מבוקש - פחות אנשים יכלו לרכוש אותו ולעמוד בתשלומי המשכנתא. פרויקטים ציבוריים-פרטיים הפכו לעסקות מורכבות בין מתכננים ורגולטורים ליזמים, שהבטיחו כי אלו יממנו, על ידי בניה יוקרתית, שלל מוצרים חברתיים במקום הרשות וכך גם יספקו לה מיסוי גבוה והמשכי. החוזים הכלכליים-משפטיים המורכבים שאפשרו מהלכים כאלה צמצמו את משמעותו של "שיתוף הציבור" בהחלטות, ודמוקרטיה עירונית הפכה במקרים רבים מילה ריקה עוד לפני משבר הדמוקרטיה ברמת המדינות.

המשבר הכלכלי שפרץ בשנים 2007-2008 חשף את חולשות האורבניזם הנאו ליברלי. בשורת מחאות שפרצו בקיץ 2011 ברחבי העולם ניכסו מוחים מרחבים עירוניים מרכזיים (כמו שדרות רוטשילד) במטרה לבטא חשש מדחיקה מן המרכז ולדרוש הכרה בזכותם למגורים הוגנים. מאז גברו העניין והלחץ הציבורי והפוליטי בנושא השגת דיור, ומחאות עירוניות רבות תקפו פרויקטים אליטיסטיים ואת המיקוד באוכלוסייה אמידה. בתגובה, הגבירו ממשלות את מעורבותן התכנונית והתקציבית בערים, אך ברוב המקרים נסמכו הפתרונות שהציעו על אותה לוגיקה נאו ליברלית. היות ומרכזיות היא הגורם המשפיע ביותר על מחירי קרקע ודיור – קודמה בניה מוזלת למגורים בעיקר מחוץ לערים הגדולות. מחירי הדיור המשיכו לעלות, בכלל ובמיוחד יחסית לשכר. כתוצאה מכך חווים תושבי "הערים הגלובליות" כיום את בעיות הדיור החריפות ביותר. במקביל גברו בערים אלה הקצב ועוצמת הפרויקטים ושיתופי הפעולה היזמיים, השקעות נדל"ן, ההתחדשות העירונית, מגדלים יוקרתיים ומיזמי "ייפוי" עירוני. כל אלה החריפו את תהליך הג'נטריפיקציה והרחיקו עוד תושבים מהמרכז.

עם משבר הדיור משתנה המרקם האנושי, החברתי והתפקודי בערים הגדולות. בעלות על דירה הפכה משימה קשה עד בלתי אפשרית אפילו עבור מעמד הביניים. ללא פתרונות מוסדיים מספר גדל של יחידים ומשפחות הרוצים או הצריכים להמשיך לחיות במרכז חיים שנים רבות בתנאי חוסר היציבות שקובע שוק שכירות פרטי וגחמני. תהליכים אלה מכבידים במיוחד על מיעוטים אתניים, על מהגרים ועל פליטים הזקוקים לעיר הגדולה מסיבות כלכליות, תרבותיות וקהילתיות. אלה סובלים במיוחד מחוסר ביטחון בדיור ולא פעם גם מגזענות. בתנאים אלו, שיעור גבוה של עובדים חיוניים (בתחומי בריאות, חינוך, ביטחון, ניקיון ותחזוקה) עזבו את הערים בשנים האחרונות, ואילו אלה שנותרו מתמודדים עם נסיעות ממושכות הפוגעות באיכות חייהם ובתפקודם. גם אמנים וצעירים רבים עזבו.

דוגמא מאלפת למשמעות של תהליכים אלה ניתן לראות במפת האשכולות החברתיים באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מיקוד בתל אביב-יפו מראה כי עם הפיתוח המסיבי בעשורים האחרונים צמחה האוכלוסייה ב-19%. בו זמנית השתנתה המפה החברתית-מרחבית כך שבשטח שמעבר לירקון ובמרכז אין כמעט נוכחות מתחת לעשירון 7. המרכז הפך עשיר (מבחינת השכר הממוצע) כמו הצפון. מעמד הביניים חיפש פתרונות, וכך נוצרו ג'נטריפיקציה ודחיקה של אוכלוסייה ענייה בדרום העיר, במזרח ובפריפריה עליונה מחירים גם בערים השכנות.

במקביל הפכו הערים עצמן מאתרי ייצור תרבות למקומות של תיווך תרבותי, לא פעם תוך מסחור והאחדה של איכויות תרבותיות וחברתיות ייחודיות. תיירות מסיבית, מסחר אלקטרוני, צורות העבודה החדשות מאז הקורונה – כולם משנים את הקשרים העירוניים המוכרים בין הבית, מקום העבודה והרחוב העירוני ומאיימים על האופי העירוני. בנוסף, באי אלה ערים גוברים המתחים בין מהגרים לבין קבוצות ימין קיצוני. משטרים פופוליסטיים ימניים מאיימים על הפלורליזם ועל ההכלה החברתית. על רקע זה, הבחירה של ממדאני לראשות העיר ניו יורק היא תגובה כמעט מתבקשת למצב. ניו יורק היא עיר יקרה במיוחד שהתייקרה עוד יותר לאחרונה, שבה חיים אוליגרכים וחסרי בית, מהגרים חסרי מעמד, קבוצות אתניות מגוונות ואף מקוטבות. ממשל טראמפ מאיים על תקציבי הבריאות והרווחה העירוניים וגם על ההכלה.

האם ממדאני מתייחס למלוא ההיקף של הזכות לעיר? וכיצד? ניתוח ניירות העמדה והמצע שלו מעלה קשר ברור, מכונן או עקיף, לרעיונות הזכות לעיר. לפבר והחוקרים שפירשו והבהירו את כוונותיו הציגו "סל" זכויות אוניברסליות הקשורות זו בזו: הזכות הראשונה היא הזכות לניכוס - לנגישות פיסית למרחב, לשימוש במרחב העירוני לכל צורך אישי וחברתי ובמיוחד למגורים, וגם לתחזוקה טובה. הזכות לניכוס משמעה גם כל שימוש אחר במרחב: ממסחר ועד לייצוג אמנותי, פרפורמנס ומחאה. ממדאני מתמקד קודם כל בזכות למגורים ומציג תוכניות לתמיכה בשוכרים וגם בבעלי דירות מוחלשים, לשינוי מדיניות ולטיפול היקפי בנושאים שמקשים עליהם כגון צווי פינוי או תחזוקה לקויה ויקרה. הוא מציע גם תוספת מסיבית של דיור בר השגה והגברה משמעותית של מעורבות העירייה בתכנון וגם ביישום ובניהול מגורים.

באופן דומה מתייחס ממדאני בהרחבה גם לזכויות נוספות לניכוס ולשימוש במרחב בידי סוחרים קטנים, עובדים, ילדים, הורים, הקהילה הלהט"בית, חסרי בית. המצע מדגיש גם את הזכות לשוני (to difference), שהיא לפי לפבר לחיות במרכז "הפריבילגי" כאזרחים חופשיים ושווים, ולא להיות מודר בשל שום גורם אישי או קבוצתי. בהתווית זכות זו ערער לפבר לא רק על ההבדלה המעמדית, אלא גם על האזרחות הלאומית הרשמית כבסיס הבלעדי לזכויות. קביעתו שאיש לא יופלה במרכז מתייחסת לכל תושבי העיר ומשתמשיה, לרבות פליטים חסרי מעמד ומחוסרי דיור. ממשיכו הדגישו צורות נוספות של שוליות, והתייחסו גם למגדר, לזהות אתנית, לילדות. כמו ממדאני הם התמקדו בזכותן של קבוצות מגוונות להכרה של המדיניות העירונית בשונותן ובייחודן וטענו בזכות החיים במרכז המגוון.

המצע של ממדאני גם מבטיח שבמקום "עוד שוטרים ועוד מעצרים" יקודם דגם של ביטחון קהילתי ויושם דגש בהשקעה בפרטים, בבריאות הנפש ובקהילה, תוך תיאום בין כל זרועות העירייה ושילוב מופחת של המשטרה. בפרק בשם Trump-Proofing NYC הבהיר ממדאני כי יגן על ניו יורק מפני הפגיעה של הממשל בזכויות אדם ובשירותים החיוניים. הוא מבטיח חיזוק של מדיניות עיר המקלט (Sanctuary City), אשר מאז הכהונה הקודמת של טראמפ קולטת מהגרים שהממשל אינו מכיר בהם, ומוסיף הבטחה למקלט גם לטרנסג'נדרים ולנוער להט"בי, הגנה מפני קיצוצים פדרליים ומפני פגיעה בזכויות אדם כולל זכות הנשים על גופן, הרחבת הזכות לרפואה, מאבק בתאגידים והגנה על עובדים מפני ניצול.

הזכות להשתתפות ולהתנגדות

הזכות היחידה שהמצע אינו מבטא היא הזכות להשתתפות, ואף להתנגדות למדיניות. ממדאני מציג את עצמו כנציג של הקבוצות המוחלשות, אך לא מבטיח לתת להן, ולמעשה לאף תושבת או תושב, מקום במערך קבלת ההחלטות והתכנון. אצל לפבר וממשיכיו הזכות להשתתפות היא חלק אינטגרלי מן הזכות לעיר, כזו שאינה נפרדת משאר הזכויות אלא באה להשיג ולהבטיח אותן. זכות זו כוללת לא רק תכנון העונה לצרכים ממשליים של עבודה, דיור, חינוך ופנאי, המוזכר במצע, אלא גם גישה של כל אזרחי העיר

לכל החלטה הנוגעת למרחב הציבורי, למידע ולידע, ולהשתתפות בפועל בתכנון ובעיצוב המרחבים העירוניים. בגישה זו, וגם בתאוריה התכנונית - זכות זו היא ראשונית והכרחית היום. בלעדיה קשה לחשוב על השגת זכויות למגורים, ניכוס המרחב והכרה בשוני. אכן, דיור הוגן קודם לכל, ואנשים במצב מגורים לא יציב מתקשים להשתתף, להתנגד, לקחת חלק. אולם חשוב לזכור גם כי הבנות אלה ועוד לא מעט מהפעולות ששיפרו מצבים עירוניים הן תוצר של מאבקים חברתיים שחלקם אפילו התרחשו בניו יורק.

הזכות לעיר מודגשת במאמר זה לא רק כחזון אוטופי, אלא גם כמתווה מעשי לפעולות יומיומיות וגם לחזון המדמיון עיר טובה יותר בעתיד. בעיר כזו הן שוויון והן שוני יהיו עקרונות היסוד בצד צדק, דמוקרטיה, פיתוח יכולות אנושיות והכרה בצרכים ובשאיפות של קבוצות מוחלשות. המרחב יאפשר לא רק שימושים הכרחיים ויומיומיים, אלא גם מחאות אזרחיות ואמנות. כמה רחוק נמצאת ניו יורק ונמצאות ערים גדולות אחרות מהעיר הזאת? כרגע, רחוק מאוד. קשה לחזות אם ממדאני יצליח להגשים את רעיונותיו, ועד כמה הפעולות הסבוכות שהוא מציע יצליחו להפוך מדיניות שתעגן את הזכות לתפוח הגדול והיקר כל כך עבור הקבוצות שנאבקות להמשיך ולחיות בו. המצע שלו ראשוני למדי, לא רק משום שאינו מתייחס לאספקטים של משילות ושיתוף, אלא גם משום שיש בו עירוב של פתרונות סוציאליסטיים וחדשניים עם פתרונות מוכרים מהארסנל הנאו ליברלי שנכשלו בהשגת המטרות עליהן הוא מצהיר. כמה מפתרונות אלה נוסו גם בארץ: הגברת צפיפות הבניה והמגורים, תמרוץ יזמים, זירוז תהליך התכנון וקבלת היתרי הבניה, בנית מגורים במגרשים המיועדים למבני ציבור, ואפילו צבירת הון ציבורי באמצעות שימוש מסחרי בקרקעות ציבוריות. אף לא אחד מהם הוזיל את המגורים והעצים את הזכות לעיר אצלנו.

למרות זאת עלית ממדאני מסקרנת במיוחד. לא רק בשל עצם השינוי ובשל הביטוי שהוא מגלם לרעיונות הזכות לעיר, אלא גם משום שניו יורק תמיד סימנה שינויי כיוון בתכנון ובפיתוח עירוני. בסוף המאה התשע עשרה הובילו סדרת מאמרים בעיתונות העירונית וספר על מגורי המהגרים בדרום מנהטן למאבק ציבורי ולחקיקה של הגבלות בניה שתורמו להפחתה בצפיפות, לאווור (חלון בכל חדר!), לבטיחות אש ולבנית שירותים סבירים. תקנות אלה השפיעו גם מחוץ לארצות הברית. תוכנית האיזור הניו יורקית מ-1916 קידמה את הרגולציה התכנונית ברחבי העולם. שיכונים ראשונים לעובדים שהוקמו בין מלחמות העולם הפכו גם הם לדגם מוביל. בשנות השישים הוביל מאבקה של ג'יין ג'ייקובס להפסקת "שיטת הבולדוזר" שבשמה הרסו אזורי עיר עניים, ולשינוי תפיסה גורף בעולם התכנון והעיצוב העירוני. שימור מבנים היסטוריים גם הוא נולד בניו יורק מתוך מאבק שהגיע עד לבית המשפט העליון והוביל לשינוי חקיקה ולהפסקת ההריסה.

בעידן הנאו ליברלי הוליד הנוף הגבוה של ניו יורק חיקויים פחות ופחות שוויוניים. לכן, אם ממדאני (שיינס לתפקידו ב-1 בינואר 2026) יצליח לממש אפילו חלק מרעיונותיו, ישנו סיכוי שהפתרונות שלו ישנו את הכיוון הנאו ליברלי בתכנון עירוני, שנדמה היום לרבים כברירת מחדל. ואז, אולי, שינוי יגיע אפילו לכאן.

Boy and Soldier

David Reeb, 2025

תרבות

"נשאר ונמשיך לשיר"

ראיון עם הזמרת והשחקנית אמל מורקוס

אסף טלגם

אמל מורקוס היא מבכירות יוצרי התרבות הערבית-פלסטינית בישראל. מאז שנות השמונים הופיעה על אינספור במות בארץ ובעולם, פרסמה אלבומים, כיכבה בסדרות ובסרטים ושיתפה פעולה עם אמנים בינלאומיים מהשורה הראשונה. מורקוס – שגדלה בבית קומוניסטי בכפר יאסיף – ידועה במחויבותה ארוכת-השנים לערכי השלום, השוויון והצדק החברתי.

בסוף נובמבר 2025, כחודש וחצי לאחר כניסתה לתוקף של הפסקת האש בעזה, שוחחתי עם מורקוס על השפעתה של המלחמה על עולם התרבות הערבי והפלסטיני, וגם עליה כיוצרת באופן אישי.

מימרה המיוחסת לפילוסוף המרקסיסט תיאודור אדורנו גורסת: "אחרי אושוויץ אי אפשר לכתוב שירה". איזו מוסיקה אפשר ליצור אחרי מלחמת ההשמדה בעזה?

בדרך כלל, אנשים לא אוהבים לשמוע שהאמן שהם עוקבים אחריו מתאבל, עצוב או חסר תקווה. אני אמנם מתאבלת, אבל לא נכבתה אצלי האש הפנימית, הגחלת של היצירה. להפך – מאז 7 באוקטובר כתבתי טקסטים חדשים רבים שעדיין לא שרתי. הלב נשבר מול מראות הנשים והילדים תחת ההריסות בעזה, אבל דווקא תחושת המחנק והכאב גרמו לי לכתוב.

כואב לי על כל הילדים, על אלה שנרצחו בישראל ב-7 באוקטובר ועל הילדים שנרצחו בעזה. מבחינתי אין הבדל, זה דבר שלא היה צריך לקרות. כשבוע אחרי 7 באוקטובר כתבתי שיר על ילד מעזה שגדל והופך להיות טייס – לא טייס קרב, אלא טייס שלוקח ילדים לטיולים במקומות יפים. בשיר הוא לוקח את כל הילדים איתו לטיול והם מסתכלים על עזה מלמעלה. הם רואים את עזה בנויה ויפה, וזוכרים יחד את כל הילדים שמתו במלחמה. כנראה האינסטינקט שלי כאישה וכאמא היה מיד לחשוב איך אני יכולה להשמיע קול למען הנשים, הילדים וכל המוחלשים. זה היה העוגן המידי של היצירה שלי.

כמה חודשים מאוחר יותר הוזמנתי ליטול חלק בדואט עם זמר ראפ ידוע מאוד מפורטו ריקו בשם רזינטה. הוא אירח אותי באחד התקליטים שלו – אני שרתי בערבית והוא בספרדית פורטו-ריקנית. השיר נקרא "מתחת להריסות" והוקדש לילדים בעזה. התקליט זכה בפרס גראמי מטעם האקדמיה הלאומית לאמנויות של ארצות-הברית והשיג חשיפה והערכה ברחבי העולם. היו לו יותר מ-10 מיליון האזנות בפלטפורמות השונות. אבל בישראל כתבו נגד השיר. בעקבות פרסומו פוטרתי משני מקומות עבודה וביטלו לי הופעות.

ב-7 בנובמבר השנה הוצאתי שיר חדש בשיתוף פעולה עם מוסיקאי איטלקי. השיר כלול בתקליט חדש שהקלטתי באיטליה ושיצא בפברואר הקרוב. קראתי לשיר בערבית *نبقى نغني*, או בעברית: "נשאר ונשיר". בסיומו אני שרה: "נשיר על כל ילד שהלך, על כל בית שנעלם, על כל ילדה. אני לא אשכח אותך, פלסטין. המרחק אמנם מושך אותי אבל אני אשיר ואמשיך לשיר". אחרי שנתיים נוראיות של סיוט, שלא דימיתי

אי-פעם שאחווה כמוהו, חשוב לי להמשיך ליצור ולשיר.

איך השפיעו המלחמה והרדיפה הפוליטית על אמנים ערבים בישראל ועליך באופן אישי?

אני לא צריכה לספר לך שיש בישראל צנזורה קשה על אמנים פלסטינים ועל אזרחים פלסטינים בכלל. אמנים נרדפו כאן ונעצרו אפילו על פרסומים ברשתות החברתיות. התחושה היא שאנחנו כאמנים נמצאים בבית כלא גדול. באופן אישי ההופעות שלי פחתו מאוד, ומאז המלחמה אני ממש על גבול האבטלה. כמה מההופעות שבוטלו היו דווקא במרכזים שאמורים להיות יהודיים-ערביים. במרס 2024 הייתי אמורה להופיע בנצרת, אבל ההופעה בוטלה בטענה שאני שרה על נושאים רגישים והם לא רוצים בעיות.

האחראית מטעם המרכז ביקשה שאשלח את המילים של השירים ואת התרגום שלהן לבדיקה מראש, לרבות את המילים ששר הזמר הפורטו-ריקני. לאחר שקיבלה אמרה לי שהוא מדבר על חיילים שמבצעים פשעים בעזה. עניתי לה: נכון, חיילים מבצעים פשעים בעזה. ההופעה בוטלה בהתראה של יום אחד. גם בעכו בוטלה לי הופעה אצל תנועת דו-קיום יהודי-ערבי. זאת בטענה שהתנועה קיבלה איומים משום שאני שרה על הילדים בעזה.

הייתה לי תוכנית אמנות ותרבות שבועית ששודרה בפריים-טיים ברדיו בשפה הערבית של הרשות השנייה. הבאתי בחשבון שיש צנזורה, כי אני כבר מנוסה בעניינים האלה. לא הלכתי בין הטיפות, אבל ניסיתי דווקא בתקופה של מוות והרס להראות את כוחה של האמנות. פתחת את הריאיון בציטוט של אדורנו על אושוויץ. עובדה שאנחנו מצטטים שירים, ספרים וסרטים שנוצרו דווקא בתקופות הכי קשות של האנושות. רבים אמרו לי להיזהר בשירים שאני משדרת, במה שאני אומרת ובביטויים בהם אני משתמשת.

ניסיתי לתת בימה לאמנים פלסטיניים וליצירות משותפות של ישראלים ופלסטינים. לאמנים פלסטיניים אין בעצם שום בימה תקשורתית – לא בתקשורת הישראלית, לא בזו הבינלאומית וגם לא בזו של העולם הערבי. אירחתי בתוכניתי גם את זוהר אלון מ"זו הדרך" שדיבר על היעלמות שירי המחאה מפס הקול של החברה הישראלית ועל הופעת שירי הסתה כמו "חרבו דרבו". דיברנו על איך בשנות ה-80 גילו אמנים כמו נורית גלרון, סי היימן, חוה אלברשטיין ויונתן גפן אומץ ושרו שירי מחאה. היום זמרים לא מעזים: הקול הזה בציבור הישראלי הושקע ודוכא.

לפני כשנה התחילו ללחוץ עלי ברדיו בטענה שהמצב רגיש ואני חייבת להיזהר יותר. דרשו ממני להגיש מראש את השאלות שבכוונתי לשאול בתוכנית. במשך 5 חודשים כתבתי והגשתי מראש את השאלות לשעתיים שלמות של שידור עם הרבה אורחים – לא דבר טריוויאלי. ב-17 ביולי, אחרי שסיימתי לשדר את התוכנית, הודיע לי המנהל שהם מפסיקים לעבוד איתי. זו הייתה הפרה של החוזה, שדרש התראה של חודש מראש על הפסקת עבודתי. ברדיו טענו שהפיטורים נבעו מקיצוץ כלכלי. אבל אם זה היה המצב – יכלו ליידע אותי מראש, לתת לי להיפרד מהקולגות שלי ואפילו להעניק לי זר פרחים. אלה היו במפורש פיטורים פוליטיים.

לימדתי מוסיקה ושירה ערבית בבית ספר למוסיקה. בשנה שעברה הורידו אותי מ-8 שעות לימוד לשעה אחת בשבוע, ואז ביקשו ממני שאתפטר בהסכמה. בעצם אני מובטלת מיולי ואפילו לפני כן. אני מתמודדת עם קשיים כלכליים מעיקים. זה המחיר של לעמוד על הדעות שלך ולבטא אותן, אבל זה מחיר קטן מאוד לעומת מי שאיבדו את חייהם או הושלכו לכלא.

באופן כללי, בקרב אמנים ערבים בישראל שורר פחד גדול. יש כאלה שהחליטו להפסיק לכתוב ולא להביע דעה. הם פוחדים אפילו לפרסם מסרים עדינים כמו "די למלחמה". יש אמנים ערבים שעזבו את הארץ כי הם נרדפים ולא יכולים להתפרנס. כמה מהם, בעיקר זמרים וזמרות צעירים, עברו לאירופה ואפילו הולך להם יחסית טוב. אבל הם אינם יכולים לחזור ארצה. אתן כדוגמא את הזמרת דלאל אבו אמנה שנעצרה בגלל פוסט שפרסמה. אנשי ימין קיצוני הפגינו חודשים מול הבית שלה, איימו עליה ועל בעלה. כצפוי שום גורם כבר לא העז להזמין אותה להופעה. לכן היא עזבה עם המשפחה לארצות הברית.

ברור שלא כולם יכולים לעבור לחו"ל או לשיר בחו"ל: מה הטעם לשיר על המולדת אם אנחנו לא יכולים לשיר בה? הזמרים שנשארו כאן צריכים להתפרנס. אז חלקם מבצעים רק שירי אהבה או שירים ישנים שאין להם שום קשר למציאות הנוכחית. אז לפחות לא יכולים להאשים אותם שהם שרים משהו נגד המדינה. בהופעותי אני בוחרת שירים מחאתיים שיש בהם מטאפורות וסימבוליזם. לא תמיד אומרים את המילה כמות שהיא. זה כוחו של שיר, שיש בו מטאפורה ואפשר להעביר בו מסרי מחאה גם בלי להיות מפורשים. לפעמים אני שרה שירים כלליים שעניינם חמלה, ילדים או כוחן של נשים במאבק. אלה רלוונטיים מאוד עכשיו.

איך השפיעה המלחמה על יוצרי התרבות הפלסטיניים בעזה?

במדיה החברתית אפשר לצפות בנגנים עזתיים רבים הפועלים במחנות הפליטים החדשים שנוצרו. אני רואה סרטונים של ילדים חמודים ושל ילדות מקסימות בני 7, 9 או 10 ששרים יפה מאוד. זה מרגש אותי מאוד. ישנם סרטונים של ילדים היושבים במחנות אוהלים בגשם, בתנאים נוראים, ומנגנים בכינורות, בגיטרות, בעוד ובדברוקה. רבים מהם לומדים בקונסרבטוריון אדוארד סעיד הממשיך לפעול בקרב הילדים בעזה. הם שרים חומר יפה ואיכותי. בדרך כלל שירים ערביים קלאסיים או שירי פופ חדשים עם מסרים של חיים, שלום וצדק, וגם שירי אהבה לעזה ושירים המבטאים גאווה ורצון להישאר במולדת.

יחד עם זאת אי אפשר להתעלם מההרס בתחום התרבות. התיאטרון והגלריות בעזה נהרסו לגמרי. יש עדיין ציירים המציירים בעיפרון, כי אין להם אמצעים אחרים. משפחות שלמות של אמנים, לרבות מפורסמים, הושמדו ולא נשאר מהן איש. אמנים רבים עזבו את הרצועה. אני מכירה להקה מעזה שהצליחה לצאת מהרצועה לפני שנה ועורכת עכשיו סבב הופעות בינלאומי. ראיתי את הופעותיה על בימות חשוכות בעולם. צעירים עזתיים רבים לומדים בחו"ל. אני עוקבת אחרי משורר בן 21 בשם חידר ע'זאלי, שבין הפצצה להפצצה כתב שירים ברמה מדהימה, עמוקים מאוד ופילוסופיים. ראיתי לפני ימים אחדים שהוא הגיע לאיטליה ושמחתי. אבל זה עצוב שאדם לא יכול להישאר במולדתו. לפחות עכשיו הוא במקום בטוח ואני מקווה שהוא זוכה בתמיכה. המצב הוא תוצאה גם של הטיפשות של ממשלת ישראל. את המשורר מחמוד דרוויש רדפו וכלאו ב-1958. בסוף הוא עקר לחו"ל ושם התפרסם עוד יותר. שירה אי אפשר לכבות או למנוע. כאשר אמן נרדף, זה דווקא נותן לו יותר כוח.

מחן המגמות הבולטות במוסיקה הערבית בשנתיים האחרונות?

יש גל חזק ומצליח מאוד של מוסיקה אלטרנטיבית בצד מוסיקת פופ מסחרית הדומה לפופ בכל מקום אחר בעולם. ישנן זמרות ערביות הנראות כמו ג'ניפר לופז או שאקירה מבחינת ההופעה, הריקוד והקצב – אבל הן שרות בערבית. הסגנון הפופולרי הוא פיוז'ן של פופ, קצת ראפ עם השפעות ואלמנטים של דבקה.

הדבקה נכנסה חזק מאוד למוסיקה העכשווית מבחינת הסאונד. משפטים מוסיקליים שלמים נלקחים מהדבקה הפלסטינית ונכללים בעיבודים מודרניים. בקליפים אפשר לראות בחורות ובחורים שרוקדים דבקה בבגדים שהם שילוב של קו מודרני עם פריטים מסורתיים. ניכר רנסאנס של הביגוד המסורתי והרקמה הפלסטינית ושל תכשיטים של האימהות והסבתות של פעם. מגמה זו קשורה גם בהתעניינות הבינלאומית הרבה בסוגיה הפלסטינית על רקע המלחמה בעזה. הפלטפורמות הגדולות מקדמות יותר אמנים פלסטיניים. כמה פלסטינים שנולדו בחו"ל הגיעו למעמד של כוכבים גדולים.

ישנם אמנים ערבים מהארץ שעברו לארה"ב, לאירופה או למדינות המפרץ בעקבות הסכמי הנורמליזציה, ומנהלים שם קריירות מוצלחות. רבים מהם מדברים בשירים על היותם פלסטינים. הדור השלישי או הרביעי לנכבה מחזיר את הסבתא הפלסטינית לקדמת הבמה. בכמה מקרים ממש משלבים בשיר את הקול של הסבתא.

אך המשטרים הערביים מגלים התכחשות למצב והתעלמות מהג'נוסייד בעזה במשך השנתיים האחרונות. בשיא הג'נוסייד, הזרימה סעודיה כספים להפקות ענק ססגוניות עם יותר ממאה נגנים על הבימה וכוכבי על של מוסיקת פופ, שבהן לא נאמרה אפילו מילה על עזה או על פלסטין. מעסיקים אותנו בשמלות של הכוכבות המצריות והלבנוניות, בניתוחים הפלסטיים שעשו או בגירוסים שלהן. רצו שבזה יעסוק העולם הערבי בעת הטבח בעזה. העלימו את ההפגנות ומנעו מאנשים להביע מחאה. היה הבדל עצום בין העולם במציאות, ברחובות, לבין עולם המדיה בו אנשים צופים.

למרות המאמץ הזה לטפח בורות, ובמיוחד בקרב הצעירים, ישנם אנשים חכמים וביקורתיים. לדוגמא מוחמד עסאף – זמר עזתי צעיר שהוא ממש כוכב-על. הוא זכה לפני עשר שנים בתוכנית הריאליטי "ערב איידול". למרות שהוא כוכב פופ ברחבי העולם הערבי, בימי המלחמה דיבר על המצב בעזה ואמר שהוא רוצה להירתם למען בני עמו המוחלשים. הוא הוציא שירים יפים אך רוויי בכי על עזה.

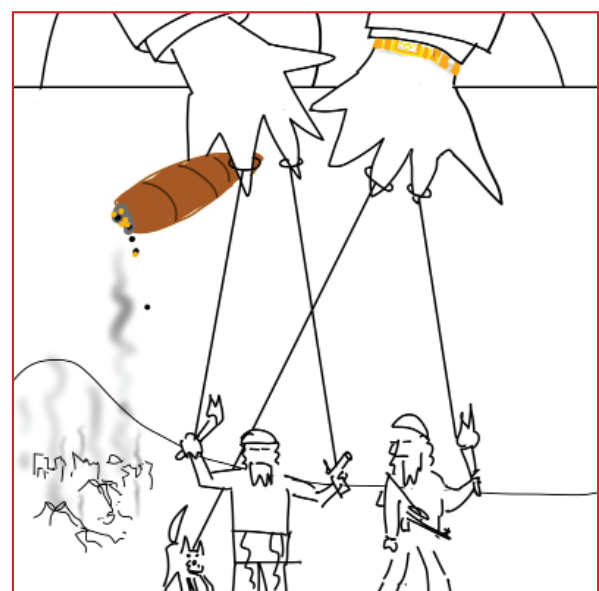
האם המגמות האלה באות לידי ביטוי גם בארץ?

מאז קום המדינה אנחנו כאמנים פלסטינים יוצרים ב"אנדרגראונד", בניסיון להחיות את התרבות הפלסטינית וליצור יצירה חדשה הנאחזת בפולקלור ובמסורת. אנחנו ניזונים מהמקורות שלנו, כמו כל עם אחר. כיום, בגלל שהטכנולוגיה זמינה וכל אדם יכול לצלם ולהקליט בקלות, נחשפים זמרות וזמרים וכותבי שירה רבים. נשים צעירות רבות יוצרות במוסיקה וגם באמנויות אחרות כמו רקמה וציור. כשהייתה לי תוכנית ברדיו ראייתי בחור מהכפר נחף ששזור חפצים מקש – מלאכה מסורתית שסבתא שלי הייתה עוסקת בה. ביישובים ערביים עורכים פסטיבל בשם "השמן והזיתים". שלשום שרתי בפסטיבל כזה עם כפייה ומאחורי עץ זית מפלסטיק. שרתי שירים על האדמה ועל סבתא שלי. כמובן שהממסד לא מעוניין אפילו באירועים כאלה. בפסטיבל בעראבה, שהיה במימון של מפעל הפיס, דרשו מראש המועצה לבטל הופעה של זמרת מוכרת בגלל שהיא מדגישה את הזהות הפלסטינית שלה ומופיעה עם כפייה ובגדים מסורתיים. אני בכוונה לא נוקבת בשמה: היא החליטה לא לצאת עם זה לתקשורת, כנראה כדי לשמור על עצמה. פשוט איימו על ראש המועצה שיחתכו את המימון, ואז יום לפני ההופעה הוא נכנע ללחץ והחליט לבטל.

חשוב להדגיש שגם לפני שלוש שנים לחץ מפעל הפיס על עיריית עראבה לבטל הופעה מסיבות פוליטיות. אלא שאז עמד בראשה איש חד"ש עומר נסאר. הוא לא נכנע, ההופעה התקיימה וגם הכסף הגיע. כאשר פוחדים מהפשיסטים הם מצליחים; כשלא פוחדים – הם נסוגים.

בסופו של דבר, רבים מהשירים הישנים שאני שרה עדיין רלוונטיים: שירים של תאופיק זיאד ושל מחמוד דרוויש ושירים שכתבו בני או בן זוגי לפני המלחמה בעזה. שרתי גם אז נגד שפיכות דמים ועל המולדת, על צדק ועל שוויון. מה שנשתנה מאז זו רק הכמות. אני לא בהכחשה, אבל אני עדיין מעכלת את מה שקרה. הפעם לא הסתכלתי במלחמה מבחוץ – גם אני הייתי מאוימת, פיסית ונפשית. הפעם חשתי בדברים על עורי.

המלחמה לפי איתי בנימיני

שירת מלחמה: אנתולוגיה

אסופת שירי משוררים

באורח משעשע, תפקידה של השירה - או לפחות אחד מתפקידיה - הוא לתאר במילים את שלא ניתן לתאר במילים. באורח משעשע פחות, באוסף שלהלן כלולים שירים שנכתבו תחת השפעתה הישירה של המלחמה האזרחית. כמה מהם מדברים עליה באופן ישיר, באחרים היא מוסווית, אך בכל שיר ניתן לחוש בה מפעפעת ורוחשת מתחת לפני המילים.

העולם השירי הפנימי, בעל האוטונומיה, הוא אמנם מרחב של רגש ומחשבה, אך לא פחות מכך הוא מרחב של התנגדות ושל הנעה לפעולה. אני מאמין כי במקום בו שורדת שירה שורדת תקווה, וכאשר נגמרות לנו המילים הרגילות לתאר מצבים קיצוניים - ניצבת שם השירה בשבילנו, כותבים וקוראים כאחד.

רוי יזהב, עורך

השיר על עזה או על הניסוי החברתי שנקרא מדינת ישראל | ליה פון-שוורצה

יש פרחים
הם פרחים כל שנה בסמטה
ויש להם
ריח

יש צליל מסים לשפה
" ר י ח "
למשל

יש מזג
לאויר
ולאנשים החיים בתוכו

וכל עוד חיים
יש להם
משך.

אלו ימים אחרונים בפומפיי.
נותר לי רק להתלבט
באיזו תנוחה ימצאוני
תחת הקריסות

משת"פ | רוי יהב

אַת הילדים והילדות
היפים שנטבחים ברפיח ובשכם
לא נכיר בשמותיהם גם לא נראה
את פניהם הנצקרים מן הגוף, לא
את הוריהם המדאגים ובתיהם הנשקפים
באש פגזים, לא את הטיסים הלכנים
פוערים קברי אחים,
לא את המדים הירקנים דולקים
אחר צאן לחמד.

הבקר עולה ואני יוצא לעבד.
מחזיק לתלמידים. מסתובב ללוח.

מתוך הספר "דלקת", סדרת 'כבר' לשירה, הוצאת מוסד ביאליק, 2025

אות קין | ירדן ירושלמי

קצה חוט תיל דק ארוך ומסתלסל, צבעו אפור מתכת. האור משווה לו מראה קר, שקט. הוא מתלהט ומתקרר במזג האוויר של הגנג המערבי. אני מותחת אצבע דקיקה. כרית האצבע התפוחה קרבה אל חוד הברזל של החוט. היא מרחפת באוויר, רפה, חסרת מגע, חסרת חיים. עצביה רוטטים מבפנים, מתכווצים וצורחים, מתפללים למגע. חוט התיל נוגע בכרית האצבע. תחילה מגע נעים אחר כך החוד מבקע אותה, עובר דרכה, מפריד רקמות. טיפת הדם עולה, כמו אגל טל על עלה. לרגע ניצבת שם בודדת במין תנועה פנימית של הבהוב חד פעמי.

היא ניגרה וניגרה עד שלא יכולה עוד והתפקעה, נזלה במורד אמת היד. כטיפת לבה רותחת לפני אסון גדול. אובך גדול ירד היום וכסה את השדות. רק פיגורה שחורה של ברוש שנדמה היה כשלושה עצים או אחד נותר דומם בשדה הראייה.

ורייח שרפה נורא עמד באוויר.

השער גדר קוצים, תיל מסלסל, ששים וחמש אלה מרחב מדמה, והדבר תמים נתעב כמו המוכיח בשער.
בר תקחו, והדם נוזל, נוזל – על הקירות, על חפויי הגבס, על השטיח המלכלך.
לא תשבו בם, פרמי-חמד פי חמדתם חמד ועוד חמד, ומשיח אחד עוד מטיף דם, מטיף דם, ואינו משפית.
ועלה עשן מעיר והיה כליל, ואין כפים נקיות נראות בפסיכה.
הדם דבק לידים, חודר בין התריצים, בין זקיקי העור; ואין סבון שיוכל לטהר, לנקות, לשטף, לגרש.
אין סבון שיעמד נגד האדם הגדול הזה.

אראע | נדב ליניאל

עָרַב בּוֹעֵר עוֹבֵר
עַל פְּנֵי הַבַּיִת
הַמְרַפְסוֹת, דוֹדֵי הַשָּׁמֶשׁ,
הָאֲרִיחִים הַשְּׁחִיקִים מִהֲלִיכָה,
הַמְּבֹאֶה.
בַּחוּץ עֲטֹלְפִים חוֹרְצִים
חוּטֵי חֶשֶׁךְ בַּתְּחִלָּה
הַפְּרוּשָׁה בְּמִרוֹחַ הָעֵצִים,
חוֹלְפִים בַּשְּׁדוּרוֹת
כָּרַעַד צְמֻרְמֶרֶת בְּפִרוּזְדוֹר הַגּוֹף.
עַל מִישׁוֹר הַשִּׁלְחָן
אֲגָרָטֵל רִיק וּבֹ פְּרָחֵי הָאֵין
קָעֶרֶה פְּעוֹרֶת פֶּה.
מִי שִׁיבּוֹ כָּאֵן אֵינָם
וּלְמִטָּה בְּלַחוֹת הָעֶפֶר
כְּבִלֵי חֶשְׁמֶל
צִנּוּרוֹת מִים
אֲדָמַת כֶּרֶכֶר
סֶדֶק אֲרָעָא
עָדִין
דִּק
חַד כְּמֵאכְלֶת.

שאר הילדים | טל ניצן

אַחֲרֵי שֶׁהִצְמַחְתָּ כְּנָפִים וְזִימִים
לִילְדִיךָ וְהִשְׁלַכְתָּ אוֹתָם הַרְחֵק
וְשִׁעוֹנָה עַל מַעֲקֵה הַסְּפִינָה הָרַעוּעָה
הַמְּגֻנָּקֶת
אֶת מִשְׁקִיפָהּ עֲלֵיהֶם קִטְנִים וְהוֹלְכִים,
קָרָבִים לִיבֶשֶׁת הַפּוֹרְשֵׁת זְרוּעוֹתֶיהָ
וְאֶבֶן עֲצוּמָה נִגְלָה סוּפְסוֹף וּמִשָּׁהוּ זֶהִיר
דוֹמָה לְשִׁמְחָה —
יָד קִטְנָה מוֹשֶׁכֶת בְּשׁוּלֵי בִגְדָהּ.

קליפת עולם איננה | עמיר עקיבא סגל

וְנֹאמַר שִׁישׁ בָּתִּים וְעֵצִים וְדָרְכִים וּמִבְצָר וְחִילִים הַשּׁוֹמְרִים עַל הַמִּבְצָר וּמַלְכִּים שֶׁבְּתוֹךְ הַמִּבְצָר וְשָׂרִים סְבִיב הַמְּלָכִים וְדָרְכִים הַמּוֹבִילוֹת לַעִיר שֶׁבָּהּ מִבְצָר וְסָבִיבוּ בָּתִּים וְדָרְכִים וְעֵצִים וְאֲנָשִׁים הוֹלְכִים בְּדָרְכִים וּמַדְבָּרִים וּמַגִּיעִים מִבֵּית אֶל בֵּית וְאֵל הַמִּבְצָר וְחִלְקָם חִילִים וְכָל זֶה נֹאמַר וְנֹאמְרוּ גַם עוֹד דְּבָרִים. אָבֵל קִלְפַת הָאָדָמָה דִּקְּהָ וְתַחֲתֶיהָ חֵם עַז וְנוֹזְלִים מִתְעַרְבְּלִים וְהַבְּרוֹזֵל נִמָּס וְהָאֶבֶן מִתְפֹּרֶרֶת וּמִתְכַּת וְחִרְבוֹת בְּרוֹזֵל אֵינָן שָׁם כִּי הִתְכוּ לְמִי מִתְכַּת לוֹהֲטִים וְהַלּוּחוֹת זָעִים וְנֻעִים כָּל הָעֵת וּמִתְנַגְּשִׁים זֶה בָּזֶה, וְהָרִים קָמִים וְנוֹפְלִים וְהַלְבָּה זוֹרֶמֶת אֶל מַעַל הַלּוּחוֹת וְהָאָדָמָה. וְלַעֲתִים עִיר נִעְלָמָה וְלַעֲתִים הָאֲנָשִׁים אֲתָה נִעְלָמִים תַּחַת הָאָפֶר אוֹ סֶתֶם נִעְלָמִים. וְלַעֲתִים מִבְצָר נּוֹפֵל. וְלַעֲתִים מִבְצָר נּוֹתֵר גַּם לְאַחַר שְׁעִיר וְאֲנָשִׁים וְדָרְכִים מִתְכַּסּוֹת בְּאֶפֶר, נִבְלָעוֹת בֵּין לּוּחוֹת הָאָדָמָה. וְקִלְפַת הָעוֹלָם נִחְדָּרֶת לַעֲתִים וְקִלְפַת הָעוֹלָם מְקִיפָה עוֹלָם. וְהָאָדָם שְׂאֵבֵד עוֹלָמוֹ הַבֶּקֶר, וּמִי שֶׁנִּחְדָּר בֵּיתוֹ בְּלִילָה, וּמִי שֶׁהִכָּה וּמִי שֶׁהוּמָתוּ אַחֲרָיו. קִלְפַת עוֹלָם אֵינָנָה.

יונתן | עמיר גנשרוא

בְּחִזְרָה מִהַגְזֵרָה אֲנִי רֵץ
הַיִּלָּדִים אַחֲרִי. אֲנִי רֵץ. עֲצֹר!
עֲצֹר, הֵם קוֹרְאִים,
עֲצֹר, הֵם קוֹרְאִים לִי וְאֲנִי
מִפְּנֵיהֶם אֲנִי רֵץ, הֵדֵם קוֹלֶחַ בֵּר
וְהַרְוֵבָה מִשְׁלֹטֵל עַל מִתְּנִי.
אֲצַבֵּעַ רוֹטְטֵת עַל הָדָק דֶּק דֶּק כְּמוֹ דְּמָמָה
לִפְנֵי רַעַם. אוֹחִז קֶנֶה
שֶׁלֹּא לִירוֹת שֶׁלֹּא לְשִׁמְעַ
רֹאשׁ נִכְרֵת, שֶׁלֹּא לְשִׁמְעַ
שֶׁקֶט מִהֲדָהֵד מֵאַחֲרֵי וּמִלִּפְנֵי
וּמִצְדָּדֵי קוֹרְסִים בֵּין הָרִיסוֹת
גּוֹפִים קִטְנִים קִטְנִים קִטְנִים צוֹעְקִים
אֵלַי עֲצֹר. אֲנִי רֵץ. מִמְלָמֶל:
סְלִיחָה, סְלִיחָה,
לֹא יִדְעֵתִי שְׂאֵנִי כְּזֶה.

יוון | עמנואל יצחק לוי

יוון חֲרָבָה
נוֹתְרָה תִּבְאִי לְבָדָה
וְיִשְׁימוּ בָּהּ שְׁנֵי בְּתֵי סֶפֶר
וְשְׁלוֹשָׁה בְּתֵי מִרְקָחַת
וְאַרְבָּעָה בְּתֵי חוּלִים
וְחִמְשָׁה בְּתֵי מֵתִים
וְשִׁלְט בְּפֶתַח "יוון".

תִּבְאִי חֲרָבָה
נוֹתְרָה הָאֲגוּרָה לְבָדָה
וְיִשְׁימוּ בָּהּ שְׁנֵי בְּתֵי סֶפֶר
וְאַרְבָּעָה בְּתֵי מִרְקָחַת
וְשְׁשָׁה בְּתֵי חוּלִים
וְשִׁמוֹנָה בְּתֵי מֵתִים
וְשִׁלְט בְּפֶתַח "יוון".

הָאֲגוּרָה חֲרָבָה
נוֹתְרוּ בְּנֵי קַדְמוֹס לְבָדָם
וְיִשְׁימוּ אֶצְלָם שְׁנֵי בְּתֵי סֶפֶר
וְעֶשְׂרִים בְּתֵי מִרְקָחַת
וּמֵאֲתִים בְּתֵי חוּלִים
וְאַלְפִים בְּתֵי מֵתִים
וְשִׁלְט בְּפֶתַח "יוון".

בְּנֵי קַדְמוֹס מֵתוּ
נוֹתְרָה יוֹקֶסֶטָה לְבָדָה
וְיִתְמוּהָ לְמִזְחָלֶת וְיַעֲמִיסוּהָ
שְׁנֵי בְּתֵי סֶפֶר, וְשְׁלוֹשָׁה בְּתֵי מִרְקָחַת
וְאַרְבָּעָה בְּתֵי חוּלִים וְחִמְשָׁה בְּתֵי מֵתִים
וְיִלְכּוּהָ בְּשָׂדוֹת שְׂתֵאמֶר: אֲנִי יוֹן אֲנִי יוֹן

* | רותם אמיתי

אתה יושב באוטובוס
מפליג הנה והנה
אינך מרגיש את הקרעים
בבשרך, הולכים לפניהך.

מישהו עקשן
יושב עם טוש
מחליט איפה יפל
דבר

בכניסה לבניין הייתה נעל שחורה. ירדתי לקנות חפיסת סיגריות וכמה עגבניות. נעל שחורה אחת, על המרצפת השנייה שאחרי המפתן של דלת הכניסה, ליד המדרגות שרצפתן הייתה לא לבנה ולא צבעונית, אלא משהו שבין בהיר לכהה מרוב הזמן שעבר עליה ומרוב הנעליים של העולים והיורדים מעבודתם ואליה ולבתי הספר שלהם, ויוצאים לביקורים אצל משפחותיהם וחבריהם, או יוצאים סתם, לפוש באוויר הערב הטוב או בבקרים של סופי השבוע, ואולי לבית קפה סמוך, או לקולנוע, או לפגישה בעניין כלשהו. אולי הם הולכים לחנות או למרפאה או לשוק או לשלם חשבונות חשמל ומים בבנק, או לשלוח מכתב בדואר, או שהם נאלצים לרדת אל הכניסה מן הקומות העליונות שבהן הם גרים, כדי להראות למחלק בלוני הגז, שרק לאחרונה החל לעבוד בחברת הגז, היכן נמצאים הבלונים שלהם שהתרוקנו וצריך להחליפם, כי הרי יש פיות ובטנים רעבים, וידיים ונשמות שמייחלות לשעה של התעסקות איטית ונעימה בהכנת תבשיל, והינתקות מכל הדאגות הנובעות, אולי, מתלאות העבודה, או מבעיות במשפחה, או ממריבות חולפות עם בני משפחה או חברים, או מחששות לנוכח היוקר, או דאגה מפני מה שיקרה מחר לאימא שעדיין חשה כאב מוזר במוותניים, או תשובה שלא נתקבלה ממקום עבודה שנשלחו אליו קורות חיים לפני שבועיים ואין תגובה.

מוזר שנעל אחת יחידה נוכחת פה בצורה הזאת. העקב שלה פונה החוצה וחרטומה המחודר פונה פנימה. היא עדיין ראויה לשימוש. ניתן אפילו להתייחס אליה כאל נעל חדשה כי עדיין יש בה ברק מסוים, ודי במעט משחת נעליים שחורה ושלוש-ארבע משיחות אלגנטיות, או אפילו גסות, ושוב היא תהיה ממש כמו חדשה, בדיוק כפי שאדם מתרענן בעזרת אמבטיה חמה ואיטית אחרי שעתיים של תנומת צהריים, לפני שהוא יוצא למסעדה בערב עם חברים או אפילו לבד לבית קפה קרוב צנוע, בתקווה לפגוש מכרים וידידים, או סתם נשאר בבית ונהנה ממוזיקה, או מקריאת רומן או עמודי המאמרים או החדשות הקלילות בעיתון של היום, או אפילו כמה עמודים מהמוסף של השבוע שעבר, או יושב באפס מעשה ולוגם כוסית במרפסת המאווררת.

נעל שאינה בלויה בכניסה לבניין גדול אינה עניין יומיומי. זה יכול לקרות למישהו פעם בשנה, או פעם בחמש שנים לאחרים, ויכול לא לקרות להם בכלל, גם אם יאריכו ימים. אני למשל, זו פעם ראשונה שדבר כזה קורה לי, כאילו הוא אירוע נדיר, אפילו נס שרק בני מזל זוכים לו, לטוב או לרע, כמו אהבה מרטיטה שמופיעה בהפתעה ומהדהדת בדופק המואץ של הלב מאחורי סורגי כלוב החזה, ואינך יודע כבר איך לנהוג בה, משום שאתה שמח בה כמו ילד, אבל פוחד ממנה כמו ילד גם כן, שמא תפר את בדירותך, שגם היא תמשיך תמיד לעורר בך פחד. ואולי כמו שמיעת ידיעה פתאומית על תאונת דרכים שנהרג בה חבר ותיק שלא ראית זה שנה וחצי, ולא חשבת עליו לעתים קרובות, ולא התקשרת אליו, וכשהוא התקשר פעם, התעלמת ולא ענית לו, ואתה עצמך לא ניסית להתקשר אליו, והעצב שלך מהול ברגשי אשם ובושה, משום שעכשיו אתה אדם העומד חסר אונים נוכח מותו הבלתי-צפוי של אדם קרוב אליו מאוד, והוא בא כדפיקה חזקה על דלת ביתך בשעות השחורות משחור של טרם שחר, ושולף אותך ממיטתך החמימה, ומחלומותיך התמימים, ואתה קם בחשש לפתוח את הדלת ומוחק זועק "אלוהים ישמור", וכשאתה פותח ונוכח שאין איש בפתח, הדבר רק מעצים את חששותיך ואת תחושת המוזרות. ואולי עניין הנעל הבודדת

החדשה בפתח הבניין דומה לגילויי שרידי בגדים מקומטים בתוך חול חום-צהוב על החוף, השייכים לאדם שנכנס לים ומת בטביעה, והגלים החזירו אותם כאות לאנשי היבשה וכראיה לכך שאחד מבניהם או אחת מבנותיהם נבלעו בבית הקברות שלו.

מפחיד להתקרב אל הנעל. האם ייתכן שהיא חפץ ממולכד שנועד לאחד הדיירים, והדבר מחייב להזעיק חבלן, ואולי יש כאן עניין מוזר שבשלו נחתה כאן הנעל, כסמל לריקנות – נעל ריקה מְגֵל בסמוך למעלה מדרגות או מורד מדרגות, וריקה מהמצב הטבעי שבו יש בדרך כלל זוג נעליים? האם הנעל האחת, היחידה הזאת מתחת לחמש קומות שבהן דרים עשרות אנשים היא זעקת אזהרה לכולם: "שימו לב לחיים"? האם היא רוצה לומר לנו: "אני כמו החיים, וביום מן הימים תעזבו אותם בכל הפשטות והשגרתיות והשקט שבהם עוזבות אותי רגליכם בכל יום לפני שאתם שוכבים לישון?" האם היא מעמידה את עצמה כמצבת זיכרון שמסמלת את המשמעות של המוות והריקנות שהוא טומן בחובו, כתזכורת: "הִזְכֵּר כאשר יש בזיכרון כדי להועיל?" או שמא הימצאותה כאן, שחורה משחור, אינה אלא מקרה אקראי רגיל, מאותם מקרים אקראיים יומיומיים שבהם מתים בני אדם שאין להם לא שם ולא פנים ולא תולדות חיים, בלי שעשו מעשה שבגללו מגיע להם להיענש ככה בכל המוות הזה.

המשכתי בדרכי אל החנות. לא מצאתי בה סיגריות. הלכתי לחנות ברחוב השני, חזרתי עם הסיגריות שלי, ואף הִצֵּיתִי אחת בדרך, ושכחתי את העגבניות. כשהגעתי אל פתח הבניין כבר נעלמה הנעל, וצמרמורת קרה עברה בי. המקום נראה לי כחלל ריק – ריק כפי שלא נראה לי מעולם.

תרגום מערבית: איציק שניבויים

סְלָאֶהֲטִין דְּמִירְטֶשׁ (יליד 1973) הוא פעיל שמאל תורכי-כורדי. בשנים 2014-2018 עמד בראש "מפלגת העמים הדמוקרטית" השמאלית והתמודד בבחירות לנשיאות מול ארדואן. ב-2016 נכלא בידי השלטונות באשמת תמיכה במאבק הכורדי המזוין ונשפט ל-42 שנות מאסר. ב-2018 התמודד דמירטש שוב בבחירות לנשיאות - הפעם מהכלא - וזכה ב-8% מהקולות. בהיותו בכלא החל לכתוב סיפורים קצרים, ואלה פורסמו עד כה בשלושה קבצים. הסיפור להלן לקוח מספרו השני "Devran", שיצא לאור ב-2019.

את הגניבה הראשונה שלי עשיתי בגיל 19, כלומר בשנה שעברה. אני זוכר אותה כאילו זה היה אתמול. צריך לומר שזו הייתה גם הגניבה האחרונה שלי, וזה לא שאני מתכוון להתגאות לפניכם בכייסות. אין לזה צד טוב, איך שלא מסתכלים על זה, זה לא בסדר. זו הייתה טעות, טעות ששינתה את החיים שלי. לא הגניבה עצמה – לפעמים מה שחשוב יותר הוא ממי גונבים. בשכונה שלנו פעלה כנופיית הכייסים של המדי. לא אשקר, הצקתי להם לא מעט כדי שיקבלו אותי לחבורה, אבל הם סירבו. בזמן שבכיס שלי לא היה גרוש, לחבריה האלה היו טלפונים מהדגם האחרון, נעליים ממותגות וטישרט חדשה כל יום. כשאתה צעיר הדברים האלה חשובים.

לא הייתה לי עבודה והייתי עני, אז אמרתי לעצמי שאעשה את זה – פעם אחת ודי. את השיטה איכשהו כבר תפסתי. ברגע שבחרת את מקום הגניבה, את התזמון ואת הקורבן, השאר קל: בהתחלה רגוע, אחר כך מהר. לחטוף ולברוח.

הלכתי לשכונה בה איש לא מכיר אותי. סקרתי את המרחב בזהירות ובחרתי סמטה בלי מצלמות אבטחה. קניתי עיתון ספורט, נשענתי על הקיר, העמדתי פנים שאני מעיין בעיתון והתבוננתי באנשים שפנו מהרחוב הראשי אל הסמטה. שמתי עין על שניים-שלושה אנשים, אבל בסוף ויתרתי ברגע האחרון. לבסוף, נכנסה לרחוב בחורה בת עשרים ומשהו עם טלפון ביד. היא נראתה כמו סטודנטית באוניברסיטה. יד אחת שלה נחה על תיק צד שנתלה מהכתף, והיד השנייה הצמידה את הטלפון הנייד לאוזן. התלבטתי: התיק או הטלפון? בסוף החלטתי ללכת על הטלפון.

תוך פחות מחמש שניות חטפתי את הטלפון מהאוזן של הבחורה וברחתי מהסמטה בפנייה הראשונה ימינה. כמובן תכננתי מראש לאן ארוץ. אחרי שתי פניות נוספות הפסקתי לרוץ ועברתי להליכה מהירה.

הקול של הבחורה עוד צלצל באוזני: "היי! מה אתה עושה? תחזיר את הטלפון!". התנשפתי מההתרגשות ומהריצה. הטלפון היה בידי והמשכתי ללכת במהירות בלי להסתכל לצדדים. בזמן הריצה שמעתי איזה מין קול: "בת שלי, ילדא, מה קורה בת שלי, את בסדר, את שומעת?". רק אחרי שעברתי להליכה הבנתי: לעזאזל, שכחתי לנתק את הטלפון. ניסיתי לנתק בפאניקה. על מסך הטלפון היו כתוב "אמא", כלומר הבחורה הייתה באמצע שיחה עם אמא שלה. בדרך כלל צריך לכבות לגמרי את הטלפון, להוציא את כרטיס הסיים ולשבור אותו, אבל לא עשיתי את זה. איזשהו קול בתוכי האשים אותי שקטעתי את הקשר האחרון בין הבחורה לאמא שלה, וכאילו אמר לי: "לא, גבר, אל תעשה את זה". באותו רגע הבנתי שגנב כבר לא

ייצא ממני. כבר עמדתי לשוב לאחור ולחפש את הבחורה, אבל אז הבנתי מה יהיה המחיר והתעשתי. כשהגעתי לרחוב ראשי אחר, התיישבתי בבית הקפה הראשון שמצאתי. הנחתי את הטלפון על השולחן והתבוננתי בו.

זה היה אייפון 2 חדש לגמרי, מכוסה במגן מפלסטיק עם ציורים של פרחים. המחיר של אייפון 2 חדש היה 1,500, אבל כנראה יכולתי לקבל עליו רק 200 ממוכר טלפונים יד שנייה. היו קונים אותו בלי בעיה.

“אמא” שוב התקשרה, ואני שוב ניתקתי.

אז זה הטלפון של ילדא, חשבתי. הרגשתי מוזר, כאילו גנבתי טלפון של משהי שאני מכיר. מעניין איזה מין בחורה היא ילדא. לא הספקתי לראות את הפנים שלה, וגם היא לא ראתה את הפנים שלי. עכשיו תבינו, אף פעם לא הייתה לי חברה. איזו בחורה בכלל תסתכל על אחד כמוני שאין לו גרוש? ילדא הייתה בכלל מסתכלת לכיוון שלי? איך שהייתה רואה אותי, היא הייתה מבינה שאני עני... או אולי שאני גנב? לא, היא בכלל לא הייתה מסתכלת.

ואם היא לא תדע שאני גנב? הרי היא לא ראתה אותי. אני אגיד לה, “איזה בחור רץ והפיל את זה, ככה מצאתי את הטלפון”. היא תאמין? אולי היא תזהה אותי ותגיד: “לא, אתה זה שגנב לי את הטלפון”. שווה לקחת את הסיכון? לא, אמשיך לפי התוכנית: למכור את הטלפון ולהכניס מאתיים לכיס.

אוף! גם אם יהיו לי מאתיים בכיס איזו בחורה תסתכל עלי בכלל? אבל אם אגש לילדא ואחזיר לה את הטלפון, אולי יצא מזה משהו. מעניין אם היא יפה... רגע, מה בעצם עשיתי? רשמית נהייתי גנב, גנבתי טלפון מבחורה שדיברה עם אמא שלה. אבל לא ייצא ממני גנב. האלה מהכנופיה של המדי עושים את זה כמה פעמים ביום, הם כבר התרגלו, אני בטח לא אצליח לעמוד בזה. אני מרגיש בחילה, הראייה שלי מטושטשת. עבר לי בראש שאני צריך להשאיר את הטלפון על השולחן ולברוח – אבל זה לא יבטל את הגניבה. לא, הדברים האלה בכלל לא בשבילי. הם לא כמו שנראה מבחוץ. הידיים שלי רעדו, כמעט בכיתי.

בינתיים “אמא” הפסיקה להתקשר. כנראה החליטה להתקשר למשטרה.

לפתע התקשר מספר לא מזוהה. אולי זו המשטרה? אין מצב, בשום מקום בעולם המשטרה לא עובדת כל כך מהר. אין להם כוח אדם, הם בכלל יתעניינו באיזה אייפון שנעלם? אזרתי אומץ ועניתי לטלפון. הקול שלי יצא קצת גבוה מדי כשאמרתי “הלו, כן בבקשה”. “מי זה?”, שאל קול של בחורה יפה. כלומר, קול יפה של בחורה. אם הקול יפה, חשבתי, גם הבחורה בטח יפה. “לפני רגע מצאתי את הטלפון הזה על הרצפה, ישר התקשרת ועניתי”, אמרתי, וניסיתי ככל יכולתי להישמע אמין.

“כן, זה הטלפון שלי, לפני כמה דקות משהו חטף לי אותו מהיד וברח, אני מתקשרת מטלפון של חברה. תודה רבה לך, וואו, אני ממש שמחה. תוכל להביא לי את הטלפון? או שאני אגיע אליך?”.

מיד תכננתי בראש תוכנית חדשה. “ברור שאני יכול להביא לך אותו, אבל מאיפה לי שזה באמת הטלפון שלך? אני אמסור אותו למשטרה, תלכי לתחנה ותקחי אותו משם”, אמרתי. “תראה איזה שועל”, חשבתי לעצמי והתגאיתי בחוכמתי. יכול להיות גנב שלא מפחד ללכת למשטרה? זה עבד: “לא, לא, אין שום צורך במשטרה”, אמרה ילדא. “לא צריך עכשיו עניינים רשמיים”, הוסיפה.

”טוב, אז תגידי איפה את, ואם זה לא רחוק מדי אני אגיע אליך”.

”הטלפון שלי נגנב ממש לפני כמה דקות, אתה בטח קרוב. יש מועדון צעירים ברחוב קלנדר, אתה מכיר אותו? אני שם עכשיו”.

”בסדר, אני אמצא אותה. כבר מגיע”, אמרתי וניתקתי.

המילים ”אמא מתקשר/ת” שוב הופיעו על המסך. הפעם שמתי את הטלפון על שקט. יצאתי מבית הקפה ומצאתי את רחוב קלנדר; שאלתי ברחוב ומצאתי את מועדון הצעירים. בקומת הקרקע של בניין דירות, צמוד לחנות קטנה, היה תלוי שלט בו נכתב: ”תנועת הצעירים המהפכנים”. כשראיתי את השלט ישר קצת נרתעתי. מהפכנות שמהפכנות, הדברים האלה לא בשבילי. ובכל זאת טוב שאני מחזיר את הטלפון, חשבתי. דלת המועדון הייתה פתוחה ונכנסתי. בפנים היו חמישה-שישה שולחנות, כמה כיסאות, ועל הקירות היו כמה ציורים ותמונות – את מי שהופיעו בהם לא זיהיתי. חשבתי שהם בטח מייסדי התנועה או משהו כזה. חמישה אנשים ישבו סביב אחד השולחנות, שלושה צעירים ושתי צעירות – אחת מהן ילדא. זיהיתי אותה לפי מעיל העור החום.

היא צחקה, קמה על רגליה וניגשה אלי. בחדר עמד עשן כבד של סיגריות. החלל היה קטן ומחניק. שתי נורות חשופות שנתלו מהתקרה האירו את החדר באור צהוב, למרות שבחוץ היה יום. החלון היחיד של המועדון כוסה בוילון כבד מכהה. אבל ילדא בבידור הייתה יפה מאוד, והיה לה צחוק מוזר כזה, מהסוג שחודר לאנשים ישר ללב. היא הסתכלה עלי בשמחה ובחום כאילו הייתי חבר ותיק שלה. רציתי לקבור את עצמי מרוב בושה. מה אם היא מזהה אותי? חשבתי לזרוק את הטלפון ולברוח. אבל ילדא ניגשה אלי ולחצה את ידי. ידי השנייה אחזה בטלפון והזיזה.

”ממש תודה רבה, באמת, מצטערת שהטרחתי אותך. אני ילדא, זה הטלפון שלי. בשנייה הוא חטף את הטלפון וברח, אפילו לא הבנתי מה קורה. בכל מקרה היה לי מזל, הטלפון כנראה נפל לו כשהוא רץ. בוא, שב איתנו ושתה תה”.

כמה שילדא הייתה רגועה ונינוחה, כך אני הייתי לחוץ ונבוך. הבחורה שגנבתי ממנה לפני רגע הזמינה אותי לשותות תה, כלומר היא לא זיהתה אותי... אבל הלב שלי דפק כל כך חזק עד שפחדתי שישמעו אותו. הצעירים האחרים סביב השולחן הציגו את עצמם בזה אחר זה ולחצו את ידי. ”קוראים לי גֶ'וֹנְפֶר”, הצלחתי איכשהו לומר. הושיבו אותי באדיבות ליד השולחן, וכשאמרתי שאני צריך ללכת אמרו ”שב איתנו קצת, לא ניתן לך ללכת לפני ששתית תה”. אחד הצעירים מזג תה ממיחם חשמלי שעמד על שולחן בפינת החדר והביא אותו לשולחן. כולם היו בערך בגילי, אולי אחד או שניים היו קצת יותר מבוגרים.

”לא מוצאים היום הרבה כמוך, גזנפר”, אמר אחד הצעירים. מרוב בהלה נחנקתי והתה החם נשפך לי מהפה. ”הוא עלה עלי?” חשבתי לעצמי. השתעלתי קצת אחרי הבליעה. ”מה הכוונה?” שאלתי.

”כבר אין אנשים כמוך שימצאו טלפון ברחוב ויחזירו אותו לבעלים שלו. הנוער היום מושפע מהתרבות הצרכנית המנוונת. גם הערכים האנושיים נמחצים בין גלגלי השיניים של המערכת הקפיטליסטית. הצעירים שלכודים בעוני בידי משטר הניצול...” הוא המשיך ואמר עוד כמה דברים מהסוג הזה, שאני לא זוכר

עכשיו.

"כן", אמרתי. בזמן שהוא דיבר שקעתי קצת בכיסא. בלעתי במהירות עוד שתי לגימות מהתה, קמתי ואמרתי "אני אזוז עכשיו". אבל ילדא אחזה בזרועי ואמרה "לא, שב איתנו עוד קצת! אם אתה לא ממהר חכה קצת, עוד מעט נכין אוכל. תאכל איתנו ואז תלך". ניסיתי שוב ("אני באמת צריך ללכת", ואחר כך "אני לא רעב") אך הם התעקשו ("לא, בבקשה תישאר", "תאכל קצת") והניחו לפני כוס תה שנייה.

הדיבורים המהפכניים שלהם היו זרים לי לחלוטין, אבל ילדא הייתה יפה מאוד והם התעקשו בחמימות ובכנות שאשאר. היא הייתה כל כך יפה ש... איכשהו לא הייתי מסוגל לקום וללכת. עבר לי בראש שאולי אוכל להיות חבר של ילדא. לא בדיוק הבנתי אם בגלל שהם מהפכנים הם גם עניים, או בגלל שהם עניים הם גם מהפכנים, אבל הייתי בטוח שעוני קשור לזה איכשהו. המחשבה הזו גרמה לי להרגיש יותר בנוח.

הם דיברו ביניהם ללא הפסקה, אבל היה דבר אחד שלא הבנתי. הסתכלתי על התמונות והפוסטרים שהיו תלויים על הקירות ולא הכרתי איש מהאנשים שהופיעו בהם. על לוח שעם היו כל מיני מודעות ופליירים, כולל הזמנה להופעה. לא הבנתי מה בדיוק הם עושים בתנועה הזו, אבל התביישתי לשאול. הם שאלו אותי במה אני עובד ומה עם המשפחה שלי, וכשלא יכולתי להתחמק יותר אמרתי "אני מובטל". הם דיברו בלי לקלל, זה מה שהכי הפתיע אותי. לכן לא ידעתי מתי הם כועסים ומתי הם מסכימים. אחד הצעירים הכין במהירות שקשוקה על כירת גז ניידת. צעיר אחר פרס עיתונים על השולחן, הוציאו לחם משקית ואכלנו כולם יחד ישר מתוך המחבת. הייתה אווירה כאילו כולנו חברים כבר שנים, וכל המבוכה שלי נעלמה. איכשהו הצטרפתי לקבוצת החברים של ילדא, שרק לפני שעה גנבתי את הטלפון שלה. כולם שם היו סטודנטים באוניברסיטה: משפטים, היסטוריה, פילוסופיה...

קינאתי בהם, לו רק יכולתי ללמוד... לא להאמין שרק באותו בוקר קינאתי בהמדי ובכנופיה שלו. ילדא הייתה יפה מאוד, ניסיתי להסתכל בה בסתר. בשלב מסוים היא קמה ודיברה בטלפון עם אמא שלה. התאמצתי להאזין לה, אבל מסביב לשולחן שמו לב ונהייתי שוב נבון מאוד. היא סיפרה לאמא שלה על הגנב, אבל מבלי להאשים ומבלי להתלונן. היא אמרה דברים כמו: "רק מי שאין לו ברירה עושה את זה. אנשים נדחקים לפשע מחוסר ברירה", דברים שכאילו הוציאו את הגנב צודק. עוד דחיפה קטנה וכבר הייתי מתוודה על כל העניין!

אחרי שהעברנו ככה כמעט שעותיים קמתי. הודיתי לכולם. "תבוא שוב, אתה תמיד מוזמן", אמרו. "אני אבוא", אמרתי. הם היו חבר'ה משכילים, אבל לא הרגשתי את עצמי פחות טוב לידם. הרגשתי כאילו אני אחד מהם. הם אמרו שיחפשו בשבילי עבודה. "יהיה טוב", אמרתי. בדרך החוצה הראו לי מדף ספרים שעמד סמוך לכניסה למועדון. "אתה יכול לבוא ולקרוא פה ספרים", אמרו. הם היו חבר'ה טובים – כמונו, אבל לא ממש כמונו. הבנתם, יעני.

כבר שנה שאני מגיע למועדון, והחברים גם מצאו לי עבודה במסעדה. התחלתי לקרוא ספרים. לאט לאט אני מבין יותר דברים. הכרתי עוד חברים, רובם סטודנטים, עובדים, מובטלים. אנחנו הולכים יחד להפגנות; 1 במאי, נורוז. זה עולם אחר, אי אפשר להסביר את זה למי ששואל, אבל אני מרגיש הרבה יותר טוב עם עצמי. בכל מקרה, השארתי מאחור את הגניבה. איזה מזל, גורל אפילו... היום ההוא שינה את חיי.

הסיבה העיקרית בזכותה חזרתי למועדון הייתה ילדא. לא, לא רק היופי של ילדא – גם בגללו כמובן – אלא

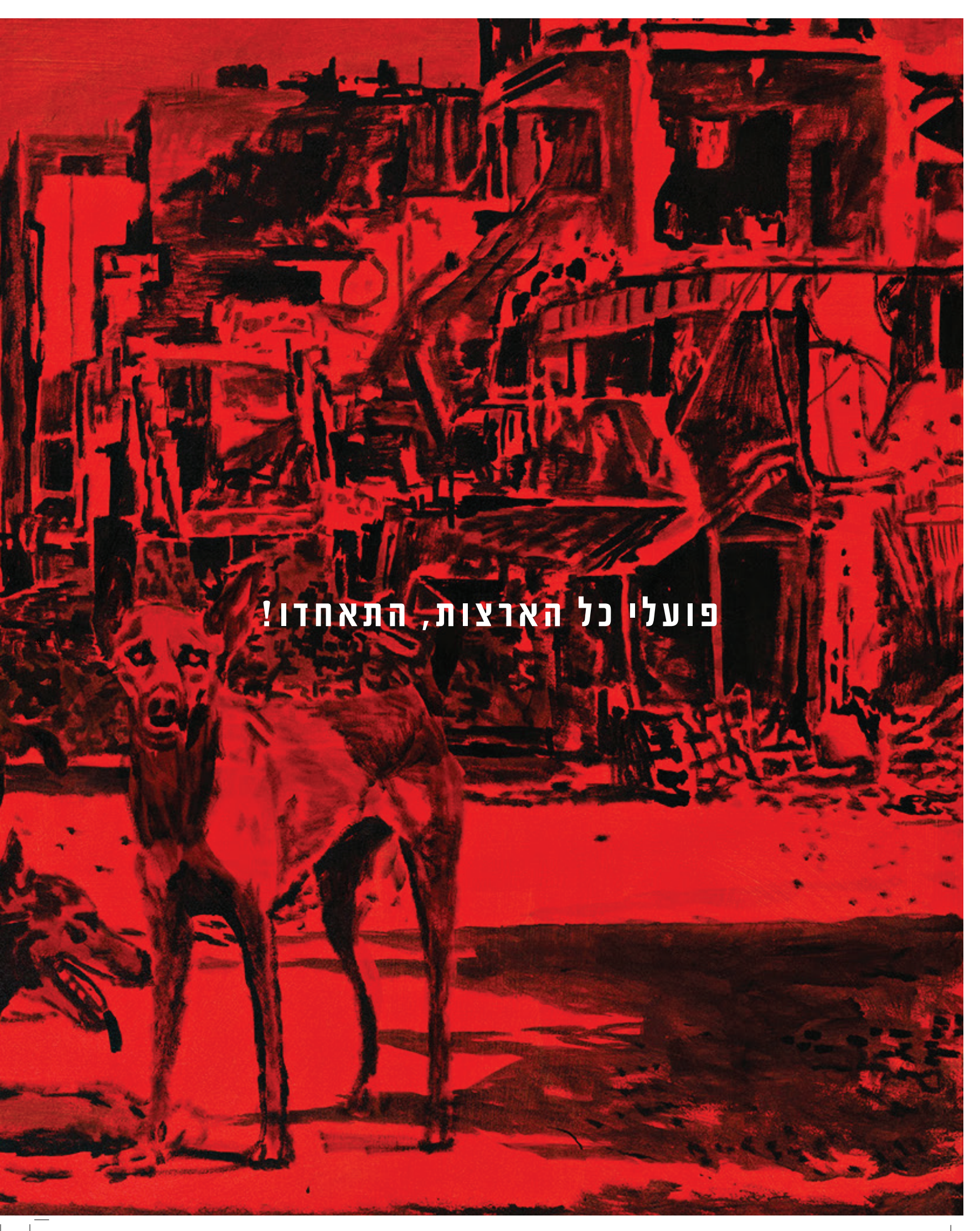
בזכות מה שאמרה לי כשליוותה אותי באותו יום אל מחוץ למועדון:

“אתה חבר טוב, גזנפר. אם אתה במצוקה בוא אלינו, נאסוף בינינו קצת כסף. אבל לעולם אל תעשה דברים כאלה. תודה לך שוב”.

כן, ככה אמרה ילדא. היא הסתכלה ישר לתוך עיני, ללא האשמה, בטוב לב ובהבנה. רציתי לקבור את עצמי, וברחתי משם בלי להוציא מילה. כמה ימים חשבתי על זה הרבה, ואז חזרתי למועדון. הם קיבלו אותי בחזרה כאילו לא קרה שום דבר – והייתי בטוח שזה מה שיעשו. עדיין לא הבנתי מה זה בדיוק אומר להיות מהפכן, אבל בעיני זה דבר יפה. גם ילדא עדיין מאוד יפה. לפעמים אני מסתכל בה בסתר.

תרגם מתורכית: אסף טלגם

סוף

A painting of a dog in a war-torn city. The dog, a mix of white and brown, stands in the foreground, looking directly at the viewer. The background is a chaotic scene of destroyed buildings, debris, and smoke. The overall tone is somber and gritty, with a color palette dominated by muted greens, browns, and greys. The text "פועלי כל הארצות, התאחדו!" is overlaid in the center.

פועלי כל הארצות, התאחדו!